

TARTALOM

Baranyi 75

- Onagy Zoltán

Hajnali szövegromok a melegfrontból
(Egy meteopata feljegyzései Baranyit újraolvasva) 3

“kávéházi szegleten...”

- Lázár Bence András
- Kapiller Ferenc

Múltidő / Egy életre / Karaván / M. Á. kisasszony 11
s. w. h. professzor pillanatig tartó megvilágosodása
amiből percek múltán csak egy körülírhatatlan benyo-
más marad / pálcásfiú dala (kétes pihenő szegény jó
francois gyötrelmes vándorútján) 16
szafari / szóval 18
Holdsávós 20
KISFONTOSABR T L SV L S GR L 21

100/másod/percesek

- Szávai Attila

A jegyárus 24

Próza és vidéke

- Tandori Dezső
- Dukay Nagy Ádám
- Papp Dénes
- Vass Norbert
- Szabó Imola Julianna

Triptichonalkalom (1) Fordított kapuzárás 26
Ismersz 30
A gömb / A vízköpő és a tűzfújó 33
A Gyuláék 36
Variációk egy sémára / Ismerem 38

Kutatóterület

- Horváth Kornélia
- Bodrogi Ferenc Máté

A belső beszéd-től az elbeszélő szövegig
(Ottlik Géza: *Iskola a határon*) 42
Az esztétikai csúcsművészet lehetséges helye
az integrál szemléletben
(A gentleman eszmény példája) 52

Találkozási pontok

- Nagy Csilla

Tarjától Bábelig
(Beszélgetés Al Ghaoui Hesnával) 73

Kép-tér

- Tóth Kinga

“Ha megelevenednék színpalettaként...”
(Beszélgetés Szvák Annával) 79

Ami marad

- Csűrös Miklós
- Vincze Dániel
- Kabdebó Lóránt

A vers “személyes hite”
(Imre Flóra: *A hegyről lefelé*) 81
Kánon/ellenpont
(Csapody Tamás: *Bori munkaszolgálatosok*) 85
Külső magyarok
(Margittai Gábor trilógiája a szórvány magyarokról) 88

A lapszám borítója Szvák Anna *Cím nélkül* című festményének felhasználásával készült, a borító belső oldalán a *Színész* látható. A belső illusztrációk Szvák Anna munkáinak felhasználásával készültek.

A képek megtekinthetők a képzőművész internetes oldalán (www.szvaka.blogspot.hu).

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Lapterv:
Gyenes Gábor, Václav Kinga

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

Nemzeti
Kulturális
Alap

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
és Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Fenntartó:
Nógrád Megyei Intézményfenntartó
Központ

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ● Internet: www.bbmk.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézetnél, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrassy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestar Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) ● 2012-ben megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

Hajnali szövegromok a melegfrontból

Egy meteopata feljegyzései Baranyit újraolvasva

ONAGY ZOLTÁN

2012-04-28-04-06. – Az idén ma először nem kell zoknit húzni reggel. Tegnap még pulóver, zokni, papucs, író-mackónadrág, itthonka, ez a neve. Iszom a kávé, szívom a hajnali tartozék szívdót, köhögöm az első sorozatot. Nézem az asztal sarkán a lámpa alatt várakozó, szerencsésen föllelt, tíz költözést túlélte *Palócföldeket*. Csodával határos már az, hogy találok régi folyóiratot (újakat nemigen találhatnék, nem veszem már, nem látom, az újságosom nem tart irodalmi havilapokat), de főként az csoda, hogy a pincében, a bedobozolt, leragasztott, lakást kinőtt könyvek tetejéről, mintegy felkészülőben a magassívdaszintre, éppen a *Palócföldek* dobozát találok. Csak hat darab. Ennyi maradt azokból az évekből. A nyolcvanasokból. Pál Jóska idejéből, megközölve Baranyi Ferenc idejével. Nem vagyok egyikben sem. Így még érthetlenebb az egész. Az évek során a könyvek kiszorították a régi folyóiratokat. Előbb a pincébe, aztán a fiúk rendszeres iskolai papírgyűjtése sodorta őket tovább a szentendrei papírmalomba.

2012-04-28-04-44. – Gyorsan világosodik. Néhány nap, és utolérjük az óra-visszaállítással elvont hatvan perc reggeli fényeit. Csend van. Átdörög a Garam hídján az első pesti vonat. Hajnalban minden apróság átcsúszik a csenden. A városvégi bezárt tűzép mögött felsír a páva, néha látom az erkélyről, ahogy jár körbe, farkollai kitérve, keresi a párját, de nincs. Csak szólítgatja. Távolabbról malac visít, kéri a reggelit. Néha, jó széljárás idején, érzem, ahogy a felhígult, de jól megkülönböztethető disznószag elfoglalja a lakótelepet. Nem irritáló, de nem illeszkedik sehogyan. Fél hat környékén átveszi a városi zaj a hatalmat. Még így is, hogy munkaszünet.

Baranyit olvasok. Vagy tíz éve, lehet, tizenöt, amikor még volt miből, megpróbáltam a maga korában kimaradt fényes szelek költőit, köteteit pótolni, hogy lássam egészben. Néhány kimaradt Baranyi, Váci Mihály,

Ladányi érkezett, Juhász Ferencek, Nagy Lászlók eleve voltak. Nem látom egészben. Persze, azóta se látom. Az események a történések pillanatában értelmesebbek. Minden későbbi magyarázat kombináció.

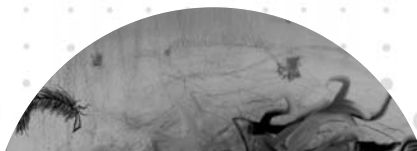
Azt mondja a *Napirend előtti felszólalásnak* keresztelt előszóban: „A kiadó arra kért, hogy készítsék egy összeállítást pályafutásom első három évtizedének legsikeresebb verseiből. Ezek nem mindig azonosak a legjobbakkal, még ha gyakoriak is az „átfedések”. Mindegy. Minden versemet vállalom, még a sikereseket is...” Hehe. Aztán pedig: „A rendszerváltás egyébként alkalmat adott arra, hogy mérhetetlen erkölcsi fölényt érezhessek számos pályatársammal szemben. S ebben több a szájalom, mint a megvetés.” Ha valaki rákérdezne, nyilván nyitná a kaput, nevesítené a szájalom és a megvetés alanyait. De erre ma aligha van igény, esély. Nem ügy, ki kit vet meg, ki kit szán az irodalomban. És egyébként is, hol itt az irodalom?

Nem ezt akartam mondani, hanem a *Húgomat*, aki „fut malacetetéstől, odahagyja a konyhát, / hol füstök sűrű szürke színű nagykendőjükbe vonnák, / fut elmordult szavaktól, nyomába sose érjen, / »hossz be szemet«, »tess meg«, »vígért szaladj«, »tejért menj!«” Hány sávon szólal meg ez a néhány sor, milyen emlékek moccannak, közben mennyit fognak fel belőle a fiaim, akik percek se éltek a paraszti munka rabszolgálatában? Gyerek-rabszolgálatában. Egyáltalán mennyit ért meg Baranyiból az egészen más körülmények, kondíciók közt felnőtt két-három nemzedék, akik azóta kerülgeti az irodalmat?

2012-04-28-06-06. – Olvasom. Fantasztik. Mintha minden versét ismerném. A vadbalosokat is. Különös ez a változó fénytörés: „*de a jövőt nekünk is csak szívárvány / jelzi ma még, hisz odébb a derű*”, amikor a jövőt, a gyerekeink jövőjét szívárvány se jelzi, csak kétfenekű hadszíntéri jelentések. Ma is. Tegnap is. Holnapra is jut. Minden napra egy tojás.

2012-04-28-11-43. – Eddig tart a sor a körzeti orvosnál, a rendelőben. Havonta kell íratni a receptet, pontosan nem értem, miért. Állítólag a minisztérium attól tart, egyik napról a másikra meggyógyulok, és akkor ők a Dunába öntik a keservesen beszédett adót. Jó, hogy így gondolják, öröm, ha bíznak a jószerencsében, mert arra feltétlen szükség mutatkozik manapság. Öröm, ha figyelnek a betegeskedő népre. Szomorú, hogy a gyógyulásnak, ráadásul a hirtelen, villámcsapásszerű gyógyulásnak semmi jele.

A váró tele beteggel, újra később indultam a kellenél. Öregek, romosak, fáradtak, elégedetlenek, szegények. Igaz, nem jut a tudatba, hogy négynapos munkaszünet következik, pedig erre kalkulálni kell. Amikor négynapos, amikor hétfő, beleszámolandó. Kiülök a fa alá a lépcsőre, fel ne ragadjon rám a kétségbeesetten, forradalmian morgó benti atmoszféra. Van idő. Ha van idő, eszembe jut, manapság figyelnek-e annyira a népre, hogy különböző területekről meghatározott rendszerességgel heti, havi hangulatjelentést íratnak a szervek a területhez tartozó civilekkel. Vélhetően

figyelnek annyira. Hangulatjelentés nélkül nem élet az élet. Némi juttatásért örömmel írnék őszinte hangulatjelentést ma, mondjuk: „Ratkó-gyerekek az orvosi váróteremben” címmel. Mert ezek itt mind, férfiak, nők, egy szálíg a Ratkó-éra kinyúlt, lerongyolt alanyai.

A beton már most langyos a tegnapi bevadult ápriliségi napsütéstől. Kemény időszak következik, ha igaz a melegfront. Kihalászom a szatyorból a Hegyi beszédet, a kis spirálfüzetet. Jó, hogy magammal hoztam. Olvasgatok, jegyzetelgetek, átlapozom Baranyi köz-verseit, a közügyben harcolókat, azokat kutatom, ahol a cím, az első strófa arra utal, a falut, a gyerekkort búcsúztatja. Lógatom a lábam, várok a soromra, amikor mellém ül egy váróbeli ismerős, korosztályos, eü-nyugdíjas bányász a közelben bezárt bányából, aki nálam is később érkezett. Úgy korosztályos, hogy nem magázódunk eleve. Mit olvasol? Baranyit. Baranyi Ferencet. Felrakja a szemüvegét, rám néz, tényleg Baranyit, jegyzi meg, végigmegy a tartalomjegyzéken, lerakja mellém a könyvet, és azt mondja:

– Nincs benne, úgy látom.

– Mi nincs benne? – nézek rá.

– Nincs benne a vers, amivel az asszonyt ledöntöttem a lábáról – mosolyog savanyúan. – Azóta is le van döntve. Rövid kis vers, de hosszabbat nem tart meg a fejem.

És elmondja: *„Ölelésünkben összeér / talán a szív, talán a vér. // Az éjszakában összeköt: / talán a fény, talán a köd. // Mi hát – mi egybetart – a lánc? / Talán szeretsz. Talán csak kívánsz. // Mindegy. Most hozzám tartozol. / S enyém leszel valamikor. / Egyszer majd minden összeköt: / a szív, a fény – a vér, a köd.”*

Nem hiszek a fülemnek. Soha nem, amikor abszurd dolgot közöl. Bányász miért olvas, miért tanul verset? Hol szembesül hasonló jelenséggel az ember? A dél-afrikai aranybányász tanul verset? Mit szólna ehhez a költő, ha fent ülne a hárslobok közt és hallaná? Költőtől bármi kitelik. De hogy ne legyen az elképedés ekkora, rémlik, a napokban eldölt (vagy eldölni készül), hogy a szakiskolákban megszűnik az irodalomoktatás. Ekkora merénylet többé nem történhet a munka szentsége ellen, hogy a bányamunkás fejében versek kalandozzanak, rongálva a termelékenységet.

2012-04-29-04-00. – Erkélyajtó, konyhaablak, munkaszobám ablaka nyitva, lassan átmelegszik a lakótelep, marad éjszakára is. A meleg. Télen volna jó. De télen nincs. Hajnal. Nyugtalanít a tegnapi bányász versismerete, erre ébredek, és arra, nem találom a neten, mikor írta Baranyi, de olvasható vagy száz blogon. Legalább ötvenet végignyitok, hátha, de nincs dátum.

2012-04-29-08-16. – Végül rábukkanok egy 50 év 50 vers című 2004-ben megjelent Hungarvox-kötetre (*Epiprológus*), ahol datálja a szerző: 1959. Testvérek közt is ötvenhárom éves. Baranyi huszonkettő, amikor írja.

Klasszis. Klasszikus. Örök érvényű. Egyszerűen zeng, mint a népdal,

őszintesége mögött dupla csavar, amit a népdal metaforákkal old meg. Bizonyos szerkezeti alapok nem változnak a fiatal emberek életében, a szerző hiába baktat kifelé a lángolásból, szenvedélyből, a szöveg beáll, akár az obeliszk.

2012-04-29-11-06. – Véletlenül megtalálom a *Tűz-táncot* az alacsony legfőbb polc soha le nem kerülő fekvőkönyvei között. Hever beszorulva, elképesztő nyugalommal. Tíz éve biztosan nem láttam. Inkább húsz. Vajon ki szedte le, és ki rakta vissza festéskor, tapétázáskor? Ötvennyolcas megjelenés, Baranyi nincs benne, pedig azt reméltem, úgy emlékeztem. Illetve nem úgy emlékeztem, hanem úgy akartam emlékezni. Korai volna, hatvankettőben kezd publikálni.

Gyorsan kiderül, hogy az emlékszámban (vagy hogyan nevezzem) szerepel a neve. Harminc évvel az eredeti fiatal írók antológiája után (Magvető) megjelentette a Zrínyi, 1988-ban. Na, ez nincs meg. Mehetek a könyvtárba, de előbb rá kell kérdeznem, lehet, selejteztek. Sok dolgok történnek a könyvek világában.

Az erkélyen, a napon 32 fok. Órák óta tűz a nagyszobába a nap, nem léptem ki, nem engedtem le a redőnyt, húztam be a sötétítő függönyt, nem locsoltam fel az erkélyt. Nem volt annyi agyam.

2012-04-30-04-36. – Éjszakára zárom a munkaszoba ablakát, vihart, nagy szeleket ígér a meteorológia, nem szeretném, ha beverne a gépbe az eső. Megbánom. Három nap alatt harminc fokra melegedett a kisszoba, úgy érzem, hiába tárva-nyitva egész nap az ablak. Megfojt.

Nincs tűz az évfordulós Baranyi-Tűz-táncban, olvasom a spirálban. Ha van is, pislákol. Harminc esztendő sok esztendő. A hit kopik. Olyan fajta. A hitek kopnak. Olyan fajták. Főleg akkor, ha a hívó fejét folyamatosan ütik sámfával a hit haszonélvezői. Nem tesz jót a hitnek, a hívőnek a sámfá.

Szerelem, az van. A szerelem nem kopik. Az meg olyan. Öngerjesztő fajta.

Megnézném, miért aggasztottak a közéleti versek, de nem nézem, már nem tudom. Szervác József jut eszembe, amikor Baranyi (Ladányi, Váci Mihály) közéleti, hitvalló, szocializmust javító-jobbító verseit pörgetem. Hasonló hangok, hasonló alapállás, csakhogy Szervác tizenöt évvel később születik, őt a natúr gyönyör, az 1948-49-es rendszerváltás, a feudalizmus kismembert gyötrő világát a kommunizmus felé kanyarító eufemisztikus elragadtatás nem érinti. Szervácnak a mocskos, recsegő csepeli ágy jut, a mosatlan a konyhában, a hazugsághegyek. Szervác nem finomkodik, nem fogja vissza a tollát, amikor közéletben gondolkodik, amikor apját írja. Mégis párhuzamos vágányon haladnak. Az egyik mozdony (Baranyi) füstje átleng a másik (Szervác) szerelvény fölé, és viszont. De Szervác füstje sokkal feketébb és keserűbb. Szerelmes versei, asszonyversei is százszor reménytelenebbek.

2012-04-30-06-05. – Arra gondolok, mi van, ha normális viszonyok között összehoztam volna a két költőt? Mit szól Szervác, már ha egyáltalán hajlandó megszólalni, és mit szól Baranyi Ferenc a pályatárshoz. Én azt szólom: ég és föld. Baranyi a konszolidált költő, a konszolidált hedonista, Szervác a kíméletlen vagabund, a mindig mindenről lecsúszóban lévő zseni, aki a barátait gyilkolta első körben. Abszurd ötlet.

2012-04-30-08-29. – Hát nem tudom. Most újra nem tudok semmit. Olvasom a *Túl az éjszakán* címmel hatvankilencben megjelent kötetet. Képtelen vagyok átállni agyilag a költő emelkedettségre. A költő elvonatkoztatásai a valóságtól a politikusokéra emlékeztet, köze nincs a léthez, ennek köszönhető, hogy földhöz ragadt prózaíró volnék. Azt mondja a *Dunáról fúj a szél* című versben: „*Lehetsz világfi könnyed-franciásan, vagy angolmód közömbös is lehetsz itt, / csak tedd a dolgod s itt tegyed. A vállon / marék hazánk világnyi súlya fekszik. / Itt szabja napjaink parányi tettét / - hol hittél, hol meg erővel az észben – / a milliókra osztott hősiesség, / még akkor is, ha régen észrevétlen. / A világ ránk tekintve arra számít, / hogy vállalunk gondjából egy hazányit.*” Még hogy ránk néz a „világ”, és ha igen, a „világ” érezze, mi megoldjuk a gondjainkat, ő foglalkozzon csak a magáéval. Akár istenes vers is lehetne Balassitól, Balassi is az eget, a „világot” szólította, amikor nem volt más. Miközben nem kérdés, sem Isten, sem a világ nem tekint ránk.

2012-05-01-02-30. – Olyan dörgés, égzengés, dübörgés fél háromkor a semmiből, mintha üres olajos hordókat gurítgatnának Vaskapu hegyéről. Ki az ágyból rémülten, áramtalanítok mindent, elsőként a számítógépet, kihúzom a netmadzagot is. Kifejezetten rosszul érintene, ha belévágna a villám, amikor a napi alapjáratra sincs pénz. A kutya oda szarik, ahol már van, mondja a palóc. A jó orrú kutya a felhőből rögtön idetalálna, nem kétséges.

2012-05-01-03-30. – Mélységesen fekete odakint minden. A térvilágítás kapcsolórendszerét megbolondítják a villámok, néhányszor ki-be kapcsol, végül csak ki, be már nem. Nem esik. A juharlevelek táncolnak vadul, csattogva, mintha esne. Egy óra, és a masszívan fölöttünk gomolygó, villámló felhő elhúzza a Börzsöny felé a Duna fölött, víz egy csepp se belőle, megáll a levegő, rázendítenek a fölriasztott feketeerigók. A falakból azonnal árad a tegnapi forráság. Fél négy, és Baranyi.

2012-05-01-04-12. – A negyedik nap kezdete Baranyi Ferencsel, és a korábbi szöszölés, amíg fogalmam nem volt a formáról, csak keringtem a költő körül. Ma lezárom, hogy legyen időm ránézni. Éppen május elsejére, a munkásosztály nagy nemzetközi ünnepére esik. Nyilván véletlen, és nyilván sorsszerű. A munkásosztálynak annyi (régebben is annyi volt), a szakszervezeteknek annyi (régebben is annyi volt), a munkásnak annyi

(mindig annyi volt), örüljön, ha munkát kap, mondjuk, az előző érában ez másként történt. Csak a költészet marad. Gondolom. De a hatalom nyergéből a munkásosztálynak is, a költészetnek is annyi. Rabszolgának nem kell kultúra.

Letaglóz a meleg. A szerkezet lassú, nem automatikusan követő rendszer, fogalma nincs, mit tegyen, így aztán várakozik, nem állt át a kánikulára, csak pislog.

2012-05-01-05-50. – Hátborzongató ciklus a *Túl az éjszakán*. Egészben, egyvégtében talán most olvasom először – kétszer. Néha tanácsalanságot, máskor iróniát hallok ki, de a versek születése óta eltelt negyvenhárom év, a szavak értelme változik, a kontextus színváltásai alakulnak. Mit lehet gondolni erre a strófára 2012. május elsején? *„Bár én e népet részegen / többször hálátlannak neveztem – / fia vagyok. S ez szégyenem / sosem lehet, csupán a vesztem.”* Soha nem gondoltam, véletlenül sem, hogy egy nép fia volnék, még költői áttételben sem. Apámé, anyámé, az igen. De tömeges szülőket, mert magyar a nemzetiségük, semmiképp nem szeretnék. Bár jól hangzik, hogy „a nép fia vagyok”, kétségtelen. Az is jól hangzik, hogy a nép hálátlan. Azt jelenti, a népnek hálásnak kellene lennie. Hálásnak, hogy életben hagyják, hogy nincs mindenki börtönben, táborban. Pedig hát nép sincs nagyon, hála sincs, hálátlanság sincs. Véges, nyomorúságos élet, életek vannak.

2012-05-01-07-08. – Végül újra számolgatnom kell (fejben mindig gondot okoz közben az ezred-, és a századforduló), ha amennyiben harminchétben született, mennyi most. Hetvenöt, talán. A hetvenöt – sok. Még úgy is, hogy a nyolcvanöt, de a kilencvenöt se sok ahhoz képest, hogy mindig annyi kevés éppen, amennyi megadatott az Úrtól.

Ahhoz képest sok, hogy nyolcvanötben ismertem meg, és ezerkilencszáznolcvanötötől mögülem is elfogyott huszonhét év. (Emlékszik valaki a legendás és fontos Huszonhatodik évre?) Az is Palócföld (a palócok földje), mert költészet és Szabó Lőrinc, mert Nógrád, és mert huszonhét év egymagában is sok, ha a telő évek során kikopik a költészet, kikopik Nógrád vármegye talán valamennyi mogorva emóciója, elvesznek nők, férfiak, városok, pillanatok, egy-egy folyóirat és főszerkesztő, elvész egy-egy fontos felismerés érvénye.

Baranyi Ferenc, amikor megismerem, a Palócföld főszerkesztője.

Mint hogy a nyolcvanas évek közepe ez, nem egészen világos, mit keres Salgótarjánban, mit keres egy kis regionális irodalmi folyóirat élén, mint hogy Baranyi sztárköltő. És tévészár. Úgy értendő, ahogy leírom. A királyi TV zenei osztályát vezeti, olyan komolyzenei sorozatokat szerkeszt, vezet, hogy mindenki nézi, emlékezetem szerint soha azelőtt és soha azután annyit nem nőtt e komolyzeneileg sokat szenvedett kis ország zenei műveltsége. Korábban a Magyar Ifjúság rovatvezetője. Egyszóval: nem kispályás. Azóta is töröm az agyam, mit keresett Nógrádban.

A nyolcvanas évek közepe minden szempontból fordulópont. Nem ragoznom. A keleti egeken a teljesen debil Csernyenko (és az őt megelőző múmiaszerű pártelsőtítkárok) után megjelenik Gorbacsov a maga ötvennégy évével, és a belseviki Róma lassan atomjaira hullik. De az ókori Rómával szemben nem kerül évtizedekbe, hogy a perifériákon is hallhatóvá váljon, hasad, ami hasad. Márpedig elképesztő, hihetetlen tempóban.

Kicsivel harminc fölött az ember nem úgy lát, nem úgy hall, mint később. De nem is úgy utazik, mint évtizedekkel később. Este gondol egyet, nem merészet, nem is bonyolultat, és reggel buszon ül, megyen a folyóiratba. A szerkesztőségbe. Ha nincs különösebb oka, akkor is. Ebből következően Baranyi Ferenc az időszak leggyakrabban látott-hallott főszerkesztője. És Baranyi különös figura. Semmi balos görcs, morális programvers a fiatalok életviteléről, semmi abból, amit a kóborló, helyét kereső fiatal író más főszerkesztők és szerkesztők gondokkal terhelt orcáján láthatott addig. Nincsenek a mély barázdák, a felhúzott szemöldök, fölötte a harmonika-homlok. Baranyi soha nem gondolta, hogy a novella mélyén megbúvó összetett mondat a szocializmus ellensége volna, és nem írt oldalas értelmezést a haza felvirágoztatásáról, annak módozatairól az Erikával gépelt A/4-es kéziratlap szélére. Laza, derűs, jókedvű főszerkesztő.

Érkezett a vonattal. A főszerkesztő, az MTV zenei igazgatója érkezett a Bp.–Hatvan viszonylatról, ahol átszállt a Hatvan–Salgótarján viszonylatra. Elképzélhetetlen manapság. Lebaktattunk elé a furcsa, a völgy közepén dombra telepített vasútállomásra a hegyoldalban fészkelő szerkesztőségből, fogadóbizottság voltunk. A hegyoldal le is, föl is olyan meredek, ma kétszer meggondolnám, hogy megmásszam bárki kedvéért, ráadásul kétszer, háromszor. De minthogy sem azelőtt, sem azóta nem könyököltem vasúti restiben a pultnál fogadóbizottságként, jó visszanezni. Ha egy órát késett a csatlakozás, annyit, amikor kettőt, annyit vártunk Pál Jóskaival, a prózaszerkesztővel.

Hab az egészen, hogy főszerkesztőként a Megyei Pártbizottságnak, annak is Kulturális Osztályának tartozott elszámolással. Hogy megszüntette a gyakorlatot, hogy irodalomkedvelő járási párttitkárfeladások zöngeményeit közölje a lapban vers címén, amivel komoly érdeksérelmeket okozott. Nem úgy van az, hogy eddig egy járási párttitkár úgy mutathatta be az asszonyt, hogy költő, eztán pedig nem. *„Ki ez a ’izé, ért ez a ’izé a versekhö egyáltalán? Megmon’tuk az elvtársnak, hogy a helyi irodalmi erőket foglalkoztassa!”*

Egy év alatt olvasható, országosan ismert, keresett folyóiratot épített a lapból. Mindig jutott bele fontos olvasandó, ami képes volt túlmutatni a provincián, és persze gerjeszteni a provincia helytartóit. A második esztendőben szőnyegszél és szőnyegszél. Az elvtársak, akik nem hallottak Moszkváig, megmondták, mi a feladat, de az elvtárs szembeszegül.

Véletlenül, vagy talán nem véletlenül, akkor is ott vagyok, amikor elköszön. Nincs pátosz, nincs megrendülés, lírai párák. Azt mondja: *„Kevés az idő, az erő, hogy a butasággal harcoljak. Egyre kevesebb.”*

Fontos búcsúmondat. Eszembe jut néha. A jókedve is eszembe jut, ahogy pakol, megy, nem sajnálkozik, hogy mennyi munkát és idegességet fektetett abba, amit hátrahagy, azt se mondja, dolga van még, de mennyi.

Jó. Jó, hogy ismerem. Jó, hogy köszönhetem. Pohárka bor is beleférne talán, koccintás, kézfogás, de a dolgok sodródni és elsodródni, így aztán csak szóban: Isten éltesse, Baranyi Ferenc, sokáig!

2012-05-01-12-08. – Baranyi Ferenc 1937. január 24-én született Pilisen. 75 éve.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Múltidő

A kávé a konyhapulton hagyod.
Így melegszik minden test. Ősz van.
A kreol nő bent tusol. A vízszugár
mögött látod a hátat. Ebben a gerincben
már van isten. Megfordul. De várni,
hogy a szövet teljesen átmelegedjen
már nincs idő. Magához húz. Ebben
az ölben már van messiás.

A kávé a konyhapulton hagyta.
Így melegszik minden, amiben van test.
Ősz van. Hazatérni nincs idő. A kávé kihűl.
Mondhatod magadban, ez lenne, amit úgy
hívnak: múltidő.

Egy életre

Hóvihar lesz, ami él, mindent eltemet.
A szobában hús fő majd, öleljük, ami
egyszer belénk mart, öleljük és mi így
vétkezünk. Szobánkban hús fő majd,
valaki integet, integet valaki, és a lányokért
fizetünk, húsért húsboltban, a legolcsóbbat
egy életre kifizetjük majd. Szívkamra összehúz,
üreg dobban, árva testünket papírpénzre cseréljük majd.

Hóvihar lesz, ami elrohad, mindent eltemet.
A szobában nedves késekért állunk sorba,
aki elvesz, hát elvesz belőle, és ami egyszer
majd belénk mar, szorítjuk most, most azt
szorítjuk, valaki integet, integet valaki,
túlsó ablakban, szembe házban, integet valaki.
Szobánkban nedves késekért állunk sorba
és fizetünk a lányokért, húsért húsboltban,
a legolcsóbbat egy életre kifizetjük majd.
Szívkamra összehúz, üreg dobban, árva
testünket papírpénzért eladjuk majd.

Hóvihar lesz akkor este, ami árva, mindent eltemet.
A szobában tükör roppan, szorítjuk végtagjainkat,
szorítjuk, ami egyszer mind belénk hasadt.
Szobánkban hús fő majd, nedves késekért állunk
sorba, túlsó ablakban, szembe házban integet
valaki, valaki integet, tükreink összeroppannak
mind, a lányokat kifizettük, ott mosolyognak
az összes darabban, húsért húsboltban, egy életre
kifizettük. Szívkamra összehúz, üreg dobban, árva
testünket papírpénzre cseréltük, eladtuk, hóvihar volt
akkor este, ami árva volt, árva maradt, mindent eltemet.

Karaván

Egy idegen ország, idegen városában
találsz magad. Nők néznek utánad.
Férfiak feszítik izmaik. Eszedbe jut
a kamaszkorod. Eszedbe jut: sok isten
és egy nő.

A téren nők, férfiak, mögöttük üres
lakókocsik. A nőt most vörösnek hívod.
Próbálsz emlékezni. Napokra. Hetekre.
Hónapokra. A kedvenc évszakra. Az ősze.
Eszedbe jutnak az éjszakák. Amikor a vörös
nő egy belvárosi kislakás papírfalai
közt otthon érzi magát. Eszedbe jut
a zsidók istene, a kreol nő, az árva péntek.
Eszedbe jut a férfikor. Női nevek.
Belvárosi kislakás. Puha ágy. A karaván.
Haza vágysz.

Aztán egy utolsó tél. Egy félig fehér.
Az osztrák főváros széles terein, egy
aluljáróban, vagy metrón, egy gyorséterem
asztala előtt valamit még mondani akartál.
Talán azokról a lakókocsikról, talán a sok
istenről, nem tudom, talán csak arról, hogy
majd vörösnek fogod hívni, igen, csak annyit:
te leszel a vörös nő, akit keresni fogok majd
egy idegen ország idegen városban, egy utcasarkon,
egy széles téren, egy aluljáróban, egy metrón,
lakókocsikban.

Nők néznek utánad. Férfiak feszítik izmaik.
Karaván, amit úgy hívsz férfikor. Most minden
fa mögött életek nőnek és közös karavánunkat
egy idegen ország, idegen városában aprópénzért eladják.

M. Á. kisasszony

Pakolj el mindent. Azt mondtad,
az a nyár kép, nem kell már.
Legyél óvatos. Ne keress.
Majd küldök képeslapot.
Integetek és mosolygok.
Alá fogom írni.

Várom még. Jól figyelj.
Nehogy valami, mondjuk
egy pulóver, rám emlékeztessen.
Majd küldök képeslapot.
Integetek és mosolygok.
Remélem a címed, nem változik.

Pakolj el mindent. Mert ameddig
a bűntől nem tudsz aludni,
nem fogod elhinni az udvart.
Hogy ott fák nőnek még most is.
Hogy ott már nem cserélik a szerkezeteket.
Hogy ott én már nem vagyok.

Azt mondtad, az a nyári kép,
nem kell már. Mondom légy óvatos.
Ne keress, ha nem muszáj.
Én integetek meg mosolygok.
Meg küldök képeslapot.
Meg aláírom. Meg bízom abban,
hogy címed nem változik.

És reménykedem, hogy nem növöd ki,
mondjuk azt a pulóvert. Én elhiszem az udvart.
Elhiszem, hogy az ágy, az ágy. Elhiszem, hogy
a meleg paplan, meleg paplan. És tudom, hogy
az a nyári kép, amit ki akarsz dobni, az nyári kép.

Fotó, amin ketten vagyunk.
És azon fák vannak, és mögöttük élő
szerkezet. Pakolj el mindent.

Én holnap vagyok itt utoljára.
Elhiszem az udvart. Elhiszek mindent,
integetek és mosolygok.

KAPILLER FERENC

s. w. h. professzor pillanatig tartó
megvilágosodása amiből
percek múltán csak egy
körülríhatatlan benyomás marad

ha majd kitágul a tér
s árva falakra fröccsen a terem
szent elmémet a falakba verem
s ínyemre csöpög a vér

bénán feszíti a lét
néma anyag-börtönét
védtelen

határos de végtelen

pálcásfiú dala (kétes pihenő szegény jó francois gyötrelmes vándorútján)

oly erős a kis uracs és bátor
ízes fazekat bátran rohamoz
nem rettentí szellő s ijeszti zápor
mord nevelője meg engem botoz
ha nincs tisztelet e nemesi házban
makacs a kölyök vagy valami rossz
fát tesz a tűzre én tartom a hátam

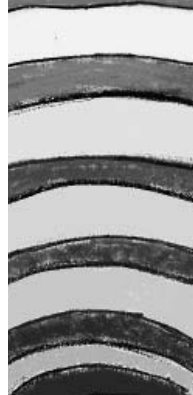
ha kisasszonyunk szemét legelteti
líra-nyúzó kócrágó ifjúron
jó rangbeli mátká nem kell neki
inkább lantossal pendül egy húron
ha nincs szemérem e nemesi házban
lányszöktetésért atyja ne szúrjon
le vétlen szolgát én tartom a hátam

e ház örököse ifjú s szertelen
nem veti meg a bort nőket kártyát
de mikor papi vendég jó hirtelen
erkölcs-csösszé s szentfazékká vált át
ha nincs jámborság e nemesi házban
urunk haragvón ne törjön pálcát
rest fia felett én tartom a hátam

ajánlás

herceg! így nem tétetik kár senkiben
ha nincs józan ész e nemesi házban
tőlem gyúlhat bár házfedél hiszen
azért fizetnek hogy tartsam a hátam

PUCHER BÁLINT

szafari

& ha

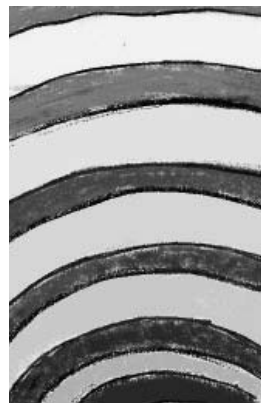
már idehoztak a lábnyomai: ugyan
hová bújhatott a szaharában (miért is követted,
a skalppal a zsákodban követelhess
a beduin sejktől) lakod változott szökésével
önnön dianegatívjává – akárhogy, napok óta
először láttál olyat aki tetőled különbözik
mégis eltűnt miután közeledtetek
egymáshoz, nyomokat se
hagyott; jól megnézve te sem

szóval

megszerettem az új környéket (...) * kezdetben nem
túnt holmi jó választásnak: rá kellett jönnöm hogy
nincs okom panaszra (a hely tágas az
ellátás utánpótolta relatíve biztonságos; bár
érték azért atrocitások mondjuk egy végt-
agomat lenyesték amikor megsértette más
magánszféráját de elenyésző volt a veszteség
nemrégiben egy ideig úgy látszott darabokra
hullok aztán mégse került sor amarra – egész
különös formákat vettem fel az utóbbi időben; ha
reinkarnálódhatnak akkor is bollyá válnék

** olyan írásjel, amely nem egyszóval: gyengébb a kötőjelnél
s a pontosvesszőnél ellenben erősebb a vesszőnél*

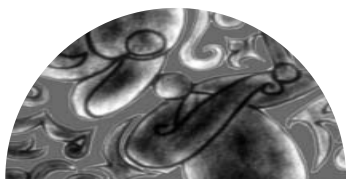
SÓS DÓRA

Holdsávok

Éjszaka van. Fölteszem a napszemüveget.
Most, hogy mindennek vége,
Belenézhetek a napba. Egész éjjel világít.

A váltó tolatóállásban. Kaptatok a szerpentinén.
A tegnapi tekerem az úttesteket.
Leradírozom a tájról tested gumicsíkjait:
Belemből fordítom ki az éjjeli sofőrt.

Csak útelágazódás van, én már – te még.
Fölfelmenek a holdsávok. Alig fog a fék.
Ásít és elnyel az alagút – villogó macskaszemek.

BÍRÓ JÓZSEF

KISFONTOSABR T L SV L S GR L

— audiatur et altera pars —

azért ... mert ...
 - porló - *matt* – szürke vakolatot kellett *falnom*
 ... *éelt* helyett
 azért ... mert ...
 félelmetes - padláslakó - *szörnyekkel* rémisztgettél
 ... - *sírógörcsösbepisálásig* -
 azért ... mert ...
 még a csóró piaci – trógerek is szánták
 ... *AZT* ... a csenevész – vézna gyermeket
 azért ... mert ...
 - évtizedekig - naponta többször is elájultam
 ... a kóros vérszegénységtől
 azért ... mert ...
 a segélycsomagokból ínség idején - is -
 ... kiloptad a *csemegéket*
 azért ... mert ...
 véresre – verésektől való rettegésre – kénytetettségemben
 ... - *folyvást* - ... vacogtam
 azért ... mert ...
az egyetlen aki valóban *szívelt* engem
 ... - a NAGYAPÁMAT - ... *rühellted*
 azért ... mert ...
 azt mondtad : *többé ne gyere haza !*
 ... - ... és ki is – a lakásból - ...

azért ... mert ...
APÁM *kurvájának elcsábításáért* - *Kis Virág* -
... pénzt ajánlottál ... *nekem*
azért ... mert ...
már **16** évesen - egy jócskán *megtépázott* , ötveneshez '
hasonlatos -
... *sívólelkironccsálettem*

azért ... mert ...
az első (*adott*) – alkalommal - 1976. márc. 20. -
... „ *lefikáztad* ” ... a FELESEGEMET
azért ... mert ...
az esküvői – ebéd elkészültével
... nyomban közölted : *ennyiésennyiezerforintbakerült !*
azért ... mert ...
APÁM halála előtt - bár hiábavalóan -
... ki til tat tat tál *minket* a kórházból
azért ... mert ...
fogadalmat tettél - (!) -
... *és fructifer – állhatatossággal ki – nyír – tad a FATERT*
azért ... mert ...
földhöz – csaptad alig – **3** – éves UNOKÁDAT
... merthogy nem ült kedved – szerinti pózban
azért ... mert ...
szemétre – dobtad a munkáimat
... - mondván : *ezek nem könyvek !* -
azért ... mert ...
a **40.** születésnapomra sírkamrát kaptam ... *T I d*
... - ajándék gyanánt -
azért ... mert ...
Őt sem szereted ... ám ... kihasználod angyali – jóságát
... - mivel *Edith ingyé'* van -
azért ... mert ...

immár'aszemeteskonténerekbenkutakodónincstelenekközészámíthatommagam'
: **AZ**vagyok ... : akit*bedarálnak* ... : panelprolilétbeszorított*utolsómagya*
r ... **m v sz**

azért ... mert ...
„ Fáj a szívem , a szó kihül .
/ De hát kinek is szólnék – „

azért ... mert ...
nem volt
... *nincs* ... és *nem is leszen*

A jegyáros

SZÁVAI ATTILA

Néha untat, hogy csak ülök itt a bódében és adom el a jegyeket a buszra, vonatra, villamosra, léghajóra, tengeralattjáróra, utóbbiakra még per-se csak úgy mondom, de hallottam már olyat, hogy csónakkal mentettek lakókat az árvízben. És az azért nem éppen mexikói sorozat, ha hullámszik alattunk a tyúkudvar. Tévében is láttam, hogy gumicsizmában mennek az emberek az udvaron és szépen vé alakban hullámszik a víz a betonkeverő és a kutyaól között, ahogy tocsognak lassan, mint a holdjáró amerikai űrhajósok a régi híres filmben. A létrán meg lökik a bölcsességet a kislépésről, mármint azon a régi filmen. Az uram is szokta mondani a padláslétrán lefelé, hogy lépés, csak annak hosszú az eleje és savanyú borból van, nem nemzeti büszkeségből, meg dramaturgiából. De mondok valamit ezzel kapcsolatban. Volt egy csúnya eset. Na, megint most a csere... ú... a fene.... Érdekes, hogy mikor érdekesebb részhez érek, pont akkor telik be a notesz. Valahogy mindig találunk egy üres noteszt az utasok, amit leadnak ide. Én meg mindig teleírom. Szerintem ezt valaki direkt irányítja. De erről egy másik noteszben majd. Na, de a lényeg: az a régi árvíz.

Ha ázik a ház, vagy házik az áz, az azért nem piskóta. Ebben is van dramaturgia rendesen, mivel a tyúkoknak rossz szokásuk, hogy nem úsznak jól, ahogy a nyulaknak sem áll jól a fulladásos halál. Mondtam is a Bélámnak, hogy hülye érzés lehet csónakkal menni vécére, vagy terigetni. Van is itt a fiókban egy fényképem, amin az a disznótor van, amit az árvízkor kellett tartanunk, mivel le volt fikszállva hónapokkal előre a hentes, előre bebiztosítottuk a gyilkot, megcsináltuk a helyet a kamrában, meg minden. És hát sajnos nem tudtuk lemondani a dolgot, mondta is a hentes, hogy ő bizony levágja, lesz, ami lesz, még ha ki is tör a Szőlő-domb, jöhet bármi, ő bizony jönni fog, mint a menetrendszerinti busz. A képen az látható, amikor az egyik csónakból kiabálja az uram, hogy igazán nagy kihívás egy mozgó csónakban hurkát tölteni. Éppen az u betűnél tartott, mikor levette a fotós a pillanatot. A lelkileg érzékenyebb néző könnyen azt hiheti, hogy

csókot küld át az uram, de ki kell ábrándítanom őket. Egy u betűben nem sokkal több a romantika, pláne erotikum, mint egy ázott nyúlban, amiben éppen megszűnni készül a pulzusszám. Az már pont nem látszik a képen, hogy a böllér éppen a szomszéd Teri nénit rángatja a ködmönénél fogva, mert az idős asszony csontozás közben véletlenül becsúszott a vízbe. Úgy nézett ki a szegény Teri néni, mint valami kalóz, vagy valami mérges nehézföldmunkagép-kezelő, ahogy kapaszkodott a kezével, ahogy harapta a levegőt a négy fogával, ahogy a késsel hadonászott, hogy szedjék ki, mert kiújul az aranyere. Csúnya eset volt. Viszont finom lett a disznótoros, kicsit iszapszagú, de pont ettől lett különleges.

A fényképek a gyengéim, meg azok a gyengeelméjűek, akik elhagyják a pénztárcájukat. És vannak persze a jóakarató emberek, akik idehozzák nekem a bódéba, mégiscsak egy központi hely ez, még ha nem is templom, de itt könnyebben megtalálják a béna gazdák a bukszákat, mint a kukában. És mivel az őrzés, az egy komoly dolog, és szerintem a világ sem volt ingyen, mikor belement az ige, rendre kiszedem a fényképeket a tárcák-ból, és azokat végleg megőrzöm. Itt vannak az asztal ablak alatti peremén szépen beszurkálva, esküvői képek, ballagási fotók, fiúk és leányok, csak mert nem tudtak hirtelen mit kezdeni a fejükkal, és lefotóztatták magukat, hogy aztán el lehessen rakni valami sokszor kézbekerülő helyre a pillanatot, mint valami befőttet. Találtam már mindenféle képet. Kutyát, macskát, panorámaképet fogászati gyökértömés előtt, és után, kiraktam azt is, amelyiken egy nyílt lábszártörés volt meg, valami fiatal, lelkes baleseti sebész, amint valami lányt csókol, mit csókol, beveszi a fél fejét a szájába, de voltak szentképek is, meg más vallási célzatú fotók. Amúgy hagynak el mindenfélét itt a környéken, amit nálam szoktak aztán leadni. Elektromos szegélynyírót, üres noteszt (ahelyett, hogy hazavitte volna, oszt teleírta volna a barom), körömvágó készletet, Trabant lökhárítót, evőkanalat, expressz levelet, félig üres (vagy félig teli) tejeszacskót, ilyesmiket. Eleinte tiltakoztam magamban, aztán már hangosabban is, hogy nem vagyok én talált tárgyak deruma, de csak hozták a vackokat a büszke szemeikkel, hogy ők milyen derék emberek, haza is vihették volna. Szerintem a pénztárcás részlegem megy a legjobban. A főnököm hamar megkérdezte, hogy mi az a rengeteg fénykép, de arra fogtam, hogy nagy a család. A vallási képekre már nehezebb volt választ adni, az is leginkább arról szólt, hogy én bizony eztán gyakorló hívő leszek, sőt voltam is mindig, csak kellett valami, ami ráraak az útra. Miután megkérdezte, hogy melyik vallást tartom közelinek, nem tudtam mit mondani, hát azt feleltem, még kialakulóban van, mármint bennem. Az ilyen komoly dolgokat nem lehet elkapkodni, egy tojásos lecsót még csak-csak, de a vallás azért jóval több, mint egy böffetés a fotelben vacsora után.

Triptichonalkalom (1)

Fordított kapuzárás

TANDORI DEZSŐ

Interaktív: versvilág prózája

És ha ismétlem magam! A festőknek szabad? 77 mű ugyanarra a témára? Fel, le hát ennek mélyeibe. – Pár éve megoldhatatlan kifejezősdi elé kerültem, előtte állok. (A „pár éve” is megoldhatatlan, ha ebben a helyzetben egyértelműsködni akarnék; hagyom.) Felírtam ugyanis: „Már ijesztően kevés időm van hátra, hogy életemben ne történjen semmi.” Aha. Kevés időm ahhoz, hogy ne történjék? Még mindig kétértelmű. Mintha csak úgy lenne tiszta a dolog, ha azt mondanám: „Kellene, hogy életemben ne történnék semmi, de erre ijesztően kevés időm van.” Tehát vágyam teljesüléstartamához. A legtöbb ember (a legeslegjobb) azt tartaná ijesztőnek inkább, ha semmi se történik az életében, mikor olyan kevés ideje volna már fűtűmeszkári túrára, Maldív korallzátonyokra, 29 és 33 év közötti pepita hajú hölgy szerelmére, papagájának beszélni-tanulására stb., én ennek az ellenkezőjét mondtam. A „Fordított kapuzárás” is ilyet jelent. Kapuzárás előtti pánik: hogy még élve szeretném élvezni a nyista, nothing stb. örömeit; ám a kifejezés („Fordí...”) önmagában is vonzó, csavart, szép, ad szellemi örömet. (Már akinek.)

Nem csupán a külső világtól várhatom azonban a „cosdát”. (Primitív vicc a félregépelésből adódható „cosdát”; várd a cosdát, ne várd a cosdát, kész cosda, stb. Irritációjában is van valami!) Nekem is tevékenynek kell lennem. Mondanom elégszer (egyszer nem elég, nem elég *szer*, Arannyal fogalmazva, milyen tudós vagyok!), kell, igen, hogy nem! Senkinek nem akarok már mondani semmit. Nem akarnék. Nem folytatom, miért lehetetlen vágy. Jóllehet: lehetne jól. (Olcsó vicc.) Részletezni jobb: bár tudjuk, semmi se jó, csak jobb híján a legjobb. (Középolcsó, inkább jó vicc.) (Hozzáteszem: fordított-kapuzáró-író sosem viccel, amit viccnek hisznek, az életének műve. Nem életműve, hanem életének ilyes tevékenykedése. Erre visszatérek.) Szó

sincs róla, hogy „műveim” és „nézőim-olvasóim” közötti kapcsolatot ne akarnék. Legyen, akár az én szerény, büszkén nemes és nemesen büszke vezényletemmel is kapcsolat: ajánlgatok munkáimból, szempontokkal ellátva ezt.

Mondtam a minap: engem (ld. az iméntieket) műveim sorsa fontos (na ja!) kérdésként foglalkoztat, de nem akarok, nem bírok azzal foglalkozni (már), hogy a mai literatúrában mi a (vélt v. helyesen meghatározott, keresett) helyem. Így van ez a nem-mondás? Nem egészen. Tetőtől talpig (mindjárt rátérek röviden) fizikai állapotom köt le. Ez akkor dili? Gügyi? Erre van egy négycsillagos mondásom: „A gügyi majdnem mindig egészségüggyi; az égi majdnem mindig egészségi.” Bár elhagynám a „majdnem” megszorítást, az aforizmus, és ezek aforizma-félék, sosem a vegytiszta pontosság műfaja, ahogyan már csak Zénón matekja szerén se jöhet létre 1-ből 2, marad hézag, ha felezéssel haladunk, sőt, ha bármi törttel, $5/7$, $3/4$ etc.

Erősen gondolkodó főknek itt: ha Zénónnál a végén marad valami $0.9999999\dots$ cucc, nem lesz (nálam nullából 1) igazi egész (ezt a praktikus matek elsinkófalja, muszáj neki, nekem nem!), mi lenne, ha nem a végeredmény lenne (szóism.) így, ilyen, hanem igenis létrejönne 0-ból az 1, 1-ből a 2 (a görögöknél nem volt nulla), akkor a nem-teljesség az elején lenne!! Nem indulna igazán semmi meghatározottból a dolog (érzés, terv, eszme... mert én ilyenekre tettem át a matekot, így plusz-meta-matek!), s nem egészen jó megoldás, hogy a végtelenből indulna! Lenne: 0 egész és s valahonnan jönne a visszaszámlálás, 3-2-1-0, netán 1-2-3-... ez már örület. Ajánlom még a prímszámok sűrűségének (előfordulásukénak) kérdéskörét, meg is oldották néhányan, bele is bolondultak. Ezek mind fordított kapuzárási eszmék. Valamint az úgyszintén, hogy ha aforizmaimból válogatok (ism., mindjárt!), ez amolyan (kétes kifejezés) *best of?* Java? De hát biztos-e az, hogy TD úrnak „igazi java”-e, ha elmond ilyeneket?

Kénytelen vagyok magam ismételni, másutt szintén mondtam, de ezek nélkül én nem vagyok meg jól az ismerésben (abban, hogy csak sejtenek is engem). Íme: A világban csak a világon kívül lehet jelen lenni. – Már máshol járok: nem *járok*. (Ez rímel, már említett, egészségimre. Változatos fejfájások csaknem örökké: gyanúsán szűk torok; egy összetört váll nyomorúsága; túlsúly, a váll következtében abbahagyott tornászás „következménye”, rettentő túlsúly 5 év alatt, s így a szív nehézségei, fulladás; fuldokoltató rossz hasi légzés; szuperérzékeny prosztata; olykor így jókora kialvatlanság; izületi fájdalmak combtőben, lábközépcsontkinok, eredménye: elhagyott a járásom. S mióta sorra törtek ki fogaim, már botrányláványt eredményezve, beteljesült a mondásom: Külsőt nem tartok. Lassan külsőm se tart engem. Nem lassan, már megjelenésképtelen vagyok a foghijaimmal. Ezt tessék készpénznek venni! Jó viccem rá: Beszélék folyóirattal – nem kedvencemmel, a Morbóval, persze! –, kérdem, mikor fizettek majd, hat hónap múlva, év végén stb.? Semmikor, így ők, nem tudunk fizetni. És ezt vegyem készpénznek? Ezt vedd készpénznek, így ők.

Nem lenne hiteles a képem (nem külsőmé!) e kis (kis?!) mondás nélkül sem: Az életembe csak az életem fér. – Ez iszonyú, nem? Mert mindkét „életem”-fogalmat én határozom meg. Másképp semmi értelme. – Folytatása: Még sok mindent szeretek csinálni, csak csinálni nem szeretek már semmit. – Ez a kétféle – egyidejű – igazság esete, valamint a szavak tartalmáé stb. Valamint: nem okvetlenül formállogikai megoldású feladat. – Erős életemű mondás: Ha magamról mondok valamit, annyi! Mert ha másról mondok bármit, azzal lehet vitatkozni, nekem lehet esni érte. Ellenben ha magamról, hát nem. Legyen annyi jogom, hogy legalább magamról mondhatok bármit úgy, hogy mást az nem érint (pl. boldogtalan vagyok, lenyomorodtam, nem akarok senkinek mondani semmit... bár az utóbbi már a „senkinek” valakitartalma miatt határeset...), siváran közhelyszerű itt az, hogy „csak közlőlől látszik, valaki milyen távoli”: se hús, se hal. Tökéletes én-mondom-nincs-duma azonban ez: Már se találkozni nem nagyon... se telefonálni... se beszélgetni... levelezni még épp hogy, hah, borzalmas, ha azt mondom, a legkedvesebbekkel háromhavonta. Ez – még! – túlzás. Mondhatom azonban (bár a végpumpa objektív tárgy!), hogy „némely rémes haldoklások láttán az a meggyőződésemmé támadt, hogy a Szabó Lőrinc által bölcsen mindenhalál-fulladásos-halál meghatározású halál olyan lehet, mint a dugult véce pumpálása... nem részletezem. Siker ígérkezik... elakad... fröcsköl... pukkog... Ah, a halál gyaláz meg minket, nem én a halált, itt.

Nem kell sehova menni, helyben is elég lenni, ha nem jön senki, nem történik (oda) semmi. Folytatás: Még csak helyben sem kell lenni... etc. Húha, ez meredek. De persze a legmeredekebb (elemibb) a mondás (e mondás) akkor, ha az alaptézist veszem: „Ha magamról mondok valamit, nincs hozzászólás.” Erre mondják: „Ilyet se hallottam...” De ezt már mondtam másutt.

Az írás: egzisztencialistán: „Most már tényleg az jönne, mint megírandó, amihez senkinek semmi köze. Nem akarom!” (Ld. fentebb. Ide vág.) Se én ne legyenek süket, se a világ ne szóljon. (Laza, magam sem látom át még.) A világ ne legyen néma? Mégse halljam? Hm, túlbonyolítom.

Felébredek. Fulladok egyre erősebben. Lefekszem, nem fulladok épp. Felébredek. Épp nem fulladok. De már félek. Én, aki olyan „jó alvó” voltam. Aztán: felébredek – de mi felé *bredek*? A fejfájás felé? A külsőt-nem. tartok felé? Az elhagyott járásom felé, bocsánat, az engem elhagyó járás felé? A pisálásgyakorosság rejtelve felé? Hogy nyista, no, nix orvosi vizsgálat? Ilyet mondani se szabad. Tehát mi felé *bredek*? A remény felé, a reménytelenség felé? Valami járás felé? A lenyomorodás felé? A halál felé? Minek erről, hallom? Ezért mondtam pl., ezért is, hogy ha magamról beszélek csak, kéretik nem hozzászólni. Lehet rólam cifrákat gondolni etc., de hozzá nem szólni. Máshonnet kezdeni, hogy engem kikezdeni. Én: „Szív? A legszívesebben NEM. De a legNEMesebben újra kicsit IGEN.”

Metamatek-földhözragadtság: „A semmitlen egyenetlenség is még mindig csak az egyenetlen semmi.” Egy kapcsolatról: „Ez a kapcsolat kezdettől

fogva megfelelőtlen volt.” Mennyire kell vigyázni a nyelvvel, fortélyaiaval. Nem volt megfelelő? Nem volt megfelelője? A többiről: legközelebb. Igen: Csak legközelebb van, nincs közelebb. – De ez már megvolt. Sőt, ez mindig megvan. Amit így mondok, az, remélem, semmi új, hanem mindig megvan!

S hogy miért „Interaktív” a (de randa szó ez, a „hívószó”) hívószó? Egy: mert tessék elgondolkozni talán a „tételeken”, kérdéseken. Kettő: mert feladatot is adok. Ha ezt mondom: „A konferenciaterembe akkor beszédelegtem”, utal-e ez a „beszéd”-re is? Pl. beszélve szédelegtem be? Hát a „kiszédelegni” mit jelent így? Van-e a „beszéd”-nek „kiszéd” ellentéte? Ez jelent-e kibeszélést, kibeszélést (félre), vagy főleg a beszéd abbamaradását? Van-e ily határ? Három: hogyan értsük e szuperzseniális festő és igen jó költő Kondor Béla e mondását: hogy ő egy könyvet lapoz (szabadon idézem), de hogy (szabad idézet) míg aztán egyszer majd ő egy üreset lapoz. Egy üreset lapozok.

Satöbbi. De ezt ne ilyen könnyen. Miért nem írtam, hogy interaggtív? (Öregtív, véntív, időstív.) Mert semmi ilyenről nincs szó. Hanem ha valamiről mégis, hát: igen sok dolog nem jön számítás(om)ba. De hát: olyan sok, olyan sok nem? Vagy azokról a dolgokról, melyek nekem valóban számítanak, a világban (nagyvilág, közvetlen környülés stb.) nincs (túl sok, semmi) szó?

A *túl sok* tehát: a semmi? Karinthy megmondta: „Sokból a semmi is kevés.” Hát persze, mert a semmi az igazi, és azt, annak tisztaságát is megrontja a „túl sok”? Elképzelhető, de mivel ezt nem magamról mondtam, nekem lehet érte esni.

Félrelépek, el.

Ismersz

DUKAY NAGY ÁDÁM

Kárai Csabának

Eldöntöttem, hogy elmegyek a világ végére, s ott nyiratkoznom is muszáj. Ma nem kell messzire utaznom, ma csak két trolimegállónyra van. Egy konyakszínű fénypásmákkal összekent szűk utcában. Úgy hívják, hogy Varsó. Iszom előtte. Betérek a fodrászattal szemben működő, műbőrszékekkel kirakott presszóba, és fiákert rendelek. Egy festett hajú nő főzi majd le a feketét, s zuttyantja bele előre eltervezett, mégis rutinmozdulattal – a könyök hirtelen fölemelésével – az öt cent barackpálinkát. Aztán kistányéron elém teszi a csészét, s azt mondja: a kocsi előállt. Esetleg annyit csupán: előállt. De lehet, hogy nem szól semmit, csak tűnődve kinéz a bejárati ajtó fölötti immár – mert két órával ezelőtt, reggel háromnegyed hétkor kitavaszkodott – nyitott bukóablakon.

A világ másik végén egy másik festett hajú pincérnő épp ekkor csavarintja lejjebb a sarki söröző téglából rakott kályhájában egész télen huhogva táncoló gázlángot. Eldöntötted – még itt, a szállásodon –, hogy annál messzebb ma nem is mész. Az itteni házak közt bézsszínű fénykőd szítál, troli gurul itt is puhán, s valahol egy alig hallható rádióból dzsessz tűnődik elő – a magasabb, fényesebb dúr hangzatokat egészen tisztán hallani. A kibillentett redőny résein átbújó napsugarak összecsíkozzák a parkettát, s a porszemtáncba szürkés-kék füstszalagok tekeregnek. Itt-ott az ablakokból asszonyok karjai nyújtóznak ki, s lobogtatnak az utcákba – úgy hívják őket, hogy Visegrádi és Victor Hugo – kenyeres kosarukból óvatosan összefogott, majd kiemelt hangedliket és nedves konyharuhákat. Morzsák meg parányi vízcseppek szédülnek a járdán totyogó galambok elé.

A testes szőke nő fehér köpenyt és fehér klumpát visel. Arról nem kérdez, milyen frizurát szeretnék, s igazából nekem is mindegy; ollójának kerepelését hallgatom csak, zibbadtan, ellazulva. Aztán, amikor a fejetetőmhöz ér, egy előre eltervezett, mégis rutinmozdulattal – a könyök hirtelen fölemelésével – lágyan hátrahajtja a fejem, egészen a tészta, hintőporillatú

melle közé, majd a fülemhez hajol, s azt mondja: ne azt nézze, uram, amit látni akar, hanem mellé! Használja az elfordított látást! Akkor tudni fogja, szó szerint meglátja, jó helyen van, talán meg is érkezett. S ne kérdezze, kérem, mért mondtam ezt most önnek, köszönöm. Oldalt majd mehet géppel?

Te vagy a motiválatlanok pümkösi királya. Teli hamutartók és üres üvegek fölött élsz, de egy napot sem uralkodsz fölöttük.

Bólintok, hogy oldalt majd mehet géppel.

Háromnegyed hét van. Ebben a pillanatban tavaszodott ki. A ház elé megérkezik a szemetesautó, kettesével csatlakoztatják a zöld és fekete kukákat a kertésznadrágos, füttyörésző fickók – egy előre eltervezett, mégis rutinmozdulattal, a könyök hirtelen fölemelésével – a kocsi emelőszerkezetére. Egyikük megnyomja a gépet működtető gombot, s a járgány hasába billenti az edények tartalmát. Zúzza a gép a zsákokat, hörög, rág, nyel, s a bézsszínű fénypermetbe bőfögi tápláléka nehéz, fűszeres szagát, hogy az könnyű táncban olvadjon össze az újra lélegző föld illatával.

A fülcimpáim remegnek, ahogy a hajvágóval dolgozik. Mielőtt bekapcsolta, zsebre tette az ollót, s jobb kezének kisujját megrázta a fülében. Csörögtek-zörögtek a csuklóján a karkötők. Hétvégén rakott krumplit készíttettem, mondja, miután kihúzta az ujját a füléből, s a körmét nézegeti. Megfőztem hét kiló krumplit, tizenkét tojást, három szál kolbászt. Először kikentem a tepsit zsírral, kockára vágtam a szalonnát, na mindegy, tudja biztos, hogy s miként kell, erre azt mondja a párom, kevés.

Befordul az utcába a locsolókocsi, s lépésben végiggöcög rajta. Két ormányából tűzoltócsapról vett vizet és szivárványt permetez az aszfaltra. Zizegnek a mögötte haladó autók abroncsai. Fenyőillatú spanglit szívsz.

Jó lesz így, kérdezi. Bólintok, megköszörülöm a torkom, aztán felelek: igen, köszönöm. Akkor a hintóporos tégelybe csippent, ujjai közül egy pemzlire szór belőle, hint a füleimre és a tarkómra, a maradékot fehér köpenyébe, tésztás melle közé kení, majd kisöprögeti a gallérom mögött rekedt hajtöreket is. Amikor végez, fölkapja az addig falhoz támasztott partvist, s gyors mozdulatokkal – a könyök hirtelen fölemelésével – halomba húzza a kövezeten a tincseket. Fölveszem a zakóm, a kabátom, a golfsapkám, bankjegyeket teszek a pult mosdókagylója mellé, nyakamba dobom a kendőm, elköszönök, s elindulok a fodrászattal szembeni preszszóba. Nem ezt ígérte, szól utánam az ajtóból, amikor átérek az utca túloldalára, s megérintem a kocsma kilincsét. Kezében bajuszvágó van; nem ezt, ismétli, aztán finoman becsukja az üzlet ajtaját, s alig hallhatóan ráfordítja a kulcsot is.

A sarki söröző festett hajúja két poharat és egy tányérkát rak eléd. Ilyenkor itt a legjobb. Vagy inkább: itt elviselhető a sok összeadódott hiány, negatív tér, horpadás a tenyeredben s másutt. Innen nem látod, de a szálásoddal szemközt lakó lány megint félmeztelenül nyitja ki (s tessékeli be rajta a locsolókocsi hagyta illatot) nappalija ablakát. Betépve billegsz

bárszékeden a pult mellett. Talán a nyálad is kicsordulna, ha annyira azért nem tudnád tartani magad. De annyira azért tudod. Itt ihatsz nyugodtan, itt nem indulnak meg feléd a falak. Kaptál hús csapolt sört, fagyasztott pohárban jéghideg vodkát, haraphatsz melléjük vastag, lédús citromszeleteket (azok hevernek a kistányéron), csavarhatsz az ujjaid közt vékony cigarettákat (szerelheted őket filterrel, de lehetnek mezítlábasak is), itt jó helyen vagy, talán meg is érkeztél.

Lenyomom a kilincset.

Hamar tompulni kezd majd a fű- és hasishatás. Kisvártatva csak a háttérből, valahonnan a fejed középpontjából, egy tűhegynyi pontról hallod majd – s úgy szokod meg, akár hosszú repülőúton a motorokét – halk zümmögésüket.

Még egy fiáker, kérdezi a festett hajú, amikor benyitok. Nem, kösz, pikoló barnát és egy konyakot kérek gőzölve. Bevackolok a sarokasztalhoz, a bejárati ajtótól jobbra, meggyújtok egy gesztenyeszínű szivarkát, s míg meg nem érkezik párosom, arcom tükörképét bambulom a presszó táblaüvegén. Próbálok nem pontosan „rám”, hanem kicsit „magam” mellé nézni. Úgy valamivel ismerősebb „vagyok”.

A gömb

PAPP DÉNES

Egy nyári vihar után történt, miután újra kisütött a nap, hétvége lehetett, a szobába mentem, hogy az elektromos eszközöket visszadugjam a konnektorba, a tévét be is kapcsoltam, hogy tájékozódjam, lehet-e további heves záporokra számítani. Alighogy elhelyezkedtem a forgó fotelban, egy elég nagy csattanást hallottam, de nem nagyobbat, mint a már elvonult égiháború hangjai voltak. A tévé megkukult, ezért kiléptem a bejárati ajtó előtt lévő lépcsőre, hogy ellenőrizsem a villanyóra melletti biztosítékot, mellesleg felmérjem az aktuális időjárási viszonyokat. Szélcsend és derűs ég fogadott, plusz egy kioldott biztosíték. Visszakattintottam a kapcsolót, megfordultam és éppen nyitottam volna be a házba, amikor megláttam azt az apró lángnyelvet.

Először képzlődésnek hittem, de aztán újra megjelent szomszédunk melléképületének cserepei között, ráadásul többedmagával. Akkorra szüleim is kint álltak, a hang okára és következményeire kíváncsian. Apámat gyorsan fölvilágosítottam a látottakról és kezemmel mutattam volna a helyet, de addigra a látvány önmagáért beszélt, a tetőnek az a vége lángokban állt, és a tűz rohamosan terjedt tovább. Az események innentől kezdve roppant mód fölgyorsultak.

Anyám tűzoltókért telefonált, apám átszaladt a kerten, közben intett nekem a kerekas kútból korábban merített víz felé, melyet a növények locsolására használtunk, egy valamikori olajos hordó és egy alumínium kád szolgált tartálynak, összesen vagy négyszáz liter. A melléképület hátsó fala nézett a portánkra, itt próbáltuk enyhíteni a tűz futását, miközben gyülekeztek teraszunkon a nézelődők, jajgatók, imádkozók, segíteni nem tudó idősök, nagyanym, Mariska néni, Boriska néni és egy cigány házaspár, Julis néni és Karcsi bácsi.

Ez a hosszú melléképület egyébként több célt is szolgált, egyik végében növendék csirkék kaptak helyet, aztán egy kamra- vagy raktárféle következett, búzát, kukoricát, terménydarálót, mázsamérleget és más egyebet tároltak itt, aztán egy garázs következett egy működésképtelen zsigulival, végül a disznók karámjai.

Mikor mindezeket végiggondoltam, rohanni kezdtem a szomszéd portájára azon a kiskapun át, melyet apám készített, hogy ne kelljen nagyot kerülni, ha egyikünk a másikhoz szeretne menni. A rövidnadrágom beakadt egy kiálló drótba és szinte szabályos derékszög szakadt ki belőle. Amikor átértem, az udvaron állatok és emberek kavalkádja fogadott. A disznók, csirkék, kutyák az udvaron ide-oda szaladgáltak, ahogyan az összesereglett emberek

is, de sikító, kiabáló, rőfögő, ugató hangjaik nem harsogták túl a tűztenger elementáris énekét. A káosz valamiért éles látást és nyugalmat adott akkor, mint az a félelem, amikor a Tiszában először nem ért le a lábam. Benyitottam a kamrába, és a szemközti sarokban megláttam, amiért jöttem. A nyitott padlásfeljárón égő holmik hullottak alá, ezeket kikerülve hoztam ki a gázpalackot, melynek létére és helyére csak azért emlékeztem, mert pár nappal korábban egy kerékpárt kértem kölcsön, amit ugyanitt tartottak. Amikor kiértem, a tűzoltók is megérkeztek, rögtön átvették az irányítást, azt mondták, most már hazamehetsz, fiú, és néhány óra alatt sikerült eloltaniuk a tüzet.

Később néhány dologra fény derült. A faluban focimeccset tartottak aznap, a szurkolók egy fénylő gömböt láttak, mely miután leírt egy kört az égen, nagy hanggal becsapódott, ahonnan kisvártatva füst szállt föl. Sokan biciklire pattantak, megint mások futásnak eredtek, hogy megkeressék a tűzfészket, ezért gyűlt össze annyi ember akkor. Az is kiderült, hogy a szomszéd házaspár éppen a malacokat etette abban az időben, tulajdonképpen minden a fejük felett történt. Egy külső padlásajtó pedig eltűnt a sarokvasakkal együtt, elégett darabjait sem találták meg. A tűzoltók csak annyit mondtak, hogy ez teljesen normális ott, ahol gömbvillám vendégeskedik.

A vízköpő és a tűzfújó

A vízköpő fiú évszázadok óta a tér dísze volt. Feje fehér márvány, melyet az ipari forradalom gépei nem érintettek, idősebb volt annál, és talán éppen ezért kerülte őt a levegő szennye is. Napjai azzal teltek, hogy az embereket figyelte, akik a téren átsétáltak, vagy kicsit elidőzve leültek annak a kútnak a kávjára, mely a kör alakú szájból előtörő vizet volt hivatott összegyűjteni, amely sótlanabb volt, mint a veríték, de sósabb, mint a könny, épp olyan sós talán, mint a vér – a galambok és verebek legnagyobb gyönyörűségére, akik sokszor mártóztak meg itt napsütötte hajnalokon. Éjszakánként legtöbbször az eget kémlelte megkövült tekintetével, ritkán akadt érdekesebb látnivaló, gyilkosság csak alig.

Egyik nap vándorcirkusz érkezett a városba, és a téren ütöttek tanyát. Leginkább mutatványosokból állt a kis társaság, négyen voltak csupán, a langaléta karikadobáló, a túlsúlyos fakír, az örökké álmos idomár, és a tűzfújó lány. Az előadás késő délután kezdődött, amikor a nyári hőség már enyhülőben volt. A karikadobáló egy, két majd három karikával bemelegített, hogy végül egy lábon állva, karjait kinyújtva, összesen hatvankilenc

karikát táncoltasson a testén és a levegőben egyidejűleg. A mutatványt néhány értetlen fintor kísérte.

Ezután a fakír következett, aki bemelegítésképpen egy szögekkel kivert ágyat húzott elő, és a hatvankilenc égneke álló szögére sziesztát imitálva leheveredett, hogy aztán előadása csúcspontjaként egyetlen hasába mélyedő lándzsahegyen forogjon a levegőben, mely iránt a tisztelt publikum semmiféle érdeklődést nem tanúsított. Az idomár barátja segítségére sietett, hirtelen a színen termelt három nyírt szőrű uszkár, egy szamar és egy meglehetősen öreg foka társaságában, aki a csíkos labdát a fagyasztott haltól nemigen tudta megkülönböztetni, ezért gúnyos kacaj kísérte a produkciót.

Ez csöppet sem kedvetlenítette el az idomárt, hiszen ott volt még neki Prézli, a krokodil, és Mordály, a félkarú medve. Sajnos Prézli aznap valószínűleg napszúrást kapott, még a szemét sem nyitotta ki semmiféle unszólásra, többek szerint azért, mert minimum egy hete elpusztult, némelyek az oszló tetem szagát is érezni vélték. Ekkor tűnt fel Mordály félelmetes alakja egy kazettás magnóról bejátszott kegyetlen üvöltés kíséretében, mely a báméskodókban szemmel látható döbbenetet keltett. Ezután Mordály megbotlott Prézliben és az idomár lába elé esett, ahol nyüszítve nyalogatni kezdte a korbácsot. Az ováció minden képzeletet fölülmúlt, volt, aki hasát fogva fetrengett szédítő katarziséban. Egyre többen gyűltek a térre, gyorsan terjedt a hír, hogy kóbor, kolduló komédiások igencsak szórakoztató műsorban részesítik az arra járókat.

A vízköpő fiú mindeközben áhítattal figyelte egy aprócska lány színtelen arcát, a vadul hullámzó, nyáladzó tömeggel ellentétben ő szárított vadvirágnak látszott, szeme opálosan fénylett az ólomszívű bánattól, de mielőtt sírásba ölte volna magát, fölállt, és egy palack benzinnel és egy égő fáklyával a tér közepére lépett, majd felfoghatatlanul rövid idő múlva lángoszloppá változott, tüzet lélegzett, tűzben táncolt, a megrémült emberekre tüzet okádott.

Miután egy göndör fürt megpörkölődött, egy fodros ingujj bekormozódott, mindenki dühödt és szégyenteli menekülőre fogta, a pánik elkerülhetetlen volt. A karikadobálót fellökték, a fakírt ágyastól felborították, az idomárt megostorozták, a három uszkárt elkergették, a szamarat gúzsba kötötték, a fókába a fakír lándzsáját beledöfték, Prézlit, a krokodilt, megtaposták, Mordály fején a magnót szétverték, a tűzfújó lányt a benzinnel lelocsolták, meggyújtották és otthagyták.

Mindez a vízköpő fiú orra előtt történt, aki kétségbeesésében és tehetlenségében kiszakadt a sziklából és hosszú, végtelennek tűnő életéből, mely mintha értelmet csak így kaphatott volna, darabokra tört. A feltörő víz szivárványos zuhatagként ömlött a kiüresedett térre, némán oltva a lány égő testét és túlhevült lelkét, mely mintha értelmet csak így kaphatott volna, egyben maradt.

Másnapra a forrás elapadt, és a lány az étellel elszaladt.

A Gyuláék

VASS NORBERT

Gyula szeret szerelmeskedni, viszont utál veszekedni. Felteszem: sokan vagyunk így. Róla speciel onnan tudom, hogy szex közben hangosan és kéjesen nyög, a nagy ívű éjjeli viták alkalmával azonban csak halkán hümmög. Olyan hümmögés ez, ami ímmel-ámmal hámozza át magát a társasház falain, sőt egyes részletei tán oda is maradnak a malter-tégla-vakolat csapdarendszerében. Mert hát bizony e komplexum habókos kivitelezője alaposan eljátszott az álom és valóság közti vékony hártya ezeréves közhelyével. Ilyesmi húzódik Gyuláék és a mi lakásunk között. Realizmus ez is. Csak éppen nem *mág*, hanem *szoc*.

Úgy hallom valami épp most fejezte be a röppályáját. Elképzelem, hogy odaát a párizsi Notre Dame-ot formázó égetett agyagplakett, vagy egy dubrovnikai hűtőmágnes sorsa teljesült be ily gyalázatos hirtelenséggel. Gyula barátnője, ez a szívtelen pszicho-terrorista millió szilánkká törte az egykorvolt szép napok emlékét, sőt tán a kirándulásokról készült képfájlokat is roncsolta azzal, hogy e hajnali órán földhöz vágta azt a *valamit*. Aztán a romos múlt puzzledarabkái fölé magasodva hisztérikus, könnyeket nyelteső hangján elnyögdécselte, hogy elköltözni vágy Gyulától, és feltette minden éjszakák kérdését, hogy vajon élet-e ez ilyenképpen?

Gyula meg – mint püthiak a háromlábú székről – mormogott valamit maga elé, csak hát olyan méltósággal és nyugodt tónusban tette, hogy én azt a nagyszobából meg sem hallhattam. Ezért aztán nem is tudnám felidézni a szava járását, mint ahogy a lány nevét is csak sikolyai viszonylatából tippelhetem. Szóval, ha ezt olvasod, Gyula, kérlek írd nekem! Legalább a nevét! Ezzel ugyanis hús-vér valóddal lépnél be a történet cselekményébe, reflektálnál önnönmagadra, adott esetben – olvasói vélemény gyanánt – jól lefejelnél, aztán mehetnél is vissza veszekedni, vagy dugni. Nyilván másból is áll az életed, ám az számomra fehér folt. Abban is biztos vagyok viszont, hogy vígabb lennék, ha e kettő is az volna.

(Persze megtehetném, hogy én lépek be az életedbe. Venném a bátorságom, meg a szobai mamuszom, és – amúgy szabadidősen – az ajtótok elé állnék. Nem lenne nagy túra, elvégre a szomszédban laktok. Csengőtök nem lévén, magam felé görbített jobb mutatóujjammal háromszor, esetleg négyszer kopognék lakkozott, mélybarna ajtótokon. Erre te, Gyula – és ez immár fikció, mert hisz sosem láttalak, csak a motyogásod, nyögdécselésed és hümmögésed hallottam – szóval te, Gyula széles mosollyal ajtót nyitnál, én pedig így köszöntenélek.

– Szevasz Gyulám, a Laci bácsi vagyok a szomszédból. Jöttem, hogy megkérdezzem a barátnőd nevét. Aztán vagy bevágnád előttem az ajtót, mint egy állat, és dűnyögnél valamit az átkozott perverz patkányáról – rólam – egyszersmind idejekorán véget is vetnél ennek a gondolatkísérletnek, vagy azt mondanád – persze ajkad szolid görbületét szembogarad térfogatává transzformálván – hogy: *Kriszta*. Én pedig, mint aki csak erre várt, botomat felemelném, és szemtelenül a nagyszobátok irányába kiáltanék, ahol Krisztát sejteném. – Kriszta! Költözz el innen, te hisztis kurva! Majd bizalmasan feléd biccentenék, közelebb hajolnék és halkán azt mondanám neked: – Utálok az olyan nőket, akiknél összefolynak a veszekedés meg a szeretkezés könnyei. Ezzel az arcátlan megnyilvánulással pedig éppenséggel egy dramaturgiai csúcspontot teremtenék.

Az ezt követő reakciódból mindenesetre sokat megtudnék rólad. Ha ugyanis mélyen a szemembe néznél, és azt válaszolnád: „*Nem eszik olyan forrón a kását, hékás!*” – rögtön tudnám, hogy finom lélek vagy, egy perfekt gentleman, némi kolbászos-hagymás ízzel. Ha azt mondanád: „*A mindent, elvégre igaza van! Fáradjon csak beljebb Laci bátyám!*” – nos, akkor azzal a tudattal lépném át a küszöböt, hogy sanyargatott lélek vagy, Kriszta rabszolgája, aki bennem váratlan szabadítóját ismerte fel. Ha meg azt tanácsolnád, hogy húzzak má’ vissza a sudokumhoz, vagy a Népsporthoz, mielőtt magam alá szarok, akkor megérteném, hogy erőszakos voltam, nyakamat behúzza tovasomfordálnék, otthon meg szégyellném magam, mint a kutya.)

Most akkor mi legyen? Elvégre – hogy medrében tartsam az elbeszélést – ki kellene találnom egy rád jellemző attitűdöt. Vagy legalább valami gesztust, szófordulatot, arcszörzetet, szemöldökráncolást, amitől fellebben titokzatos gyulaságod szűzinek éppen nem nevezhető fátyla. De hát nem megy ez nekem. Vagy tán a papír szeretné, hogy téged csupán hallható, de sosem látható valódban őrizzelek meg? Olyan figuraként, aki mélyről jövő mély hangrendű bögésével szárítja fel a könnyecskéket, és ondócsappakkal ragasztja meg az összetört emlékeket? Akkor ideje zárójelbe tennem zabolátlan fantáziámat.

Azt még engedd meg viszont, hogy elmeséljem, mikor hallottam először a hangod, ami mára már mindennapos vendég a lakásomban. Azóta élvezte már bele Jókai-kötetbe, operaáriába, késő esti híradóba. De az első... Tudod, az első senki sem felejtí el. Először azt hittem, a DVD-lejátszó csúszott szét, mert ahhoz már rég hozzászoktam, hogy az unokám által letöltött felirat olykor percekét is csúszik, de ilyet még nem pipáltam. Egy kosztümös filmet néztem Kate Winslettel a főszerepben. A feliratsávbán a palotakert krókuszairól társalogtak, a képen vadul csókolóztak, a fal felől azonban földrengésszerű orgazmus hallott. Revelatív volt és profetikus. Majd a nyögdecselés folytatódott a darócpuskás háborús részek alatt is, az oltárnál pedig te mondtad ki Kate helyett, hogy „Igeen!” A mindenit, Gyula! Mondd, mi vagy te, a negyedik dimenzió?

Variációk egy sémára

SZABÓ IMOLA JULIANNA

Aki benne marad

I.

A levegő mindig segített. Abban benne lakott minden élő és halott sóhaja. Milyen sok az idegen, pedig egymásét lélegzik be. Zsúfolt és rohanós hétfők. Kifaggathatatlan gondolatok. Már nem emlékezett rájuk. Mind-egyiket ő akarta. A sok gyereket, a férjet és az otthon melegét is. Utálta a hideget. Arra a régi nénire emlékeztette, aki sohasem fűtött. Ontotta magából a hűvöset. Meg lehetett fagyni a közelében. Néha ilyennek érezte magát is. Ahogy feküdt az ágy keretében a férfi mellett, akit valaha elképzelt. Megfestette magának, de nem vitte sohasem legbelülre. Nem tudta kiakasztani a falra. Nem óvta és nem csomagolta be. Szét is ázott az első téllal. Lefolyt a papírról. Ő meg csak törölgette a nyomokat. De a gyerekek. De az élet. Az otthon melege, amiben szétfagynak. A levegő mindig úgy áradt szét a tüdejében, mint a mosogatólé az odaégett edényben. Fellazult, levált és eltűnt belőle az érzés. Reggelente úgy kelt fel, mint akinek nincs miért, aztán meggyőzte magát. Tudott hatni magára. Csak a másíkra nem. Már egy ideje nehezen mondta ki a nevét is, a gyerekeket is egyre ritkábban. A munkahely nem az a tér volt, ahova a keresztnevek befértek. Címkék és elnevezések repkedtek rendszerint, jelzők és érzelmek nélkül. Arról senki sem mesélt, milyen vasárnap főzni, milyen nem aludni és milyen görnyedni a szőnyegen. Milyen a poriszívó és az ágynemű. Mi az a távolság. A villamos és az idő, mintha ugyanazon a sínen ment volna a semmibe. Csak feküdt a férfi mellett. Arra gondolt, hogy ez a ravatal. A virágmintákkal és az öblítő illatával. És, hogy mikor szakad végre rájuk az ég. Mikor borul rájuk a csillagaplan és fed el mindent. Mikor hullik már rájuk az az átkozottul csendes igazság, ami alól már nem lehet többet kibújni. Megszűnni, megállni. Elfogadni az idő fércét. A fel nem hajtható pulóver ujját. Kinyúlt és kilukadt valami. De senki sem varrja meg. Aznap is

rohant az önállóság és a bevásárlószatyor között, három gyerekkel az oldalán. Nem tudta, hogy mit felejtett el, és mikor gondolt utoljára önmagára vagy a másik arcára. Az ajtót sem zárta be. Nem is sejtette, hogy addig kirabolják. A férfi döntött. Bőröndök és összehajtogatott ruhák heverték mindenütt. Pakolta a kellékeit. Furcsa izzadságszag terjengett. Ismerte ezt. Amikor valaki elmegy, maga után hagy mindent, ami elpárologhat még. Nézte, ahogy felpakolja az elmúlt éveket. Ahogy kilép az előszobába és már csak zavart mondatok potyognak belőle. Semmitmondó magyarázkodások. Porcukor a romlott sütemény tetején. Összepakolt, és csak nézett. Láttá, ahogy a koszos kő tükrében szinte láthatatlanná folynak szét a gyerekek arcai. Azt érezte, hogy zuhog az eső. Hogy veszi a levegőt, de már idegen a másik szája. Hogy leszakad az ég, és könnyedén ázik szét minden hazugsága. Hogy a férfi kifolyik az ajtón, mint egy híg krém. Belelépnek a gyerekek és szertehordják a kövön. Nyomok mindenütt. Ezt is neki kell majd feltörölni.

II.

Minden egyszerű és sima volt, mint a papírlap a nyomtatóban. A megfelelő módon és alakban nyomódtak a dolgok a jelenre. Szerette ezt az életet. Kényelmes és bemérhető volt. Mint egy rossz csillagkép. Jobb híján a házasság nevet adták neki. Ő közben hízott a nyugalomtól és a sok lenyelt gombóctól. Soha nem gondolta, hogy ennek vége lehet. Hogy a papír beleakadhat a résekbe és szaggyalagot cetlikben hullik el majd minden mondat. A felesége azon a szerdán úgy tűnt el, mint a kutya gyomrában a pástétom. Csak a lakás maradt, mint a kinyalt és üres doboz. Meg a gyerekek, mint a maradék a szélek peremén. Három fiú. Mindegyik némán nézte, ahogy keresi a nyomokat. Ahogy kutatja a lehetetlent. Pedig eltűnt. Tíz perc volt, míg megértette, hogy nem is jön vissza. Hogy nincs többé. A legkisebb nekitolta a kisautót a falnak. Így temette az anyját. Hangtalan karambol csattant a szív kereszteződésén. A középső nem szólt. Gondolatban belebújt a fiókba, amiben még érezte anyja édes parfümjét. A legnagyobb meg se rezsent. Már túl nagy volt az őszinteséghez, túl érett a félelemhez. Ültek. Kint szitált a tavaszi eső. Mosta az anyjuk emlékét. A férfi vett egy hatalmas levegőt, és évekig nem engedte ki. Lassan belejött. Babgulyás, zokni és házi feladat. Kérdőjelek nélküli lábjegyzet volt minden nap, amiben élt. Tette a dolgát. Hangtalan túrték. A dühöt, a magányt és a sokféle meg nem válaszolt kérdést. A férfi fogyott. Olyan lett, mint egy száradó kenyérhéj. Néha elképzelte, hogy éjszaka odaül a felesége mellé, és nem megy el többé. Aztán rájött, hogy már nem akarná. Idegen és hűvös lett az emléke az évekkal. Haldokló és színtelen. Semmilyen. Se szaga, se alakja. Még a bőre emléke sincs meg. Még a szeme is mintha

üres kút lett volna a hajnalfényben. Valaki, aki elvetélt benne már. Nézett ki az ablakon, és elképzelte, ahogy a felesége húzza a bőrröndjét és eltűnik a sarkon. Még csak el sem váltak. Még ott volt a láthatatlan kötél. Gyűlölte. De nem mondta ki. Csak úgy csinált, mintha nem is lett volna. A fiúk lassan elköltöztek. És ő egyedül maradt a lakásban. Már úgy megszokta, hogy szolgálta, hogy bénán érezte magát a mozdulatok nélkül. Túl nagy rend volt körülötte. Leült az asztalhoz. Olyan mély volt a tányér, hogy félt fölé hajolni. Láta magát a levesben. Ahogy úszik az arca. Gyöngyözik a homloka és sárgarépa alakú a szája. Láta a bohócot, krumpliorral. A cérnametélt pedig, mint egy köldökzsínór, úgy lógott a két alak között. Annyi éve már. Ő főzte magának, ő szűrte. De mindig a felesége jutott róla az eszébe. A láthatatlan és túlfőtt szál, ami már íztelen és nem engedi élni még.

Ismerem

Temetni jött. Elvinni Anya arcát. Kifosztani a lakás zugait, és megenni a maradékot. Lassan kifeszítette az ablakot, mintha maga lenne az idő, és mire észrevettük volna, már bent volt. Olyan mélyen, hogy onnan már nincs kés, amivel ki lehetne vágni. A szív alatt kétujjnyira van. Mégsem találta elsőre. Nem olyan könnyű lelket lopni. Ahhoz kellene az évek, meg a rutin. De ő nem akarta elvinni. Csak elvenni. Kicsomagolni, és megfogni. Megmérni, aztán eldobni. Temetni jött. Földet kaparni a mára, és keresztet vetni a holnapra. De Anyát már kirabolták. Megelőzte valaki. Nehéz lett volna Apával versenyre szállni. Aki szeret, annak mindig könnyebb. Annak van kulcsa is talán. Meglepetten nézte Anyát, aki olyan üres volt már, mint a ruhásszekrény. Levendulaszag és méhviasz. A szívét kellett volna előre bekenni, de akkor még nem volt miért. Apa olyan óvatosan rágta ki, mint a rohadt molyok a kabátot, amit már a zaciba sem lehetett bevinni. Hiába volt az ablak. Hiába volt a rés. Nem volt már mit elvinni. Ettől csak dühösebb lett. Megelőzték. Anya szótlán főzte a húst. Forgatta a savanyú fájdalomban, ami szinte a konyhaszekrényig ért. Hiába szellőztettünk, evett minket a levegőtlenység. Befőttek. Szilánkos szilvalé, almafa árnyéka. Én nem nőök meg. Maradok mákszem. Hiába darálnak a tálba. Nem eszem. Aludni se vágyom. Csak nézem, ahogy ott ül a párkányon. Vár. Még kicsi a két ujjam. Keskeny a mellkasom. Még neki sem éri meg

felválni. Látom, hogy fél. Mi van, ha Apám már rég. Mi van, ha már üres. Csak nézem. Nem tudom, hogy félek-e. A levegő finoman szűri a színekét. Néz. Fürkész. Tétlenkedik.

Visszajött azon a szerdán. Nagyapám már csak őt látta. Azt mondta, hogy együnk együtt. A semmibe terített asztalon kocogtak a poharak. A levesestálban úsztak a halottak. A szélére kotortam egy cérnametéltet. Anyám haja, Apám ujja. Sós volt már. Pedig nem sírtam. Tudtam, hogy hiába. Öreg lett még ő is. Azt hittem, az idő nem fog rajta. Pedig mintha őt is átgyúrták volna. Aki sokat lop, annak sem könnyebb. Nagyapámat ketten emelték át. Furcsállták, hogy mint egy lepke. Hetven kiló volt, de mintha 5 se lenne. Kékben úszó aranyhalak, kés éle a napban. Nagyapámból egy mozdulat volt. Nem álmodtam. Rám nézett, és kilépett az ablak keretén. Utána minden évben visszajött. A téllel. Nagyanyám karját húzta a feketére fagyott égre. Lila ujjakkal fúrt a mellkasokba. Vakart bőr alól kifutó sóhaj. Meredt szemek hálóba szorult álma. Mindig megnézett. Megnéztem én is. Béna, tehetetlen könnyökkel a falnak ragasztva. Megszoktam. Telente kiköltöztem a hűvös ablakra. Hátha elvisz. Hátha megnézi, hogy nőtt-e az ujjam, nehezebb vagyok-e, mint egy cinke. De ő csak temetni jött. Elvenni. Fosztani. Hiába mondtam, hogy börtön, hogy ziháló nyizsmogás. Hogy vágja ki. Csak nézett. Tehetetlen és tétlen.

HORVÁTH KORNÉLIA

A belső beszédetől az elbeszélő szövegig

Ottlik Géza: *Iskola a határon*

„A művészet nyelve – paradox módon – feltétlenül tartalmaz önreflexív struktúrákat. [...] minél egyedibb művészi formanyelvvel állunk szemben, annál nagyobb helyet foglal el benne a nyelvre irányuló s a nyelvi struktúrába beépülő szerzői reflexió.”¹

(Jurij Lotman)

„a gondolat viszonya a szóhoz mindenekelőtt nem dolog, hanem folyamat, mozgás a gondolattól a szóig és ellenkező irányban, a szótól a gondolatig [...] A gondolat a szóban nem kifejezést nyer, hanem végbemegy.”²

(Lev Vigotszkij)

Az elbeszélés és a nyelvhez való viszony problémájának tematizálását Ottlik életművében, különösen az *Iskola a határon*-ban a magyar próza későmodern fordulata korszakos jeleként, sőt emblémájaként tartjuk számon. Az a narratológiai és prózapoétikai kérdésfelvetés, amelyet Ottlik az *Iskola* regényszövegének szerves részévé tett, egészen az ún. „szövegirodalom” megjelenéséig – noha e fogalom és az általa vonzott ellentétpár, tudniillik a világszerű és a szövegszerű elbeszélés szembeállítására mára már kevésbé tűnik tarthatónak –, a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján bekövetkező „prózaforradalig”, és még azon túl is számos későbbi magyar elbeszélés arculatát megalapozta a szövegkompozíció, az autopoétikus beállítódás és a metanyelvi reflexiók tekintetében. Joggal állítható ugyanis, hogy Ottlik regényében a bevezetőt alkotó három fejezet közös címében (*Az elbeszélés nehézsége*) megjelölt tematikus-autoreflexív orientáció a későmodern magyar próza rendszeresen visszatérő és meghatározó problémájává vált.

Nyilvánvaló, hogy az ottliki regény poétikai sajátosságai nem merülnek és nem is meríthetők ki a nyelvhasználatra, a nyelvi jel természetére, s ennek következményeként a történet megalkotásának akadályaira és lehetőségére irányuló rákérdezésben, hiszen a regény számos egyéb irodalmi, sőt irodalomelméleti kérdést igen erőteljesen artikulál. Ilyenek között említhetjük például a kép és a szöveg, illetve a képi és a verbális narratíva viszonyának kérdését, nyelv és zene világ- és identitásteremtő működésének egymással való kapcsolatát, az Ottliknál – nem utolsósorban Kosztolányi gondolkodásának és írásművészetének hatására –³ mindig jelenlévő ontológiai és egzisztenciálbölcseleti problematikát, szövegeinek összetett metaforikus és szimbolikus szervezettségét, s ezen keresztül mitológiai, bibliai, illetve általános kultúr- és irodalomtörténeti beágyazottságát, vagy éppen az *Iskola* kapcsán az összetett és eldönthetetlen műfajiság kérdését. Mindezek a kérdések a mára már igen gazdagnak mondható Ottlik-szakirodalomban számos reflexiót, sok esetben egészen részletes kifejtést is nyertek.⁴ Meglátásom szerint ugyanakkor a nyelvről alkotott ottliki elgondolás az *Iskola a határon* tekintetében megalapozónak és megkerülhetetlennek mutatkozik, mivel itt az első részben reprezentált és reflektált nyelvhasználati módból bomlik ki nem csupán a regénykompozíció, hanem a regényt alkotó és felölelő egész elbeszélésfolyamat, *vagyis az első egység nyelvi struktúrája az egész regényszövegre nézve meghatározó szerepet tölt be.*

A regény kezdő szövegegysége, Szegedy-Maszák Mihály kifejezésével élve, a *keret*⁵ az első és a harmadik fejezetben Bébé és Szeredy beszélgetését mondja el, nem mellékesen Bébé elbeszélésében. A két szereplő között „lefolytatott” párbeszéd-töredékek azonban sokkal inkább a Vigotszkij által „belső beszéd”-nek nevezett megszólalásformát realizálják, mint egy formális vagy referenciálisan értelmezhető dialogust:

„Feleltem is rá valamit, szuszogva. »Hm? Hm...«” (5.)

„– Mondom, összeköltöztem Magdával.

– *Ühüm* – feleltem. Most mondta éppen harmadszor.” (5.)

„– *Sz* – mondtam dühösen. – *Mb.*” (6.)

„– Meleg ez a sör.

– *He?* – nézett rám Szeredy.” (16.)

„– Küldött nekem egy paksamétát – mondtam.

– *He?* – Vagyis hogy kicsoda.

– Medve.

– *He?*

Ez a »he« most azt jelentette, hogy mi a szösz, hát onnét is jár posta? Mármint a túlvilágról, mert Medve már nem élt.” (16.)⁶

(Kiemelések tőlem, H. K.)

A szereplők (Bébé és Szeredy) belső beszédre orientálódó beszéd- és gondolkodásmódját már a regényi narráció (természetesen Bébetől származó) első mondata is közvetíti és hangsúlyozza:

„Szeredy Dani *motyogott valamit* az orra alá, ahogy álltunk a Lukács fürdő teraszán (...). Mindig *nagyon halkán beszélt*, de *én azért mindig értettem*, hogy mit mond.” (5.)

(Kiem. H. K.)

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a belső beszéd-szerű közvetlen megszólalások egyetlen kivétellel (ez Szeredynek a megértésre orientálódó, ismétlődő „He?” kérdése) minden esetben Bébetől erednek.

Vigotszkij a belső beszéd attribútumait a következőkben határozza meg: a belső beszéd *a beszéd redukcióját* jelenti oly módon, hogy „elhal a beszéd külső, hangzó oldala”⁷ (lásd például: „Sz”, „Mb”). A belső beszéd a némaság, a hangtalan megszólalás felé tendál, miközben egyszerre jellemzi a sajátos mondattan, a töredékesség és rövideg, illetve a predikatívitas, az állítmányi erő.⁸ Mindez a beszédpartnerek részéről a „megértés illúziójával” jár, mivel a beszéd fázis oldalának minimalizálódása a szó jelentésének, mi több, értelmének⁹ dominanciáját eredményezi. A belső beszédre grammatikai-szintaktikai aspektusból különösen jellemző a szavak összevonása, azon belül is az „aszintaktikus szögyesítés”¹⁰ (l. pl. „nyasgem”), szemantikai vetületben pedig meghatározó, hogy a beszélő csak a legszükségesebb utalásokkal él, ezért a beszéd nemcsak rendkívül sűrített és tömör, de „kívülről”, egy „idegen” számára érthetetlen is lesz.

Az elbeszélő-Bébé által „gyakorolt” narrációs nyelv éppen az említett tulajdonságokkal jellemezhető. Nagyon fontos, hogy itt nem egyfajta nyelvi kódrol van szó, amelynek ismeretében bárki, aki ismeri a „rendszert”, azaz a jelölő-jelölt megfelelést, pontosan konvertálhatja az egyes állítások jelentését. Épp ellenkezőleg, Bébé magyarázatai világossá teszik, hogy egyetlen ilyen sűrített közlésnek nagyon is sokféle (akár egymással ellentétes) értelme is lehet:

„Lefordíthatnám ilyenféleképpen: »Látod, marha, mit jártatod anynyit a pofádat, én itt ésszel figyelem a dolgokat már régóta, te meg a válságos pillanatban locsogni kezdesz nekem, hosszú, érzélgős történeteket adsz elő, és kitergeted bonyolult lelki finomságaidat, holott a fene se kíváncsi rá, s közben lecsúszunk a jó fekvőszékről...« Persze ez csak a látszólagos szöveg volna. Csak olyan beszéd, amivel voltaképpen ezt akarom közölni: »Áldásom rátok. Ki vagyok én, hogy

pálcát törjek fölötted? Megszenvetédtek ti már a múltat s jövődöt.«
Vagy inkább: »Nézd, egy kicsit összeszorult a torkom, ne haragudj, cimborá. Furcsa és megindító az emberi sors. Ó, vajha boldogok lehetnétek. Odaadnám érte a fél karomat...« Továbbá a hangsúly befejező esése azt jelezte: »Ámbár dehogy adnám. A karomat nem adnám, legfeljebb az egyik lábamat, arra nincs olyan nagy szükségem. De azt is csak igazán a legvégső esetben. Vagy mit tudom én. Ne hazudozzunk. Csináljatok egymással, amit akartok. Fütyülök rátok. Mb!« (7.)

Nem mellékes másfelől, hogy az idézett passzus (a regényben egy teljes bekezdést alkotva) az „Értette pontosan. Ezt is nehéz megmagyarázni.” mondatokkal kezdődik, mintegy manifesztálva a belső beszéd ama jellegzetességét, amit Vigotszkij a megértésben való hitként, *a megértés illúziójaként* említ. Ez a végletes bizalom a műben *Bébének* lesz a sajátja, s éppen innen nézve tesz szert jelentőségre az a tény, hogy formálisan és lényegét tekintve is ő az *Iskola a határon* elbeszélője (akkor is, ha néha idéz Medve kéziratából, négy alkalommal egy-egy fejezet terjedelméig is). Mi több, *Az elbeszélés nehézségei* című kezdő szövegegység narrátora is Bébé, vagyis a címben jelzett „nehézségek” kifejezetten rá vonatkoztathatók. Az események értelmező elbeszélésének problémája pedig, mint jól ismert, a későbbiekben is időről időre kikényszerítik reflexióit.

Bébé gondjai az elbeszéléssel és ezzel szoros összefüggésben az idővel (pl. „De nem így telt velünk az idő. Rosszul mondtam el az egészet.”; „porszem rakódott porszemre...” [120., 121.]¹¹ valójában a mimetikus, valóságábrázoló hajlamban gyökereznek (ez a regényszüzsében és a narrációban Bébét festő-mivoltában hangsúlyozza), abban, hogy *Bébé a valóság és a nyelv viszonyát teszi meg fő problémájának* („Ez nem a teljes valóság, sőt nem is a hű valóság. Jóformán minden szavam hamis és pontatlan lesz, alighogy kimondom.”), *nem pedig a nyelv (a szó) és a gondolat viszonyát*. Egyszerűen szólva Bébé nem számol azzal, hogy „valóságábrázolás” mint olyan, önmagában nem lehetséges: csak nyelvileg megkonstruált, vagyis nyelvi úton megtapasztalt és előállított valóságról beszélhetünk. Innen nézve pedig a regény tétje nem lehet más, mint az elbeszélő-Bébé „kimozdítása” e miméziselvű művészetfelfogásból, s elindítása egy nyelvileg alkotott történet megírásának irányában.¹² Erre nézvést megerősítést nyújtanak Medvének a kéziratához fűzött (nem Bébétől elbeszélte, hanem közvetlenül idézett) javaslatai, amelyek minden célulviséget nélkülözni látszanak:

„»B. B.-nek – halálom esetén átadandó – saját kezébe. Ha már ő nem él, kérem olvasatlanul elégetni.« Az első oldal tetejére, a cím fölé ez volt írva ceruzával: »Arra kérek, olvasd el, és ha jónak látod, esetleg kijavítva –« Ezt a másfél sort kihúzta, s ugyancsak kihúzta, amit alája írt: »Kedves Bébé, azokat a részeket, amelyeket (igaznak – külön ki-

húzva) jónak találsz –« Amit végül nem húzott ki, az már csak a lap szélére fért el, oldalvást írva: »Csinálj vele, amit akarsz, édes öregem! Isten veled.« (17.)

E referenciálisan értelmezhetetlen instrukciók egyetlen célját abban ismerhetjük föl, hogy Medve, aki nem mellékesen *professzionális író*, e följegyzésével Bébét kívánja ösztönözni az elbeszélővé és szövegalkotóvá válás útján. (S valóban, az elbeszélő Bébé Medve kéziratától és annak „nem-valóságghű” megállapításaitól provokálva, a „másolásként” vagy „leírásként” felfogott festői ábrázolás helyett a nyelv és gondolkodás másféle, nem közvetlenül reprezentatív viszonyát fogja kialakítani a regényi elbeszélés folyamán.) Másfelől Medve a regény és az elbeszélés kezdetén már halott, „távollevő”, s a Szeredyt és Bébét foglalkoztató megértés-problémára közvetlen személyében nem, csak a Bébére hagyományozott kézirat révén tud „választ adni”: e „válasz” pedig éppen a Bébére irányuló készletben, az *írásra ösztönzésben* ragadható meg.

A „keret” három fejezete tehát Bébé jövőbeni elbeszélővé válásának belső foglalata, azt az utat sűríti magában, amelyet a továbbiakban a történet és a szöveg megalkotásával Bébé az *Iskola a határon* elbeszélőjeként bejár. Mindez már ott rejtőzik a kezdeti fejezeteket meghatározó belső beszédben, amelyet Vigotszkij egy új beszédforma születésének előzetes stádiumaként, mi több, az írott beszéd „gondolati fogalmazványaként”¹³ jellemzett. Mindezekből következik, hogy a szereplő és narrátor Bébé nyelvhez való viszonyát már a „keret” is jelzi az olvasó számára, vagyis azt, hogy e viszonyt a szavak és a megnyilatkozás referenciális értékének problémája határozza meg. Bébét ugyanakkor a nyelv láthatóan kétes értékű referenciális funkciója („minden szavam hamis és pontatlan lesz, amint kimondom” [15.]) az elbeszélés kezdetén még kevésbé rendíti meg: a nyelvvel tartott kapcsolata sokkal evidensebb, mágikus és ontologikus természetű, s a jelölő és jelölt közvetlen és szerves összetartozásának öntudatlan hipotézisének alapszik. Ez az ősi, egyszerre mitikus és gyermeki „nyelvkezelés” (s itt szándékosan nem a nyelvfelfogás vagy nyelvszemlélet kifejezést használom, mivel ezek a beszélő részéről határozott tudatosságot tételeznek fel) a Név kultuszában nyer manifeszt formát. Meglátásom szerint a keret 2. fejezetének éppen Bébé névfelfogása bemutatásában rejlik a funkciója: az itt elbeszélte izgalmas eseményeknek (Szeredytól 1944-ben ellopnak egy fontos katonai okiratot, ami miatt hadbíróóság fenyegeti) a regényszüzsében minimális a folytatása (a Második rész 11. fejezete viszi tovább a történetzálat, amelynek funkciója azonban nem Szeredy sorsának alakulása, hanem az iskolában a növendékek között létesült szoros kapcsolat bemutatása) és nincs következménye,¹⁴ vagyis a fejezet funkciója nem más, mint a „történetmondás” megszakítása a Név előtérbe állítása folytán. Mint Bébé mondja az „izgalmas Teodóra” kifagytatásának leírásakor:

„Én rejtélyesen ültem a kályha mellett, ahogy megbeszéltük, szótlal-
 nul és álneven bemutatva. Eddig kitűnően ment minden...” (11.)

Néhány pillanattal utána azonban:

„Nem értettem pontosan, hova akar kilyukadni Szeredy. Már vala-
 milyen más darabot játszott, én meg ültem a kályha mellett, benne
 ragadva a szerepembe.” (12.)

A két passzus szerint Bébé számára a név elválaszthatatlan annak jelölt-
 jétől (pontosan úgy, ahogyan ezt Vigotszkij is kifejti a gyermekek névhez
 való viszonya kapcsán), „ráruházott” szerepéből (a rejtélyes idegenéből)
 azért képtelen kilépni, mert „álneve” fogva tartja. Bébé ezen beállítódása
 az elbeszélés folyamán rendszeresen manifesztálódik (anélkül, hogy maga
 az elbeszélő Bébé ezt reflektálná): az újoncok szertartásos bemutatása so-
 rán, ahol a narrátor mindenkinek felsorolja a nevét; a cselekményben és
 a szövegtropológiában semmiféle funkcióval nem bíró Netter- és Koller-
 kapu megnevezésében; Eynatten neve eltorzításának visszatérő elbeszélői
 említésében stb. De Bébének mint szereplőnek is ez a mágikus-„vajákos”
 (ez a Bébé-narrátor szava), azaz gyermeki nyelv- és világlátás a legfőbb
 jellemzője: neve franciául ’babá’-t jelent; a gimnázium első évében azért
 nem tud barátokat szerezni, mert senki nem ismeri a „valódi” nevét:

„(...) egymást keresztnéven szólították, a többiekkel meg szóba sem
 álltak, s noha engem néha kegyesen kitüntettek azzal, hogy »kedves
 Benedek«-nek vagy éppenséggel »Bencé«-nek neveztek, talán még
 tőlük húzódoztam a legjobban. Volt, aki udvariasan, »kérelek, Both«-
 nak szólított, a szomszédom mindig csak »te«-nek – te így, te úgy
 –, mintha nem is tudná a nevemet; de hát én sem Bence, sem Both,
 sem Benedek nem voltam, hanem Bébé (...).” (42.)

A keret 2. fejezetében Bébé maga jelenti ki, hogy „így (ti. Bébének) be-
 cézett mindenki, jóllehet Both Benedek a becsületes nevem, és nagy be-
 hemót ember vagyok”. (8.)¹⁵ Mindez nemcsak Bébé „gyermeki” gondol-
 kodásmódját mutatja világosan, hanem arra is rávilágít, hogy Bébének a
 katonaiskola világában nem sikerült „felőnie”, szemben Medvével. Ezért
 lényeges, hogy az iskolában eltöltött évek elbeszélése során bizonyos ese-
 mények elmondásakor Bébé és Medve narrációja elválaszthatatlanul össze-
 fonódik az ún. szabad-függő beszéd narratív – a bahtyini terminus kétféle
 fordításában a nem-tulajdonképpen egyenes beszéd vagy a közvetített
 egyenes beszéd, Jauss szóhasználatában az átélt beszéd, Dorrit Cohn és
 Ricoeur szerint a narratív monológ – eljárásában. Nem véletlen, hogy ezek
 a részek kivétel nélkül Medve életének jelentős, mondhatni sorsfordító
 eseményeit beszélik el, mely történések, mint ez a harmadik fogdai tar-

tózkodás elmondásakor kiderül, nemcsak Medve „felnövésének”, hanem *íróvá válásának* is meghatározó motívumait képezik a regényszüzsében. A regény e részei röviden: a Trieszti öböl, Medve találkozása az anyjával, Medve szökése, Medve a fogdában és a kórházban.

Az eddigiekből az is következik, hogy Bébé a „felnövekedést”, a „felnőtté válást” nem a cselekményidőben, hanem éppen az iskolai események egyes szám első személyű, a Medve kéziratát először indignálódva, később már egyetértőleg magába olvasztó elbeszélésében kezdi meg. Ez a folyamat a nyelvhez való viszony radikális megváltoztatását követeli meg az elbeszélő Bébétől: fel kell számolnia azt a „festői” látásmódot, ami szerint a valóság szereplőit az elbeszélésben hű „arcképekként” kell visszaadni, s az eseményeket úgy kellene ábrázolni, ahogy megtörténtek. Bébé kezdeti hozzáállására rendkívül jellemzőek az első fejezetben a hazugsággal kapcsolatos szavai. Állítása szerint barátaival sohasem hazudtak egymásnak, s ennek kétféle magyarázatát adja: egyfelől egy részint empirikus, részint ideológiai érvet hoz fel („az idegrendszerünk visszafojthatatlanul undorodott tőle; de ha szebben hangzik, azt is mondhatnám, hogy mégiscsak egy erkölcsi magaslatféle volt...” [7-8.]), másfelől e hozzáállás megértésének egyetlen lehetőségeként a közös megélést, a közös életpasztaát nevezi meg, vagyis *a megértés feltételét az eseményekben való részvételben látja*. Bébé elbeszélésének tétje éppen e gondolkodásmód átalakítása lesz: az elbeszélés „nehézségei”, vagyis a nyelvvel folytatott birkózás során meg kell tapasztalnia, hogy az „eseményeket” nem tekinthetjük nyelv előtti tényeknek, amelyek elmondásában a nyelv engedelmes és áttetsző közvetítő eszközként működik, hanem ellenkezőleg, magukat a történéseket is csak nyelvi úton vagyunk képesek appercipiálni, azaz felfogva megérteni (a kettő nem választható el: érzékelésünk magában foglalja, sőt prekondicionálja az érzékelt tapasztalat megértését,¹⁶ elbeszélésük során pedig a nyelv által kell újraalkotnunk őket).

Még egy további fordulattal is számolnunk kell azonban: Bébé nem szóbeli elbeszélést, hanem valójában „szöveget” alkot, s erre a munkára, az iskolai történések megírására éppen Medve kézírata készíti. Bébének tehát nem pusztán „nyelvi világlátását” kell átformálnia, hanem ki kell tapasztalnia és fel kell építenie maga számára az utat, amelynek során élőbeszédét és jellegzetes „belső beszédét” írott szöveggé alakíthatja. A regény elbeszélői szerkezetének szándékolt „nehézkességei”, az események ismételt elmondása, a kettős elbeszélői struktúra, a zenei kompozíciókat megidéző mikroszerkezetek stb. éppen Bébének ezt az íróvá válásért folytatott küzdelmét reprezentálják. Másfelől itt nyer különös jelentőséget az a tény, hogy Vigotszkij a belső beszédet az írott beszéd *előtti* stádiumnak, mondhatnánk, *az irodalmi szövegalkotás előzményének* tekinti: mint jeleztem, érvelése szerint a belső beszéd az írott beszéd gondolati fogalmazványának, azaz voltaképpen egy új írásforma születésének tekinthető.

Úgy gondolom, az első fejezetek szövege nyelvileg is reflektálja a belső beszéd és a kézirat mint írott szöveg kettősségét. (Megvallom, nehezen tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy Bébé neve, mely monogramként is érthető, éppen a „belső beszéd” nyelvi jelölőjeként működik a szövegben, noha Ottlik nagy valószínűséggel nem ismerte a vigotszkiji teóriát és terminust.) Bárhogy is, Bébé gyermeknyelvi beceneve, amely egy hang megismétlődésére épül, önmagában is reprezentálja a belső beszéd jellegzetességét: a hangforma redukcióját, a rövidítést, a tömörítést és az értelem kitágítását. Az írott szöveg hangzásbeli jelölőjeként pedig éppen a kézirat kapcsán megsokszorozódó *k* hang működik: „Néhány hete kaptam meg, cukorspárgával összekötött kéziratköteg volt, a külsejére ceruzával ráírva: B. B.-nek...” (16-17.) E mondat a kétféle megnyilatkozásmód költői nyelvi metaforáit szembesíti egymással a két hangismétlés, a *k* és *b* váratlan befejező kontrasztjában.

A hangzás ilyenén felfokozódása és jelölő szerepének reflektálása több helyen is megtapasztalható a regényben, nem utolsósorban a Trieszti öbölről szóló fejezetben, ahol ez a zeneiség egyenesen a prózai szöveg háromféle ritmuselv szerinti ritmizálódásáig jut el.¹⁷ S mint tudjuk, Ottliknak volt „elődje” e téren: az általa nagyon tisztelt és elsődleges ihletőként megnevezett Kosztolányi. S hozzátehetjük, e „hangzó” prózanyelv későbbi írókat is megihletett: elegendő itt Nádas Péter *Egy családrege* című regényére utalnom.

Jegyzetek

¹ LOTMAN, Jurij: *A szöveg három funkciója*. In: UŐ: *Kultúra és intellektus*. Ford., vál., szerk. SZITÁR Katalin. Bp., Argumentum, 2002, 30.

² VIGOTSZKIJ, Lev: *A gondolkodás és a szó*. In: UŐ: *Gondolkodás és beszéd*. Bp., Akadémiai, 1971 (Eredeti, orosz nyelvű megjelenés: 1956).

³ Irányadóak e tekintetben Ottlik szavai, aki szerint Kosztolányinál a legfontosabb az „alapérzése a létnek, a létezésnek a sűrűsége, dinamikája, hevessege, eksztázisa, a pusztaság szépsége és nagyszabású volta.” HORNYIK Miklós: *Ottlik Géza*. Újvidék, Forum, 1982, 250.

⁴ Csak jelzésértékűen lásd pl. KORDA Eszter: *Ecset és toll*. Bp., Fekete Sas, 2005; KIS PINTÉR Imre: *Lenni, de látni is a létezést. Ottlik Géza világegyenleteiről*. Jelenkor, 1982, 5/402.; ZEMPLÉNYI Ferenc: *Regény a határon. Megjegyzések Ottlik Géza Iskola a határon című regényéről*. ItK, 1984, 7/484.; BALASSA Péter: *Ottlik és a hó. Egy motívum története*. In: UŐ: *Észjárások és formák*. Bp., Krónika Nova, 1998, 15-27.; HORVÁTH Kornélia: *Ottlik Géza*: Iskola a határon. Bár, 1996/1-2, 186-204.; KULCSÁR SZABÓ Ernő: *(Fel)adott hagyomány? A keresztény művelődésszerkezet örökségének néhány kérdése 1944 utáni irodalmunkban*. Protestáns Szemle, 1996, 286-298.; MÁRTONFFY Marcell: *Párhuzamosok találkozása. Az Iskola a határon biblikus értékeléséhez*. In: UŐ: *Folyamatos kezdet*. Pécs, Jelenkor, 1999, 279-296.; SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Ottlik Géza*. Pozsony, Kalligram, 1994, 89-94., 132-144.; MÁRTONFFY Marcell: *Olvasás-példázatok. A parabolaértelmezés változatai Ottlik*

Géza Iskola a határon című regényének magyarországi fogadtatástörténetében. Műhely, 2001/1, 71-86. és 2001/2, 33-44.; FÚZFA Balázs: *A műfaj*. In: UÓ: „...sem azé, aki fut...” *Ottlik Géza Iskola a határon című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében*. Bp., Argumentum, 2006, 97-104.

⁵ Szegedy-Maszák abban látja e keret legfőbb különbségét a regény többi részéhez képest, hogy itt „a történetmondás kalandja végül is másodlagos az események elbeszéléséhez képest”. SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Ottlik Géza*. Pozsony, Kalligram, 1994, 86.

⁶ Az oldalszámok az alábbi kiadás lapjait jelölik: Ottlik Géza: *Iskola a határon*. Bp., Magvető, 1992.

⁷ VIGOTSZKIJ, Lev: *i. m.*, 354.

⁸ VIGOTSZKIJ, Lev: *i. m.*, 363-365.

⁹ Vigotszkij, feltehetőleg Frege nyomán, különbséget tesz a szó értelme és jelentése között, az előbbit sokkal tágabb fogalomként határozva meg. Meglátása szerint a belső beszédet alapvetően jellemzi a szó értelmének fölénye a szó jelentése fölött, illetve az a tény, hogy itt „a szó több értelemmel terhelt, mint a külső beszédben”. VIGOTSZKIJ, Lev: *i. m.*, 378-379., illetve 383.

¹⁰ VIGOTSZKIJ, Lev: *i. m.*, 382.

¹¹ Lásd még: „nem tudom kifogástalan időrendbe szedni az eseményeket. Pedig szeretném.” (102.); „A múltnak abból a parányi töredékéből, amit Medve kézírata és az én emlékezetem szintén elég önkényes szeszéllyel őrzött meg, nem tudom biztonsággal kiválasztani, hogy melyik a döntően szükséges részlet, és melyik az elhagyható.” (103.)

¹² E folyamat kezdete, vagyis annak felismerése, hogy a megtörtént események egymásutánjának elbeszéléssé konvertálása távolról sem magától értetődő, mechanisztikus folyamat, hanem nagyon is problematikus, illetve az a gondolat, mely szerint a „valóság” egyes eseményei közötti válogatás és sorrendjük megváltoztatása néha „valódibb valóságot” eredményez, mint a valóságnak való tökéletes megfelelésre törekvés, már megtapasztalható a Második rész 1. fejezetének Bébéféle narrációjában: „Mégis, ha nem az időrend egymásutánjában mondom el a történeteket, az elbeszélés menete, amely amúgy is hajlamos önkényes értelmezések felé terelődni, kikerülhetetlenül hamis hangsúlyok, egyoldalú szempontok, esetleges, torz, részleges nézőszögek belekeverésével rendezi el az anyagot; mert valamilyen – bármilyen, megszokott és ismert – rend mindig ráerőszakolja magát a rendezetlen dolgokra; s talán éppen a lényegét sikkasztja el: a rendezetlen dolgok még ismeretlen, valódibb rendjét.” (103.)

¹³ VIGOTSZKIJ, Lev: *i. m.*, 373.

¹⁴ Mi sem mutatja ezt jobban, mint a fejezet felütésének és befejezésének meredek ellentéte: a fejezet Szeredy halálra ítélésének tárgyilagos közlésével kezdődik („Ezerkilencszáznegyvennég nyarán Szeredyt a hadbíróóság in effigie megfosztotta rangjától, és in contumaciam golyó általi halálra ítélte hűtlenségéért. Ez hazaárulást jelentett...” [157.]), ám erre a szöveg a későbbiekben vissza sem tér, hanem azt a rendkívül erős és tartós egzisztenciális-ontologikus köteléket hangsúlyozza, ami a regény főhőseit a saját önmagukra utaltságában is összefűzi („Nem ismertük a játékszabályait, csak azt tudtuk, Szeredy is, Medve is, én is, maga Jaks is, hogy egy ponton túl, mint mindnyájan, már egyedül vívja ő is nagy mérkőzését, és senki emberfia nem jöhet a segítségére. Ezért volt szívósabb és tartóabb a mi kötelékünk, mint a hegymászóké vagy a szeretőké, mert ez a tudás is eleve bele volt szőve.”

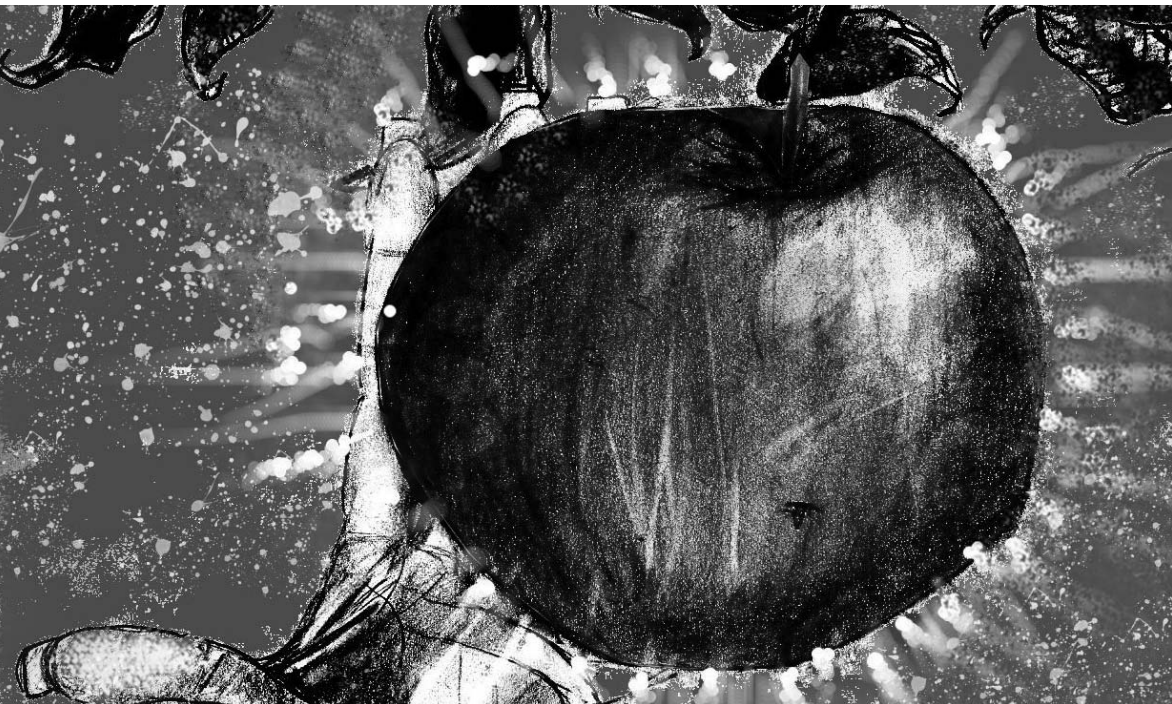
[161.]. A fejezet szerkezete ezáltal mintegy önmagában reprezentálja az *Iskolának* azt a folytonosan és sok szinten működő „jeladását”, mely szerint nem az egyedi történések és sorsok felől kell olvasni a regényt (és annak cselekményét), hanem egy sokkal nagyobb tét, a létezésben és saját életünkben (egzisztenciánkban) az elbeszélés és az írás által elfoglalható hely értelme és reménye felől.

¹⁵ Bébé nevének a főhős-narrátor számára ontologikus fontossága a keret 2. fejezetének – fentebb már idézett – „folytatásában”, a Második rész 11. fejezetében ismétlődik meg; a név utolsó előfordulásakor az előtte álló „nevetséges” jelző ugyanakkor mintha a narrátor-Bébének ébredő, a nyelvhez való tulajdon viszonyára vonatkozó reflexiójára utalna: „[Magda] meg volt kicsit szeppenve, hogy talán nem illet volna neki is csak úgy Bébét mondani, de azért bátran nézett vissza rám. Amellett nem tudta még a nevemet.

Amellett ez volt a nevem, ez a nevetséges Bébé.” (160.)

¹⁶ Vö. Heidegger meglátásával: „A valami mint valami értelmezését lényegszerűen az előzetes, az előretekintés és az előrenyúlás alapozza meg. Az értelmezés sohasem valami előre-adottnak az előfeltevés nélküli megragadása.” HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. Bp., Gondolat, 1989, 292. „A dolgok megjelenésekor közvetlenül és tulajdonképpen – ahogy e fogalomból következnek – sohasem az érzetek özönét, például a hangokét vagy a zajokét fogjuk fel, hanem a kürtőben hallható vihar süvítését, a hárommotoros repülőgépet és a Mercedest halljuk [...] Az ajtó csapódását halljuk a házban, nem pedig akusztikai érzeteket, vagy akár csak pusztán zajokat.” HEIDEGGER, Martin: *A műalkotás eredete*. Bp., Gondolat, 1988, 46.

¹⁷ Erről részletesen lásd: HORVÁTH Kornélia: *Realitás, imagináció és elbeszélői nyelv Ottlik regényében – Még egyszer a Trieszti öbölről*. Kortárs, 2010/4, 67-73.

BODROGI FERENC MÁTÉ

Az esztétikai csúcsművészet lehetséges helye az integrál szemléletben

A gentleman eszmény példája

(a kontextus)

Ken Wilbernek, az ún. *integrál filozófia* (bővebben: Wilber, 2009.) alapítójának, illetve az ún. *transzperszonális pszichológia* egyik atyamesterének magyarországi jelenléte kifejezetten mondható. Különálló pszichológiai szakképzés építi tevékenységét az ő munkásságára, felsőoktatási kurzusok foglalkoznak értelmezésével, mégis: a publikált hazai Wilber-kommentárok meglepően alacsony számával szembesülhet az érdeklődő. A jelenségnek számos oka lehet: a Wilber-műveknek a tradicionális tudományos beszédrendekben mindenképpen rendhagyónak számító, szándékoltan metaforikus és figuratív nyelvhasználata, a tudományos igazolhatóság régi igényének általa is sokat elemzett öröksége, vagy éppen az az oppozíciós jelleg, mellyel a nemrég még a magyarországi bölcsészletben is virágkorukat élő posztstrukturalizmussal, dekonstrukcióval, szociálkonstruktivizmussal szembeni meglehetősen éles kritikai észrevételeinek hangot ad. Jelen írás ezt a minden lehetséges magyarázata ellenére is egyértelműen sekélyes magyar Wilber-recepciót szeretné lehetőségei szerint szinesíteni, interdiszciplináris távlatban, eszmetörténeti és esztétikaelméleti metadiskurzusok kereszteződésében. Megjelent és jól hozzáférhető magyar fordításait kutatási bázisnak tekintve ugyanis az látható, hogy azok az ún. *esztétikai csúcsművészet*, pontosabban a különféle művészi produktumokkal való találkozás „transzperszonális” erejű eseményszerűségét nem tárgyalják olyan mélységben, hogy ahhoz ne lehetne még néhány alapvető megjegyzést fűzni, azt az integrál szemléletben esetlegesen rendszerszinten is elhelyezni. Előrebocsátásul hangsúlyozandó, hogy ez a bizonyos „csúcsművészet” nem azonos a standard értelemben vett

esztétikai tapasztalattal – kettejük között ugyanakkor itt és most nem is annyira minőségi, mint inkább fokozati különbség tételezendő. Utóbbiról lásd Hans-Robert Jauss immár klasszikusnak számító dolgozatát (Jauss, 1999, 158–177.), a „felszabadult esztétikai viselkedés” élményszerűségéről pedig Arnold Gehlen tanulmányát, amely – jelen írás szempontjából igen jellemző módon – a következő kifejezésekkel írja körül tárgyát: „feloldódás a szemléletben”, „közvetlen öröm”, „vonzódás”, „elragadtatottság”, „tiszta jelenidő”, „mélyrehatóan megváltozó tudatállapot”. (Gehlen, 1995, 169–183.) Fontos leszögezni továbbá, hogy e recepciós hozzászólás leíró, nem pedig minősítő jellegű kíván lenni, mindvégig szem előtt tartva azt az alapvető ténytet, hogy az általa megidézett metanyelvek eltérő diszkurzív és történeti beágyazottságú beszédrendek, tehát nem ugyanúgy beszélnek, nem ugyanazt értik, mégis: lényegében ugyanazt az alap-antropológiai effektust hozzák szóba.

Wilber hermeneutikai hitvallása, hogy a jelentések megértésénél mindig érzékenyen kell figyelniük a háttérben rejtőzködő kontextusokra. „Minél több kontextust veszünk figyelembe, annál gazdagabbak lesznek értelmezéseink.” (Wilber, 2009, 115.) Ennek szellemében az esztétikai csúcsmélny helyét keressük a Wilber-paradigmában, méghozzá egy igen fontos és hangsúlyozottan nyugat-európai antropológiai idealitáskonstrukció, az ún. *gentleman eszmény* példája nyomán, melyben a kora újkorban először értékelődik fel olyan módon az esztétikum világa, mely Wilber két igen kedves referenciáját összefűzve Platónról Schellingig ível. Az illető aspektussal való számvetés azért lehet gyümölcsöző, mert néhány egyéb meglátást is provokálhat, további finomító értelmezésekre ösztönözve. Mindez pedig remény szerint alkalmat adhat olyan elméleti konzekvenciák levonására, beszédmód-aktualizációk elvégzésére is, melyek által még gazdagabbá válhat a magyarországi Wilber-értés, egyáltalán az egész integrál szemlélet.

(Szellem, Erősz, Agapé)

A *gentleman eszmény*, illetve az azt hordozó ún. *csiszoltság (politeness) diskurzus* adott szempontú reprezentációja előtt mindenképp indokoltnak látszik azon wilberi gondolatok felidézéséből kiindulni, melyek a téma szempontjából relevánsak. Ez első megközelítésben a „csúcsmélnyek optimalitásának”, a „nagy hármasság integráltságának”, a „négy negyed totalitásának”, illetve a „felszálló” és „alászálló” dinamikák mibenlétének kérdésköreit jelenti.

Az integrál szemlélet a világvallások, illetve az ún. *philosophia perennis* transzcendencia-fogalmát „Szellemnek” nevezi. A legfontosabb kiindulópontnak itt és most az látszik, hogy a Szellem nem egy adott,

konkrét evolúciós/kategorizációs szinten található, hanem maga a kreatív kibontakozás egész folyamata, amely tökéletesen jelen van minden egyes fejlődési stádiumban úgy, hogy egyre elérhetőbbé, láthatóbbá, reflektáltabbá válik önmaga számára (Wilber, 2009, 28.). Ez utóbbi a „felébredés”, a „beérkezés”, a „szatori”, a „határtalanság élménye”, az „egység tudata”, ahol felszámolódik a szubjektum–objektum hagyományos lét- és ismeretelméleti alapsémája, sőt maga a nyelviség és testiség is. Ezt a humánspecifikus tapasztalatot, amikor tehát a Szellem mintegy „önnön arcába tekint”, Wilber úgy allegorizálja, hogy az olyan, „mintha egy pillanatra megnyílna a függöny, majd újból összezáródna”: (fel)emelkedettség a szellemhez, illetve (ki)emelkedettség a térből és időből; a diszkurzív ego által kireflektált, elkülönült én-érzet meghaladása, „ugrás a magasztosba”. Aki méltó akar lenni e megélt szellemi tapasztalatához, vagyis adekvát módon akarja azt feldolgozása (értelmezése) által utólagosan is birtokolni, annak ugyanakkor folyamatosan dolgoznia kell azon, hogy belakhassa a tudat egyre táguló köreit. (Wilber, 2009, 170–171.)

A wilberi szemléletmódban a Szellem mindig ugyanaz marad, csak önreflexivitása evolválódik folyamatosan: a természetben szunnyad, az elmében ébredszik, a „transzperszonális” (tudatfelettes) tartományokban pedig végül önmagára ismer. A Szellemnek ez a megnyilvánulása kettős irányú mozgásban érhető tetten, a felemelkedő vagy transzcendens, illetőleg az alászálló vagy immanens dinamikákban, pontosabban ezek harmonikus kölcsönhatásában, melyről Wilber Platón és Plótinosz nyomán értekezik. A Szellem e hagyományokban folyamatosan kiáramlik, kiüresítvén önmagát a világba, mely által annak tökéletes megnyilvánulásává válik, s hasonlóképpen a világ is folyamatosan visszatér teremtő forrásához. A Szellem a neoplatonikus diskurzusokban az „Egy”, míg a világ a „Sok”. Ez a szellemi és anyagi szféra azonban nem kettős, mert folytonosan egymásba áramlanak, tökéletesen átjárván egymást – ezért mondhatjuk, hogy az illető bölcséleti alternatíva tömetaforája a *kiáradás* (emanáció). Az anyagi formáktól a testetlen szellemibe áramló emanáció a „bölcesség útja”, Erósz lendülete, az istenihez történő felemelkedés eseménye, mert a „bölcesség látja, hogy a Sok valójában Egy”. Az istenség emanálása az anyag formáiba ezzel szemben az „együttérzés útja”, Agapé leereszkedése, a világhoz történő alászállás eseménye, mert az „együttérzés látja, hogy az Egy valójában Sok”. A végső valóság a legáltalánosabb értelemben: ezek nemkettős egysége, Erósz és Agapé násza, a már mindig is létező pillanat. (Wilber, 2009, 267–273.)

Wilber a Szép–Jó–Igaz „nagy hármasságát” abból az integrál szemléleti alapstruktúrából vezeti le, melynek értelmében bármely dologiságnak vagy jelenségnek, amellyel egyáltalán szembesülhetünk, minimum és maximum négy aspektusa van: szubjektív és interszjektív, illetve objektív és interobjektív (vagyis külső és belső, egyéni és közösségi) oldala. Az integrál világ tehát az Én, a Mi, az Az és az Azok perspektíváiból szövődik egybe.

E rendszerben a Szép antik gyökerű rendszerfogalma az egyéni szubjektív, a Jó a közösségi szubjektív, az Igaz pedig az egyéni és közösségi objektív aspektusnak feleltethető meg. A hangsúly a hármasság integráltságán van, mely az egybeolvadás és az elkülönülés fázisai után jelent újabb evolúciós lépcsőfokot, mely ugyanakkor „meghaladva megőrzi” előzményeit is. Miként Erősz és Agapé harmonikus együttmozgása, úgy Szépség, Jóság és Igazság – másképp: művészet, erkölcs, tudomány; másképp: én, kultúra, természet – reflektáltan újraegyesített harmonikus együttműködése biztosítja az eszményi optimalitást e modellben. (Wilber, 2009, 138–140.)

Az optimalitás csak önnön totalitásában működhet; ha nem így történik, már nem az „integrál optimalitásról” beszélünk. A Szellem e paradigmában mindig egyszerre van jelen a világ négy negyedében: minden szinten társadalmi (Azok) és kulturális (Mi) beágyazottsággal bíró testi (Az) és lelki (Én) részesedésről van ugyanis szó. Annak érdekében, hogy a Szellem teljes egészében kifejezésre jusson, elhanyagolhatatlan a kultúrában, a társadalomban, a viselkedésben és a lelki életben – tehát a négy negyed együttesében – végzett folyamatos munka. A növekedés a Szellem valódi arcával való találkozásig csak hosszú, nehéz és fáradságos folyamat eredménye lehet, önmagunk folytonos meghaladásának processzusa, úgy, hogy közben szüntelenül szem előtt tartjuk: a csúcseredmények – és azok retrospektív megőrző hermeneutikája – nem csupán arról szól, hogy felismertük „transzperszonális Énünket”, hanem arról is, hogy mindeközben azt miként „öleli körül” a kultúra, miként „testesül meg” a természetben, és miként „ágyazódik bele” a társadalmi intézményekbe. (Wilber, 2009, 335–340.)

(harmónia, társiasság, grácia)

Az ún. *csiszolt úriember*, a polite gentleman eszménye egészen a középkorig visszanyúló hagyománytartalmak kontinuum, ám folyamatosan átszerkesztődő fejleményeként a *csiszoltság* kora újkori beszédrendjében képződik meg újra, részeként egy átfogó civilizációs megújulási törekvésnek, amely új gondolkodás-, viselkedés-, illetve beszédmintát formál meg és ajánl fel kortárs angolszász közegének. Gentleman eszményről tehát már a 14. században is beszélhetünk, ám az ebben a 18. századi korszakában vesz fel olyan alakot, amellyel ígéretesnek látszik összevetni Wilber tanait. A kezdet kezdetén érdemes hangsúlyozni: nem sok ideáltípusa létezik az európai kultúrkörnek, amely olyan hosszas történelmi intervallummal és hatástörténeti érvénnyel bír, mint a gentleman máig ható – tehát tradícióként valamiféleképpen minket is behálózó és hordozó – eszménye. A távlat tétje mindezek alapján tehát nem is csupán az, hogy általa az esztétikai élmény integrál- és transzperszonális érvényéről mondjunk valami eddig így még meg nem lévő érdemét, hanem hogy a Nyugat egyik elsőszámú antropológiai

optimalitás-konstrukcióját vessük össze Ken Wilberével.

A vér szerinti nemesi leszármazás logikája mellett a *gentle*-kifejezéshez már a korai időkben kapcsolódnak morális dimenziók. A cím megbecsültsége fokozatosan nő, használata terjed, értelmezői kontextusa pedig a morális, illetve művelődési tartalmakat fölerősítve cizellálódik. Az igazi gentleman státusz eszerint egyre kevésbé az ősök vagy a családi vagyon terméke, sokkal inkább az egyéni érdem jutalma. A tárgyalt korszakban a születés és az életkörülmények már nem játszanak elsődleges szerepet: gentleman az, aki akként *viselkedik*. (Horkay, 2006, 163.) Az egyéni habitus itt már nem előjog, hanem a születés által mindenkiben eleve adott erény- és szépérzék kiteljesíthető lehetősége. Ennek látható külső, és az azokba kiáradó belső jelei a civilizáció jelei is egyben: a morál, a becsület, az ízlés, a kifinomult szépérzék, a modor, a ruházat, a lakhely, a baráti kör, a mozgás kecske, a személyiség bája, és így tovább. Az ilyen értelemben kiteljesedő, klasszikus gentleman eszmény további jellemzőit egyik legjelentősebb teoretikusa, Lord Anthony Ashley Cooper of Shaftesbury műveinek fényében elemezzük.

A természet Shaftesburynél sokértelmű fogalom: az igazság kritériuma, titokzatos és ellenállhatatlan erő, kapcsolat ember és ember között, *istenbizonyíték*, valamint a szépség fő forrása és mércéje. (Gárdos, 2008, 20.) Ami az „isteniből” egyáltalán elérhető az ember számára, az magában a természetben van jelen a világon, a természet szépsége ugyanakkor csupán indexe annak a magasabb rendű, neoplatonikus isteni szépségnek, melynek igazsága lehengerlő, s kizárólag *megélni* lehet, intuitíve értelmezhető. (Cassirer, 2007, 395.) Az ún. *cambridge-i neoplatonisták* közvetlen szellemi örököseként a természet a Lordnál is „plastic nature”, vagyis egy dinamikus szuperorganizmus, mely legtökéletesebb termékének, az emberi kreatív természetnek végtelen kibontakoztatási lehetőségét nyújtja. Shaftesbury a természet és az ún. „második természet” fogalmát is használja. Utóbbi a jó szokások és a művészet, a kultúra világa, mely velünk született lelki tartalmaink erkölcsi és esztétikai kibontakozásának és tudatosításának terepe, az ember tevékeny-teremtő aktivitása a természeti tárgyakkal szemben. (Ludassy, 1977, 786.) A megfelelő nevelés az egyén természetes késztetéseinek teljes, harmonikus kibontakoztatását célozza, vagyis egy potenciálisan eleve meglévőt, természettől adottat tökéletesít. A szellem és a forma neoplatonikus kölcsönhatásának fényében az emberi alak a legszebb, mert abban él a szellem, de az ember alkotta tárgyak is azok, mert azokban tükröződik. A természet az önös érdekek meghaladására készítet, s kijelöli az ember helyét egy nála magasabb organizmusban, mely nélkül még csak el sem gondolható. A *társíasság* (sociability) eszménye Shaftesburynél alapvető: az emberi természetet döntő mértékben határozza meg a többiek felé fordulás, az egyén vonzódása a közösséghez. Egy sajátos szabadságfogalom is együtt jár mindezzel, a szellem és a szellemesség szabadsága. Mindennek záloga a jó társaság, a derék, csiszolt úriemberek közössége a korszak friss társadalmi intézményeiben, a klubokban, kávéházakban.

A *harmónia* eszménye, a humanista tradíció egyik alappilléreként, olyan lételeméleti alaphelyzetet feltételez, melyben a természet minden szerkezeti eleme a megfelelő helyen van, s összehangoltan működik a többi résszel. (Horkay, 2006, 55.) A lehető legharmonikusabban elrendezett világ, az ún. *univerzális harmónia* tana a 18. században a cambridge-i neoplatonisták, illetve Shaftesbury nevét jelenti. A természettől adott emberi erkölcsiség célja és ideális állapota egy olyan pánharmónia, melyet a belső mérték határoz meg a megtapasztalt szépség közvetítettségében. Mindez az Igaz–Jó–Szép egységének (kalokagathia) tanát eredményezi: „Ami SZÉP, az *harmonikus* és *arányos*; ami *harmonikus* és *arányos* az IGAZ; ami *szép* és *igaz* egyszersmind, az *kívánatos* és JÓ.” (Shaftesburyt idézi: Ludassy, 1977, 792.)

Shaftesbury egyik legalaposabb gentleman definíciója így szól: „»Divatos úriembereken« azokat az embereket értem, akikben a természettől helyes génusz vagy a megfelelő oktatás kialakította a természetes báj és az illendőség iránti érzéket. Egyesek pusztán természetük, mások a művészet és gyakorlat révén lesznek a hallás mesterei a zenében, a látásé a festészetben, a képzeleté a dísz és báj mindennapi formáiban, az ítéleté az arányok minden fajtájában, s az általános jó ízlése a legtöbb olyan tárgyban, amelyek az éles elméjű világi emberek szórakozására vagy gyönyörűségére szolgálnak.” (Shaftesbury, 2008, 72.) A szépérzék eredendő humánspecifikus adomány, ízlés azonban nem lesz automatikusan belőle. A Lord embereszménye a *polite gentleman*, aki a kifinomult ízlés megszemélyesítője: „szépérzék, a tisztesség, a szeretetreméltóság és az igazságosság iránti jó ízlés jellemzi a tökéletes úriembert” (Shaftesburyt idézi: Ludassy, 1977, 793.) Ezen a ponton kap kiemelkedő szerepet a *csíszoltság* fogalma: a szabad szellemű, művelt társalgással eltöltött hosszú idő játssza ugyanis a döntő szerepet nála az egyén esztétikai, erkölcsi kiteljesítésében, melynek célja az igazi eszmény, a szabad, boldog és erkölcsös, ugyanakkor ízig-vérig közösségi „csíszolt úriember” kiképzése. Shaftesburyvel: „Mily soká tart, míg igaz ízlést nyerünk! Mily sok dolog tűnik megbotránkoztatónak, mennyi szinte bántó először, amit később úgy ismerünk, mint legmagasabb szépségeket! Mert nem pillanatok műve, hogy azon érzéket megszerezzük, amely által a szépségek felfedhetők. Munka s fáradtság szükséges ahhoz, és idő.” (Shaftesbury, 1977, 220.) Az ilyen irányultságú igényességre fokozott mértékben jellemző az, ami egyébként is sajátja az ízlés világának, hogy az élet minden területére hatással van az illetőtől az erkölcsön, a kifejezés- és gondolkodásmódon át az életvezetés általános elvéig és stílusáig.

Shaftesbury nevelésprogramja arra a tradícióra támaszkodik, melynek *paideia*, *areté* és *humanitas* a vezérfogalmi. A *paideia* olyan értelemben, mint *gümnasztika* és *műsziké*, mint test és szellem egymást feltételező, egymásra épülő kiművelésének processzusa. Ez a klasszikus értelemben vett *paideia* egyéni jellegű, de közösségi háttérű. A szép és jó ember egyúttal jó állampolgár is: az teljesíti legjobban közösségi feladatait, aki leginkább a maga kiművelésén fáradozik. A kiművelt polgárok egymás

közti beszélgetésében jutnak szóhoz és nyernek alakot a dolgok. A polisz a megtisztelő kitüntetettséget teszi lehetővé: bár a polgárok mint egyenlők az egyenlőkkel (homoioi) érintkeznek egymással, mindegyik arra törekszik, hogy kiemelkedjék (aristotein). Az *areté* (erény) vezérfogalma is a maga testi és szellemi megnyilvánulásaiban fontos, melynek birtoklásából a tisztesség, a dísz, az ékesség származik, amit ha az ember birtokol, az általa elért megtiszteltetés révén szépíti meg életét. A tradíciót a *sztoicizmus* filozófiája dúsítja föl úgy, ahogy az feltűnik Shaftesbury beszédrendjében is. Az erkölcs célja itt, hogy az ember boldogságát biztosítsa. Ehhez a természet szerinti élet a kulcs: a világban és a bennünk is működő igazsággal (*logosz*) kell összhangban élni, melyet a harmónia hirdet. A sztoa mindensége logosszal van átítatva, ez az átítatottság azonban egyúttal az emberi természetet is jelenti, mert az is a világból szakadt ki: ab ovo logosz. A *humanitas* elvének értelmében a kiművelt ember semmiféle dologban nem járatlan, műveltségében pedig példaadó, mértéktartó, tetszést keltve másokban. (Prohászka, 2004, 176–215.)

Shaftesbury Platón nyomán testi és lelki (erkölcsi) gráciáról beszél. A *kellem* és a *báj* istennőinek, a Gráciáknak nemcsak a morál világában kell nála megnyilvánulniuk, hanem a külsőségekben, testi vonatkozásokban is, éppen úgy, ahogyan az az egész természetben megnyilvánul. Shaftesburynél maxima lesz, hogy akinek a természettől ez kielégítően nem adatott meg, annak a Gráciához tanulással kell hasonulni, tudatosan és reflexíven, ezt a törekvést pedig az ember minden vontakozásában el kell érni, erkölcsileg csakúgy mint a viselkedés, sőt a mozgás külsőségeiben, vagyis a külső és belső grácia harmonikus egyeztetése a cél. (Sandstede, 1999, 204.) Az eszményi megvalósulás az, amely a természettől kapott gráciát egészen kiteljesíti, és nem távolodik el többé attól. Hangsúlyozandó, hogy Shaftesbury a morális dimenziót (*moral grace*) preferálja a külső gráciával (*outward grace*) szemben: az ember külsődleges bája és harmóniája is a belsőből származik, annak kisugárzásából. Az ember mintája ebben a modellben a természet lesz, annak gráciája (*natural grace*) a nagy példa, a viszonyítási pont: a természet szépsége a „legmagasabb rendű grácia”. (Szécsényi, 2002, 81.)

Shaftesbury operatív helyzetbe hozza a *kalokagathia* antik elvét, és maximálisan kiterjeszti a gráciafogalmat, dinamizálva a neoplatonikus *emanáció* mintájára: a morállal teljes kellem mintegy sugárzik az eszményi ember lelkéből, testéből. Az indulatok féken tartása, az illedelmes fellépés, a rendezett külső ezért ugyanúgy gráciás megnyilvánulás lesz, mint a helyes életvezetési döntések, egy szép műalkotás, vagy éppen egy mozdulat kelleme. A „pángracianizmus” modelljének hívószavai a natural grace, outward grace, moral grace; ezek együttese adja az eszményt, az isteni szépség (*divine beauty*) visszfényét. (Pomezny, 1900, 44–47.) A harmonikus ember ideálja ez, melyben az képes utánképezni a „második természet” bájos univerzumát.

(korrespondanciák)

A teljesen egyértelmű neoplatonikus analógiákon túl Wilber létteljessége, a „négy negyed” totalitása is megjelenik a klasszikus gentleman eszményben. A kifinomult úriember fáradtságos munkával válik azzá, és életét irányító ízlése minden területen – ha úgy tetszik az „Én”, a „Mi” és az „Az” területén egyaránt – felragyog. Az idealitáskonstrukció egyik lényege éppen az, hogy kulturális (pl. művelődés, művészetek, társalkodó filozófia), társadalmi (pl. klubok, közügyek, kávéházak), testi (pl. gentleman sportok, testápolás) és lelki (pl. erény, mérték, szépérzék) értelemben egyaránt tökéletességre tör. Mindezeken túl a „nagy hármasságnak” a későbbiekben még problematizálandó vezérfogalmi is a shaftesburyánus filozófia szerves részét képezik, azonos fontossággal, mint a wilberianus teóriában, de további lényeges egyezések is sorolhatóak még.

Wilber szerint az emberi fejlődés telosza az egyre kevésbé egocentrikus tudatállapotok felé mutat. A *csiszoltság* nevelési eszménye ilyen értelemben teleologikus: célja az „organikus ember” kiformalása egyéni és közösségi szinten is, méghozzá – bár patriotizmus logikát is működtet – alapvetően *univerzalisztikus* kontextusban. A shaftesburyánus organikusság az embert minden művével együtt a Szellemmel telített univerzum szerves részének tekinti, harmonikus kifejlődését pedig célképzetként tételezi. Ebben a változatban a civilizálódó közösség fokról fokra halad az idealitás felé, és a humanizmus örökségének *kozmpolitizmusában* hisz, melyben az ember elsősorban a „kozmosz poliszának” polgára, és teleologizmusában perfekcionista irányultságú.

Wilber szerint valódi lényegünket lelkünk legbelső magjának nevezik, azaz olyan személyes, nem-tárgyszerű lényeknek, amely pszichénk legmélyén lakozik. (Wilber, 2000, 78.) A shaftesburyánus *belső forma* (inward form) természetes adottság, a *sztoa logoszának* panteisztikus változata, mely mindenben eredendően ott van, és kiteljesíthető. Az üdvös izlés mint telosz – amely Shaftesburynél még a tudományos vizsgálódásnak is előfeltétele – csak a jó társaságot alkotó finom úriemberek körében sajátítható el, ez jelenti azt a közeget, ahol a legmagasabb értékek is kibontakoztathatók. A „derűs élcelődés társalkodó filozófiája” azt jelenti, hogy a többek között ezáltal katalizálódó shaftesburyánus *lelkesültségben* válik leginkább fogékonyá a lélek a Szép, a Jó és az Igaz felfogására, derűs kritikai távolságtartással, vagyis a jóindulatú humor reflektív közbejöttével. Szinte közvetlenül felel az ún. *test of ridicule* eme korabeli elvére az integrál szemlélet azzal a belátással, hogy az ún. „világcentrikus” vagy „érett” ego vagy egyetért a fennálló normákkal, vagy nem, ám a lényeg az, hogy képes a felülvizsgálatukra: már nem egyszerűen azonosul velük, hanem kritikai távolságot tart tőlük. (Wilber, 2009, 205.)

Az ún. „Tanú-állapotban” Wilbernél többé nem csupán az elme szemléli a világot, hanem a „megfigyelő én” szemléli az elmét is és a világot is, a

tudat fölötti tartományok kapujaként. Az elme többé nem pusztán maga a szubjektum; lassanként objektummá válik. (Wilber, 2009, 216.) Ezen aspektus előképének módszeres és mindennaposá váló eszmetörténeti gyakorlata a nyugati kultúrkörben éppen Lord Shaftesbury nyomán kap újabb lökést a kora újkor meditációs rendjében. Az igazi humanitás Shaftesbury szerint ott érvényesül, ahol a mély emócióktól barázdált emberi lélek önmagát megismerni igyekszik, s ily módon nemesedve önnön élete építőmesterévé válik. A lényeg az önismeretben tárul fel, s gyakorlás, nevelés, önfegyelmzés (*self-control*) által érlelődik. Shaftesbury módszere a „nemességet” benső koordinátákhoz igazítva, az én önmagához való viszonyában véli kibonthatónak. Ez egy dialogikus viszonyt imitáló egyéni megvalósulás, mely a személyiség megkettőződésével egyfajta *belső társalkodás* folyamatában tesz lehetővé végigvitt önismeretet. Mindez az önreflexió, a befelé fordulás, a saját mentális állapotoknak szentelt figyelem, a képzelet reflektálása, az önművelésből fakadó nemesség, a dialektikus gondolkodás hívószavaival jellemezhető. (Hunter, 2003, 86.) Shaftesburynél e „belső társalgás” jelenti az ízlésnevelés egyik legfontosabb terepét: az ember saját ízlését is képes pallérozni, ha esztétikai érzéseit, tetszését egy efféle metapozícióból szemléli. (Szécsényi, 2002, 83.)

Mindezekon túl jól érzékelhető az az *agapés dinamika* is, amely a kiművelt gentlemanből árad: elbűvölő személyiségéből a belső grácia mintegy emanál a test külsőségeibe, kecsessé varázsolva azt; a grácia bájos úriemberének egész környezete (baráti társasága, a hozzá kötődő intézmények, az általa belakott természet, a közösségi- és magánterek stb.) a Szellem formákba történő kiáradásának ajándékában részesül, kicsiben ismételve meg azt. *Erősz* felszálló dinamikájának, az „istenülés” eseményének ezzel szemben nemigen látszott mindezidáig a csiszoltság diskurzusában játszott szerepe – a következő fejezet egészében erről fog szólni, átvezetve egyben az esztétikum kérdésköréhez is.

(entuziazmus, fenség, rajongás)

Egyik könyvében Wilber így emlékezik: „Ami viszont Treyát és engem is szó szerint könnyekre fakasztott, az a Notre Dame volt. Ahogy betettük a lábunkat, éreztük, hogy szent helyen járunk – a rák, a betegségek, a szegénység, az éhség és a megpróbáltatások profán világa a fényűző ajtókon kívül rekedt. A szent geometriának immár kihalt művészete mindenhol szembeszökő volt, tudatosságunkat arra csábította, hogy azonosuljon a szent kontúrokkal. [...] aztán beálltunk a Musée d’Orsay előtt kígyózó sorba, hogy megnézhessük a Van Gogh-kiállítást. Schopenhauer esztétikája szerint a rossz művész másol, a jó teremt, a zseni pedig meghalad. Azon, hogy »meghalad«, azt értette, hogy »meghaladja az alany és tárgy kettősségét«. A remekművekben az a közös, hogy, mint mondta, képes az érzékeny

közönségét kivonni önmagából és beolvasztani a műbe, olyannyira, hogy az elkülönült én-érzet teljesen megszűnik, és a műélvezőt legalábbis egy pillanatra elvezeti a nem kettős és időtlen éber tudatosságba. Más szóval minden remekmű misztikus természetű, függetlenül tartalmától. Mielőtt láttam volna Van Gogh-ot, fogalmam sem volt arról, hogy a művészetnek ekkora hatalma van. Egyszerűen lenyűgöző volt. Elállt a lélegzetem, eltűnt én-érzetem, és mindez egy pillanat leforgása alatt.” (Wilber, 2005, 339.)

Arról a kiáradásról és örömről, amiről itt szó van, számtalan helyen ír Wilber: „A külvilág, és a belső világ is, kezd isteninek tetszeni. Tehát maga a tudatosság kezd fényessé, fénnel telivé, numninózussá válni, és úgy tűnik, mintha közvetlenül érintené, sőt eggyé válna magával az istenséggel.” (Wilber, 2005, 227.) Ennek a tapasztalatnak a kora újkorban egész kultusza volt – mégpedig a gentleman eszményben.

Denis Diderot az *Enciklopédia* 1751-es *génie*-szócikkében a prózai és szenttelen szobafilozófus ellenpárjaként beszél a fenséges igazságok iránti rajongóról, s ezzel a zseniális, lelkesült, költői filozófusképpel dicséri Shaftesburyt. (Szécsényi, 2008, 160.) A Lord szükségesnek tartja, hogy az ember rendelkezék a *fenség* képességével, de nem engedheti át magát a fantázia csapongásának, értelmének korlátokat kell szabnia az ihletettség gátlástalan erőivel szemben; ez a helyes rajongás Shaftesbury új és nemes entuziazmusa (*new, noble enthusiasm*). Shaftesbury a nemes rajongást, a múzsáktól való megszállottság örületét Platón *Phaidrosza* nyomán a legnagyobb szellemi állapotnak tartja, ami nem más, mint a lélek emelkedett állapota, önmagunk meghaladása, ihlet. (Szécsényi, 2008., 179.) Létezik olyan interpretációs ajánlat, amely a merész vállalkozásokat, a heroizmust, a „szubjektum mámoros egyesülését a dolgokkal” hozza szóba a shaftesburyánus rajongás fogalmát illetően (Pál, 1988, 67.), az igazi lelkesültség azonban mindezzel együtt a képzelet olyan emelkedettsége itt, amely kooperál a rációval, s így tesz képessé a végső igazságok megragadására. Az önmagunk fölé emelkedésként elgondolt lelkesülésnek természetes alapja van az emberi lélekben: az arányok, a harmónia ereje. (Szécsényi, 2008, 181–182.)

A platonikus hagyományban a szép abban különbözik a jótól, hogy sokkal kézzelfoghatóbb: a szép az, ami a leginkább „kivilágló”, s akkor mutatkozik meg, amikor a jót keressük. A *Phaidroszban* található *szárnyas fogatról* szóló mitológiai hasonlattal élve ugyanakkor azt mondhatjuk, hogy a lélek szép általi „szárnyasodása” teljessé csak akkor válhat bennünk, ha mértékletesség társul hozzá. A szépség nem pusztán „előragyogás” és nem pusztán „szimmetria”: előragyogás, mely a szimmetrián alapul. Gadamer mindezt úgy írja le, hogy ebben a hagyománytartalomban a szép matematikai természetű lényegrendjei és az égbolt rendje közt fennálló szoros összefüggés azt jelenti, hogy a kozmosz, a jólrendezettség mintaképe egyben a szépség legmagasabb példája a láthatóban. Az érzékeny közép, a mértékarányok pontossága a szép legrégebbi lényegállományához tartozik;

a mérték, a részarányosság, a szimmetria a szépség döntő feltételei. A szépnek ugyanakkor saját fénye van, önmagáért ragyog elő: az a kitüntetett sajátossága, hogy közvetlenül vonja magára az emberi lélek vágyakozását, a létmódján alapul. (Gadamer, 2003, 528–531.)

A gentleman habitus egyik kimondottan átesztétizált transzformációja Shaftesburynél a világra erősen nyitott, szociális, emellett jó ízléssel, biztos erkölcsiséggel rendelkező úriember, a *virtuoso*, aki a művészet befogadásának specialistája, az érzelmek szépségének, a cselekedetek bájának, az emberi lélek arányainak rajongója, aki kifinomult érzéssel tud rátapintani a dolgok velejére, ami a műalkotások sajátos jellegét, művészi minőségét, igazságát is adja. (Horkay, 2009, 111.) A jó ízlés, a kifinomultság, a jó modor, a jólneveltség műélvező polgárának egyik legjellemzőbb tulajdonsága, hogy *szermes*: „az egyedüliek, kik ily módon gyúlnak szerelemre és felkeresik az erdőket, folyókat s tengerpartokat, a szegény közönséges szerelmesek? [...] nem áll-e ugyanez költőkre és mindazokra, kik a természetet meg utánzókat, a művészeteket tanulmányozzák? Rövidre fogva, nem ez-e a helyzet mindazokkal, akik *vagy a Múzsák, vagy a Gráciák szerelmesei?* [...] Mert, úgy tűnik, oly dolgok ezek, melyektől nem válunk meg egykönnyen az azon urak táplálta szép regényes szenvedély kedvéért, akiket *virtuosoknak* neveznek. E név, ahogy én értettem, egyaránt alkalmazható a tefajta szerelmesre és a bölcselőre: lett légyen bármi is a tárgy – költészet, zene, bölcsélet avagy a szépnem. Mindenkit, aki valamiféle módon szerelemre gyúlt, ugyanez az állapot jellemzett” (Shaftesbury, 1977, 215, 72.) Mint látható, Shaftesbury felfogásában – a gentleman eszmény szerves részeként és a csiszoltság nyelvén –, a műértés és a műélvezet központi helyre kerül. (Wessely, 1999/2000) Amikor pedig a tökéletes „műélvezet” megtörténik, a *fenséges elragadtatás* kezd működni.

Shaftesburynél az ősi természet spontán, illetve a második természet formált szépségei okozzák a fenség emócióit. A fenség itt a széppel együtt határozódik meg; jelen van benne az erős felfokozottság, beteljesülése azonban a belső mérték: „Ó, dicső természet! fenségesen szép és uralkodóilag kegyes! a legszeretőbb és legszeretetreméltóbb, mindenekfölött isteni! kinek tekintete oly csábos, oly végtelen varázsú [...] örömet vállalom, hogy újfajta rajongó legyek ezen a módon, mely mindeddig számomra ismeretlen volt. Mert van derék és hitelt érdemlő rajongás, ésszerű elragadtatás és révület.” (Shaftesbury, 1977, 183, 219.) Shaftesbury fenséges a lélek kitágulása és szabad szárnyalása, mely egyesíti az igaz műélvezőket, de azt is kifejezi, hogy a szépség, a kifinomult kellem és báj eszménye, valamint a klasszikus arisztosz-jelleg, az erkölcsi és szellemi méltóság és mérték intenciója találkozik abban az elemelő, majd visszahelyező dinamikában, amely elragadtatás és rend egymást nem érvénytelenítő összege a művészetelméleten kívül az életvitelben is. A „szárnyasodás” élményszerű én-kiterjesztései *katartikus* jellegű történések, a következő értelemben: a Saját affektusdinamika élvezete a Másik által, a mindennapoktól való eloldódás. (Jauss, 1999, 175.)

Az ilyesfajta *emelkedettség* esztétikai minősége hagyományosan a szépség és a fenség határterületére eső kategória, melyben erőteljes erkölcsi színezet érvényesül.

Ez tehát a kifinomult úriember eszményében a transzcendentális, *erőszilendület*, ez a katartikus esemény, amikor a fenséges elragadtatás megtörténik, amikor Wilber a Notre Dame „geometriájától” könnyekre fakad, vagy eláll a lélegzete Van Gogh képei előtt. A társas lelkesültség mellett, melyet egy humorral és élcelődéssel teli, társas polilógus ajándéka nyújt a kávéházakban vagy a sportpályán, van egy még lényegibb, elemelő lelkesültség, mégpedig az esztétikai. A korszak ismerőinek egybehangzó kutatási eredménye, hogy az esztétikaiság ekkoriban még totálisan jelentkezik, a szép és jó élet egészében, s hatalma mindenre kiterjed, mert az élet minden szegmentumát az ízlésfilozófia irányítja; tulajdonképpen ekkoriban még nem is beszélhetünk „esztétikáról”, csupán visszavetített terminusként, hiszen az „esztétika” még csak most születik, valamivel később válva önálló diszciplínává. Mégis, mindezek ellenére látható, hogy az esztétikaiság esszenciáját jelentő formált szépségek, vagyis a második természet műalkotásai már itt kiemelkedő szerepet játszanak: hogy itt valóban *születésről* van szó. Nem csoda, hogy ekkoriban értékelődik fel az *autopszia*, a műalkotások saját szemmel való látásának igénye, melynek szellemében a tehetősebbek a brit szigetekről egészen Itáliáig, az antik klasszikusok szentélyéig zarándokolnak. (Radnóti, 2010, 93–150.) Az ehhez társuló hatásmechanizmusról Shaftesbury az előbbieken idézettekén túl így ír: „[M]inden igaz szeretet és csodálat rajongás. Költők révülete, szónokok fennköltisége, zenészek elragadtatása, virtuózok végső szárnyalása – mind csupa rajongás!” (Shaftesbury, 1977, 219.)

Mindezt azért is fontos tudatosítani, mert Wilber egyik kiemelt viszonyítási pontja az a Friedrich Schelling, akit Platón, Plótinosz vagy Hegel mellett a nyugati hagyományvonal egyik legjelentősebb „integrálfilozófusának” tart (Wilber, 2009, 317–324.), aki *azonosságfilozófiájában* síkra száll a „működő Szellem” alternatívája mellett, s akit az ún. *göttingai paradigmán* keresztül (erről bővebben: Békés, 1997; Debreczeni, 2009, 138.) ezer szál fűz a shaftesburyánus horizontokhoz. Nos, ez a Schelling éppen arról beszél, hogy annak a bizonyos kettős neoplatonikus mozgásnak a metszéspontjában az artistikus szemlélet áll, a művészetfilozófiát a filozofálás csúcspontjának tekinti, az esztétikait pedig a legmagasabb rendű megismerési módnak tartja. Hegellel közösen alkotott programiratukban többek között ez áll: „Legvégül az eszme, mely mindeneket egyesít, a *szépség* eszméje, a magasabbrendű platonikus értelemben véve a szót. Meggyőződésem, hogy a minden eszmet átfogó ész legmagasabbrendű aktusa esztétikai aktus, és hogy az igazság és jószág csakis a szépségben kapcsolódik össze testvéri módon.” (Zoltai, 1985, 812.) Nem véletlen, és igen érzékletes, hogy a szakmai utóéletben e távlat a *művészet-vallás* elnevezést kapta.

(a „nagy hármasság” ügye)

A Szép–Jó–Igaz hármasságának szétválasztását Wilber Kant „elsöprő hatású” trilógiájához, a három *Kritikához* köti. Ennek pozitív hatását abban jelöli meg, hogy többé nem próbálták e rendszerfogalmakat egybeolvasztani, és nem is tévesztették többé össze őket, ugyanakkor negativitása máig ható, hiszen e hármasság harmonikus egyensúlyát, valódi integrálását azóta sem sikerült megvalósítani. (Wilber, 2009, 140–148.) A wilberianus filozófiában az egyes evolúciós szintek az „azonosulás”, „differenciálódás”, „integrálódás” fázisaiban épülnek egymásra, mely mintát e problémapontra vonatkoztatva az látható tehát, hogy az utolsó feladat elvégzése még várat magára a továbblépéshez. Ezt az elgondolást azonban némileg provokálja a politeness diskurzus, de a cambridge-i neoplatonisták, s nem mellékesen az egész göttingai paradigma is. Itt ugyanis a dolgok zavarbaejtő integráltságával szembesülhetünk, már Kant előtt.

Wilber arra jut, hogy a romantikusok immanens természetimádata nem *túl* van a differenciáción, hanem *megelőzi* azt; míg a felvilágosodás reprezentációs tükör-paradigmája elveti a Szellemet, a romantikusok a *természettel* azonosítják azt. E kijelentések megítélése nem témája jelen érvezetésnek, Wilber következő megállapításai azonban elgondolkodtatóak. Ezek szerint Plótinosz számára a természet a Szellem kifejeződése és megtestesülése, vagyis a Szellem nála meghaladja és magába foglalja a természetet. A Szellem e tradícióban meghaladva megőrzi a kultúrát is és a természetet is, ezáltal integrálva, egyesítve a kettőt. Az út itt tehát a természettől a kultúrán át a Szellelig vezet, vagyis sem el nem veti a Szellemet mint olyat, sem egyenlőségjelet nem tesz a természet és a kultúra közé. Mindez a shaftesburyanus paradigmára is igaz, mely egyhangsúlyozottan neoplatonista eszmerendszer, ahol a természet és a második természet világa is az *istenülés*ben ér véget, hiszen még a természet „legmagasabbrendű gráciája” is a *divine beauty* visszfénye. A gentleman eszmény sem nem „vegytisztán” alászálló, sem nem felszálló szélsőség, hanem a kettő egyeztetése, s benne a „nagy hármasság” nem összerosódik, hanem egy egészen adekvát előképét nyújtja a kanti szétszakítás utáni egyeztetési lehetőségeknek. Ez a hagyománytörténeti ajánlat pedig platonikus gyökereitől Plótinoszon és a Shaftesburyt is magába foglaló humanista tradíció egy részén át (erről bővebben: Gadamer, 2003, 39–73.; S. Varga, 2005, 84–85.) Schellingig és Hegelig terjed, mégpedig úgy, hogy hitelesen képes produkálni azt, amiről Wilber oly sokat beszél: „Az integrált megközelítésben ahelyett, hogy azon vitatkoznánk, melyik nézőpont a leginkább helyes, vagy az egyedül reális, abból indulunk ki, hogy mind a három egyformán valóságos és érvényes, ezért belefoglaljuk a rendszerbe. [...] Amikor képes vagyok mind a hármat, a művészetet, a moralitást és a tudományt is a tudatomban tartani egyszerre, ez a magasabb létállapot.” (Gánti-Wilber, 2004/2005.)

A Kanti differenciáció következményei közül itt és most az ún. *esztétikai*

megkülönböztetés jelensége hangsúlyozandó. A művészetben végbemenő eredeti megértő megismerést, a műalkotás médiumával való találkozás lét- és igazságtapasztalatát, melynek a virtuosónál még a karteziánus fogalmi tudást, a tudósok igazságát is meghaladó jelentősége volt, a *természettudományok* kiszorították az esztétikum területéről. A művészet pusztá gyönyörködtetéssé változott, s létrejött az „esztétikai megkülönböztetés”: e disztinkció révén alakult ki s jött létre első ízben maga az esztétikum fogalma és annak tulajdonképpeni birodalma, a „tiszta esztétikum”, miáltal a műalkotás elveszítette addigi helyét, és a világot, melyhez tartozott. A művészet ezáltal persze autonómiára tett szert, láthatóbbá vált, külön terei alakultak ki (művésznegyedek, kultúrcentrumok), de minél inkább virágzik a történeti fejleményben egy-egy ilyen hely, annál gondosabban elszakítják a valódi város világtól, melyet a tudomány és gazdaság igazgat. E fokozatos hermetizálódásban a művészet *illuzórikussá* válik, az esztétikum ontológiája átadja helyét az esztétikai látszat területének; önként lemond a megismerés- és igazságigényről, az életteljességről, a társadalmi és morális térfogatról, az idő és tér uralásáról, és a produkcióesztétikai, zseniális pillanatnyiságra alapozva egyfajta romantikus szigetté válik. (vö. Gadamer, 2003, 113–132.) Az utolsó tagmondat némi árnyalásra szorul. A „pillanatnyiság” érvénye, az esztétikai jellegű *valódi* csúcsmélység ugyanis az általános befogadélmélet felől tekintve nem csupán az ún. „romantikus” érára vonatkozik, hanem minden korra, ugyanis ahistorikus és alap-antropológiai jellegű, *már mindig is ilyen*, ahogyan azt a vonatkozó Van Gogh-idézetben Wilber is vallja. Az illető perspektíva az „élmény” fogalma felől fogható jól meg.

(élmény, szépség, jóság, igazság)

Gadamer az „élmény” eredeti ontológiai státuszát azzal a szemléleti örökséggel igyekszik kimutatni, mely felszámolván a szubjektum–objektum régi megkülönböztetését, ún. *primordiális kollektivitásról* beszél, tőlünk távolságot nem tartó, *nem-tárgyias* létviszonyokat feltételezve. Az élmény értelmezéstörténetének eredendő kettős meghatározottságát domborítja ki, mely a valami valóságosat megtapasztaló „közvetlenséget”, illetve ennek „maradandó” jellegét jelenti. Az élmény lételméleti jelentősége a német hermeneuta számára abban mutatkozik meg, hogy a többi élménytől ugyanúgy elkülönül, mint az életfolyamat egyéb részeitől, mégsem szakad ki az életmozgás egészéből, melybe beleolvad, s állandóan tovább kíséri azt. Az élmény valami felejthetlent és pótolhatatlant jelent, kiemelkedik az élet folytonosságából, ugyanakkor saját életünk egészére vonatkozik; benne olyan „jelentésbőség” van jelen, mely az élet értelemegészét képviseli. (Gadamer, 2003, 93–102.) Az élmény efféle, pozitívként értett felfogásának, úgy tűnik, Heidegger korai korszaka a legfontosabb hagyománytörténeti

előzménye, miképpen a Kant utáni élményfelfogás gadameri elmarasztalása, vagyis a negatív élményinterpretáció a harmincas évek Heideggeréé. Az élmény kétféle értelmezése Heideggernél jórészt abból ered, hogy kezdeti, saját élménykonceptusa helyett egyre inkább az autonómmá váló esztétikai birodalom történeti élményfogalmáról fog beszélni, mégis, úgy tetszik, mindvégig ugyanazt tanítja.

Az *igazság* problémája, mondja Heidegger, az esztétika világának önállóvá válásával, az „esztétikai megkülönböztetés” eljövételével a karteziánus szellemi térbe, a „tisztá logika” világába utalódik, a logikai ítélet pedig nyelvivé válik. Az igazság képzete azonban nála valamiféle evidenciaérzéként él a közvetlen *megélés* folyamatában, melyben nincsen szubjektum és objektum, sőt melynek éppen az a lényege, hogy nem tartalmaz elkülönítéseket. Ez a fajta „nem tárgyias” élményszerűség, a „világban-benne-lét” par excellence effektusa a posztkantiánus, az igazság fogalmától megfosztott, esztétikai tudatra és esztétikai (mű)tárgyra hasított élményesztétikával szemben egyfajta *aleatorikus esemény*ként értelmeződik, és a *Lökés* (Stoß), illetve a *Világlás* (Lichtung) fogalmaival íródik körül. A művészet léte itt egyszerűen „jelenvaló-léte” által válik eseménnyé: olyan „lökésként”, melyben egy világ tárulkozik fel, mely kizökönt a „létfeladottság” hétköznapiságából. Általa a „világlás” részeivé válunk, melyben a létező önnön létében ragyog fel, kilépvén az „elrejtettségből”. Ez a ragyogás a művön maga a szép: annak a módja, ahogyan az igazság létezik. Az így értett igazság a (már mindig is) létező *el-nem-rejtettsége*, a művészet lényege pedig a létező igazságának működésbe lépése. Az igazság tehát elővilágítás az így értett szépség lökése által, melyben a létezés újra birtokunkba kerül. (Heidegger, 1988; Fehér M., 1992)

Bár tehát a posztkantiánus zseniesztétikán alapuló történeti élményfelfogást Gadamer is kritikával illeti, az atemporális, hermeneutikailag értett élmény struktúrája és az esztétikum létmódja közötti viszonyt kitünteti: „Az esztétikai élmény nemcsak egy élményfajta a többi mellett, hanem egyáltalán az élmény lényegét reprezentálja. Ahogy a műalkotás mint olyan magáért való világ, úgy az esztétikailag megélt is mint élmény eltávolít minden valóságösszefüggéstől. Egyenesen a műalkotás rendeltetésének látszik, hogy esztétikai élménnyé váljék, tehát hogy a megélt a maga erejével egy csapásra kiragadja életének összefüggéséből, s ugyanakkor mégis visszavonatkoztatja létének egészére.” (Gadamer, 2003, 101–102.)

Már az eddigiekből is látható, mennyire közel van mindez a shaftesburyánus és wilberianus horizontokhoz. Wilber sokszor hangoztatja, hogy a Szellem transzlogikus, nem pedig antilogikus: meghaladja és magába foglalja az emberi rációt, nem pedig diszkreditálja azt. Ez a „transzállapot” a gentleman eszmény entuziazmus-felfogását illetően is könnyedén kimutatható, hiszen a valódi rajongás ott – mint láttuk – ésszerű, a rend és a mérték racionalitása által működtetett, azt a fenség irányába transzcendálva. E ponton jelen dolgozat is bevet egy „transzpozíciót”, mégpedig az utóbbi idők egyik

legjelentősebb élmény-újraértése nyomán.

Az érzékek episztemológiai jelentőségének rehabilitálójaként Hans Ulrich Gumbrecht célkitűzése, hogy többek között Heidegger Lét-értelmezésére alapozva leváltsa a karteziánus világképnek a posztmodern konstruktivizmusig ható „metafizikai” dichotómiáját, melyben matéria és jelentés „túlságosan élesen” különböztetik meg az utóbbi javára, s helyette „anyag” és „szellem” elválaszthatatlanságának régi-új tanát dolgozza ki. Éppen azért beszél (esztétikai) *élményről* (esztétikai) *tapasztalat* helyett, mert hagyományosan emennek jelentéstulajdonító értéke az uralkodó, míg ő fogalmi és nem-fogalmi tudás, akulturális érzéki észlelés és kultúrspecifikus értelmezetség, az emberi test körül létesülő jelenlét-effektusok és a mindig kapcsolódó jelentés-effektusok ingaszerű összjátékának elképzelését vallja, egyiknek sem adva elsőbbséget, de az előbbit tüntetve ki figyelmével. A „jelenlét előállításának” gumbrechtli koncepciója olyan eseményekre és folyamatokra koncentrál, melyeknél a jelen lévő „tárgyak”, észleletek behatása az emberi testre, az érzékek nem-fogalmi világára „fellép vagy fokozódik”. A (nem csupán esztétikai) élmény itt, többek között Gadamer nyomán, egy „tárgy” fizikai érzékelése és az annak való jelentéstulajdonítás közötti intervallumot jelenti, pontosabban performatív *jelenlét-hatások* és hermeneutikai *jelentés-hatások* interferenciájának eseményjellegű létesülését. A hangsúly e felfogásban – a kognitív tapasztalat és a dologszerű érzékelés újraegyesítésének programjaként – az érzékekre ható „fizikai érintés” aktusán van a térben, a jelenlét előállításán, amely „megérinti a kommunikáló testét”, jelentésadó folyamatok humánspecifikusan mindig viszont-aktivizálódó környezetében. Ezen *esemény* gumbrechtli jellemzői nagy átfedést mutatnak az eddig leírtakkal: fizikai közelség, extrém időbeliség, az intenzitásérzés semmiből jövő pillanatai, vonzeró, igézettség, felfokozottság, *szigetszerűség*. Utóbbi kiváltképp fontos, mert a fentiekben szóba hozott „pillanatnyiség” elemi érvényét támasztja alá: „azt javaslom, hogy az »esztétikai autonómia« fogalmat a *szigetszerűség* általános szerkezeti feltételeinek azon sajátos formáira foglaljuk le, amelyek a 18–19. században alakultak ki. *Ez persze magában foglalja a feltételezést, hogy az esztétikai élmény szigetszerűsége jóval a 18. század előtt is létezett és hogy a nyugati kultúrán kívül is megvan a helye.*” (Gumbrecht, 2010, 85.)

Az elmélet láthatóan nem tagadja a hermeneutika érvényét, de kiegészíti azt, mintegy transzhermeneutikai pozíciót alakítva ki – ez az élményfelfogás pedig felettébb *hasonló* Shaftesburyéhoz, Schellingéhoz, Heideggeréhoz, Gadameréhoz, és nem utolsó sorban Ken Wilberéhoz. Ebben a folyamatban megtörténik az, amiről Wilber ír, hogy „[a]z igazság a legtágabb értelemben a valóságra való *ráhangelődést* jelenti. Vagyis azt, hogy valódi összhangban állunk az igazzal, a jóval és a széppel.” (Wilber, 2009, 121.), ami eszünkbe juttathatja Heidegger *Világlás*-terminusát; vagy megtörténik az, hogy „az ember fájdalmas leckék során megtanulja, melyek azok az érvényességi kritériumok, amelyek révén eldönthetjük, hogy a ráhangelődés megtörtént-e,

mely érvényességi kritériumok mintegy *kipenderítenek* önmagunkból.” (Wilber, 2009, 121.), ami eszünkbe juttathatja Heidegger *Lökés*-terminusát, mely mindkettő eszünkbe juttathatja a virtuosók kora újkori „végső szárnyalását”.

Gadamer így szól minderről: A műalkotás megragad és felemel. A szépség, bármily váratlan legyen is a vele való találkozás, egyfajta biztosíték arra, hogy a valóság és igazság nincs elérhetetlen messzeségben, hanem találkozhatunk vele. A szépnek az az ontológiai funkciója, hogy áthidalja az ideális és a valóságos közt tátongó szakadékot. Az esztétikum nem rendelhető alá célfogalomnak. Nem tanítás, nem gyönyörködtetés. A műalkotás értelme azon alapul, hogy a műalkotás jelen van. Tehát ott áll a képződmény, s így egyszer s mindenkorra jelen van, elérhető annak, aki közeledik hozzá. Az a különösség, melyben a művészi tapasztalattal találkozunk, mintha meglökne, felborítana bennünket. Az ünnep saját ünnepélyessége révén időt ír elő, s ezzel időt állít meg és elidőzésre készítet bennünket. A művészet időtapasztalatának az a lényege, hogy megtanulunk elidőzni. Talán ez a számunkra kiszabott véges megfelelője annak, amit örökkévalóságnak neveznek. (Gadamer, 1994, 27–71.)

(Kelet és Nyugat)

A gentleman eszmény élő hagyomány, ugyanakkor mára meglehetősen kiüresedett: külsőségei maradtak csupán meg, a tökéletes megjelenés, a makulátlan ruházat, a célravezető fellépés kliséi. A *grácia* (kellem, báj) fogalmában sem reflektáljuk már a fentebb idézett mélységeket a szó drámai jelentésszűkülése miatt. Ma sokszor a sznob, arisztokrata pojáccákat nevezzük gúnyosan *finom úriemberek*, pedig Platón *Államának* kilencedik könyvéből tudható, hogy az igazi arisztokratikus embernek szép és boldog lelke van; az arisztokratikus lélek részei ugyanis helyes arányban állnak egymással, a széplélek harmonikus. A széplélek az ókoriak szemében erényessége folytán szép, a neoplatonikus hagyományban pedig csak így lehet „esztétikai” életet élni, egyetlen olyan lélek sem látja ugyanis a szépséget, mely maga nem szép. Ken Wilber magyarra fordított könyvei nyomokban a legjobb értelemben vett klasszikus gentleman eszményt idézik meg öntudatlanul, vagy akár rejtett-tudatosan. Talán nem véletlen, hogy írásaiban számos ponton e távlat adekvát visszhangjaira bukkanhatni.

Így ír feleségéről, Treyáról: „*sugárzó légiességgel tűnt fel a bejárati ajtóban*” (Wilber, 2005, 113.); még konkrétabb, egészen adekvát hagyományelemek barátjáról, Rolfról: „*elbűvölő társaságát élvezni, aki minden olyan tulajdonsággal rendelkezett, amit szerettem a legkiválóbb »európai« férfiakban: kulturált, szellemes, éles eszű, minden témában olvasott, tudása lenyűgöző, lénye mégis gyengéd.*” (Wilber, 2005, 321.); a

grácia fenségéről a megvilágosodásról beszélve: „[a]z ellentétek egységére ráébredve, a hamis hangzatok *harmóniába* olvadnak, a küzdő felek heves mozdulatai *kecses tánccá* simulnak, s az ellenfelek szerelemben olvadnak össze.” (Wilber, 2000, 49.); vagy: „[n]incs végső határ, nincs megalapozás, nincs olyan hely, ahol végső nyugalomra lelhetsz, csupán a Szellem és a *végtelen báj*.” (Wilber, 2009, 264.); végezetül pedig a leghatásosabb, Treya jellemzése Kenről: „*nagyon tiszta az arca és gyönyörű a teste, a humorérzéke is hihetetlenül jó, valamint a könnyedség, ahogyan éli az életét.*” (Wilber, 2005, 39–40.)

Ha jól értjük azt, hogy grácia, hogy arisztokratikus, vagy hogy fenség, akkor az angolszász gentleman eszmény nyelvét (is) beszéljük, mely szervesen kapcsolódik a nagy „integrálfilozófusokhoz”, Platónhoz, Plótinoszhoz vagy Schellinghez, akik ugyanakkor nem mellékesen *nyugati* gondolkodók voltak. Wilber szerint a Schelling-kör egyik nagy hiányossága abból ered, hogy nem dolgozott ki említésre méltó „meditációs gyakorlatokat”, tehát nincs „idealista joga, vagy bármilyen egyéb kísérleti módszer, amelynek segítségével a saját tudatunkban reprodukálhatnánk az alapítók transzperszonális meglátásait és intuícióit.” (Wilber, 2009, 326.) Úgy tetszik nem véletlen, hogy Schelling nem dolgozott ki joga-technikát, hiszen annak nem volt tradíciója Nyugaton. A spiritualitás szintjein Európa nem fejlesztett ki „standardizált” eljárásokat. A Nyugat csúcsményei egészen más jellegűek, mint egy tibeti vagy mint egy tokiói, ceyloni régióé. Ken Wilber – bár a *partikuláris kulturális felszíni- és az univerzális kulturális mélystruktúra* fontos oppozícióját hangsúlyosan reflektálja (Wilber, 2005, 100–101.), és sokatmondóan így vall: „Jómagam a Nyugat terméke vagyok, az angolszász tradíció embere, észak-európai gondolkodónak tekintem magam, dél-európai életstílussal.” (Gánti-Wilber, 2004/2005) – e ponton mégis minimalizálja a kulturális megelőzöttség és összemérhetetlenség kultúrantropológiai alapbelátásait; némileg érthetően, hisz integrál elméletet alkotott. És bár a philosophia perennis univerzalitása manapság sokkal inkább látható, hiszen a filozófia keleti és nyugati beszedrendjei egyaránt kezdenek globalizálódni, a múlt századig ezek a hagyományok nemigen szólították meg egymást, mert nem is voltak jelen egymás számára. A nyugati ember én-vesztései, csúcsményei nem a joga útján történtek a múltban, hanem több más lehetséges mód – például a keresztény jegyesmisztika eksztatikus hagyománya – mellett elsősorban a *művészetekben*. Ezért mondhatja Jürgen Habermas azt, hogy bár a vallás és az artisztikum egymástól immár független társadalmi szisztémák, mégis őrzik egymás „auráját”, ahogyan a műélvezet is mindmáig őrzi „kontemplatív jellegét”. (Habermas, 1985, 563.) Történeti értelemben a már többször emlegetett Notre Dame vagy a Van Gogh-képek lehetnek a nyugati kultúrkör igazi *nem-kettős* bizonyítékai, nem pedig a zen-kertek vagy a lótuszülés. A bódhiszattva egy fügefa alatt emelkedik el önmagától, a gentleman-virtuoso ellenben a mindenkori, releváns *esztétikai találkozásban*, azzal együtt, hogy utóbbinak természetesen megvan a maga „négy negyede” a keleti világokban

is. Wilber a transzperszonális szintekhez mondjuk a „természetmisztika” és mondjuk a „forma nélküli misztika” közé, vagy másképpen a „szubtilis szint” küszöbének környékére (Wilber, 2009, 215–257.) nem vezette be a művészi élmény, adabsurduma *katarzisz*, „misztikáját”: az emelkedettség, meghatottság, ihletettség, feloldódás csúcselményeit egy Bach-szonátát hallgatva, az athéni Akropoliszt szemlélve, vagy éppenséggel Plótinoszt olvasgatva; nem vezette be az esztétikai „tudatmódosulást” egy színház, egy hangverseny, egy múzeum közösségi terében, vagy éppen az otthoni karosszékben. A nyugati civilizáció – és egyre inkább a keleti is – ma a médiakonfigurációkkal való telítettség korát éli, melyben a már-már szakadatlan, manipulatív és sűrű mediális stimulusok a „test”, az érzékek folytonos izgalmi bevonódásán dolgoznak (Pfeiffer, 2005). Az igazi, előbbieken tárgyalt „bevonódás” ezzel szemben azonban nem csupán transzhermeneutikai, hanem egyértelműen *testen túli* jelenség is egyben, amint azt a műalkotás transzszubjektív igazságának eseményjellegét körüljáró Heidegger az „önmagunkon-kívülkerülés” terminusával ki is fejezi. (Bazsányi, 2011, 312.) Többek között éppen erről szól Gumbrecht élmény-leírásainak azon részlete, mely szerint a műalkotások „elfoglalhatják”, „blokkolhatják” testünket, sőt: „elveszítetjük az uralmat önmagunk felett” (Gumbrecht, 2010., 95.), de erről szól ún. *megváltás*-koncepciója is, melynek az „önkívület” és az „egyesülés” a kulcsfogalmai, s melynek kifejtésekor a legközelebb kerül Ken Wilberhez. (vö. Gumbrecht, 2010, 111.) Platón ezt a „külső és belső rendkívüliséget nevezte isteninek, a találkozás felfokozott, a normálistól eltérő, önkívületi pillanátát pedig istennel való elteltségnek, *enthusiaszmosznak*.” (Steiger, 2005, 136.) Az efféle csúcselmények végtelenül töredezettek, esetlegesek, kevésbé irányíthatóak és előidézhetőek, talmi határátlépést jelentő életesemények – itt néyleg egy szempillantásra megnyíló allegorikus „függönyről” van csupán szó. Mégis: kiemelkedően fontosak.

Ha eddig az eddig sikeresült némileg alátámasztani azt a jogosnak tűnő igényt, hogy az elmúlt évtizedeknek az euro-atlanti kultúrkörben egyik jelentékeny hatású filozófiai ajánlata, az *integrál szemlélet* még fókuszáltabban vessen számot az artistikum, a művészet, az esztétikum ilyesfajta transzperszonális dimenzióival, méghozzá rendszertipológiai szinten is, és ráadásul ehhez még impulzusokat is adott, máris „transzcendálta” célját.

Irodalomjegyzék

Bazsányi, 2011. = Bazsányi Sándor: *Az undorító és a fenséges*. In: Edmund Burke esztétikája és a felvilágosodás, szerk. Horkay Hörcher Ferenc, Szilágyi Márton, Ráció, Bp., 2011.

Békés, 1997. = Békés Vera: *A hiányzó paradigma*, Latin Betűk, Debrecen, 1997.

Cassirer, 2007. = Ernst Cassirer: *A felvilágosodás filozófiája*, ford. Scheer

Katalin, Atlantisz, Bp., 2007.

Debreczeni, 2009. = Debreczeni Attila: *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Universitas, Bp., 2009.

Fehér M., 1992. = Fehér M. István: *Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja*, Göncöl, Bp., 1992.

Gadamer, 1994. = Hans Georg Gadamer: *A szép aktualitása*, ford. Bonyhai Gábor et al., vál. Bacsó Béla, T-Twins, Bp., 1994.

Gadamer, 2003. = Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*, ford. Bonyhai Gábor, Osiris, Bp., 2003.

Gánti-Wilber, 2004/2005. = *Ken Wilbert kérdezi Gánti Bence* [interjú], Lettre, 2004/Tél, ill. 2005/Tavaszi.

Gárdos, 2008. = Gárdos Bálint: *Shaftesbury természetfogalma és annak továbbélése Burke-nél*. In: *Forradalom és retorika. Tanulmányok az angol romantikáról*, szerk. Péter Ágnes, Gárdos Bálint, Ninewells Alapítvány – L'Harmattan, Bp., 2008.

Gehlen, 1995. = Arnold Gehlen: *A felszabadult-esztétikai viselkedés néhány kategóriájáról*, ford. Ambrus Gergely. In: *Az esztétika vége – vagy se vége se hossza? A modern esztétikai gondolkodás paradigmái*, vál. Bacsó Béla, Ikon, Bp., 1995.

Gumbrecht, 2010. = Hans Ulrich Gumbrecht: *A jelenlét előállítás. Amit a jelentés nem közvetít*, ford. Palkó Gábor, Ráció, Bp., 2010.

Habermas, 1985. = Jürgen Habermas: *A kommunikatív cselekvés elmélete*, vál. Rényi Ágnes, Somlai Péter, ELTE Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs Központja, ELTE Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ, Bp., 1985.

Heidegger, 1988. = Martin Heidegger: *A műalkotás eredete*, ford. Bacsó Béla, Európa, Bp., 1988.

Horkay, 2006. = Horkay Hörcher Ferenc: *A gentleman születése és hanyatlása*, Helikon Universitas, Bp., 2006.

Horkay, 2009. = Horkay Hörcher Ferenc: *Szabad élcélődés*, Budapesti Könyvszemle, 2009/3.

Hunter, 2003. = Ian Hunter: *Esztétika és kritikai kultúrakutatás*, ford. Pásztor Péter. In: *A kultúra szociológiája*, szerk. Wessely Anna, Osiris – Láthatatlan Kollégium, Bp., 2003.

Jauss, 1999. = Hans Robert Jauss: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, szerk. Kulcsár-Szabó Zoltán, Osiris, Bp., 1999.

Ludassy, 1977. = Ludassy Mária zárótanulmánya. Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper: *A Moralisták*. In: *Brit moralisták a XVIII. században*, vál. Márkus György, ford. Fehér Ferenc, Gondolat, Bp., 1977.

Pál, 1988. = Pál József: *A neoklasszicizmus poétikája*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.

Pfeiffer, 2005. = Karl Ludwig Pfeiffer: *A mediális és az imaginárius: egy kultúrantropológiai médiaelmélet dimenziói*, ford. Kerekes Amália, Ráció,

Bp., 2005.

Pomezny, 1900. = Franz Pomezny: *Grazie und Grazien in der Deutschen Litteratur des 18. Jahrhunderts*, Verlag von Leopold Voss, Hamburg und Leipzig, 1900.

Prohászka, 2004. = Prohászka Lajos: *Az európai ókor neveléstörténete*, szerk. Orosz Gábor, Kossuth Egyetemi kiadó, Debrecen, 2004.

Radnóti, 2010. = Radnóti Sándor: *Jöjj és láss! A modern művészetfogalom keletkezése. Winckelmann és a következmények*, Atlantisz, Bp., 2010.

Sandstede, 1999. = Ilse-Jutta Sandstede: *Die Göttinnen der Anmut in Wielands Werk. Ein Beitrag zur Rhetorik der Aufklärung*, Dissertation, Oldenburg, Carl von Ossietzky Universität, 1999, <http://docserver.bis.unioldenburg.de/publikationen/dissertation/2001/sangoe00/pdf/sangoe00.pdf> (letöltés: 2009.02.13.)

Shaftesbury, 1977. = Anthony Ashley Cooper Shaftesbury: *A Moralisták*. In: *Brit moralisták a XVIII. században*, vál. Márkus György, ford. Fehér Ferenc, Gondolat, Bp., 1977.

Shaftesbury, 2008. = Anthony Ashley Cooper Shaftesbury: *Sensus communis. Esszé a szellem és a jó kedély szabadságáról*, ford. Harkányi András, jegyz. Szécsényi Endre, Atlantisz, Bp., 2008.

Steiger, 2005. = *Platón összes művei kommentárokkal: Ión, Menexenosz*, jegyz. Steiger Kornél, ford. Ritoók Zsigmond, Atlantisz, Bp., 2005.

S. Varga, 2005. = S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Balassi, Bp., 2005.

Szécsényi, 2002. = Szécsényi Endre: *Társiasság és tekintély. Esztétikai politika a 18. századi Angliában*, Osiris, Bp., 2002.

Szécsényi, 2008. = Szécsényi Endre: *Egy derűs rajongó*. In: Lord Anthony Ashley Cooper Shaftesbury: *Sensus communis. Esszé a szellem és a jó kedély szabadságáról*, ford. Harkányi András, jegyz. Szécsényi Endre, Atlantisz, Bp., 2008.

Wessely, 1999/2000. = Wessely Anna: *The Knowledge of an Early Eighteenth-Century Connoisseur: Shaftesbury and the Fine Arts*, Acta Historia Artium Hung., 1999/2000. 41.

Wilber, 2000. = Ken Wilber: *Határok nélkül. A személyiség kiteljesítésének keleti és nyugati szemlélete*, Édesvíz, Bp., 2000.

Wilber, 2005. = Ken Wilber: *Áldás és állhatatosság. Spiritualitás és gyógyulás. Treya Killam Wilber élete és halála*, Ursus Libris, Bp., 2005.

Wilber, 2009. = Ken Wilber: *A Működő Szellem rövid története*, ford. Orzóy Ágnes, Ursus Libris, Bp., 2009.

Zoltai, 1985. = *A német idealizmus legrégebb rendszerprogramja*, ford. jegyz. Zoltai Dénes, Magyar Filozófiai Szemle, 1985/5–6.

Bodrogi Ferenc Máté: *A csiszoltság Kazinczyja*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, várható megjelenés: 2012.

Tarjántól Bábelig

Beszélgetés Al Ghaoui Hesnával

NAGY CSILLA

Al Ghaoui Hesna riporter, szerkesztő, külpolitikai újságíró, a közszolgálati televízió munkatársa. Híradásokkal, tudósításokkal az MTV Híradójában, valamint a Panorámában jelentkezik, gyakran konfliktuszónák eseményeiről tudósít. A háborús helyszíneken szerzett tapasztalatait riportkönyvben tette közzé (Háborúk földjén, 2010). Műsorvezetője volt a Nappali és az Éjjeli őrjárat című kulturális műsoroknak, szerkesztő-riportere a Bábel – Hesnával a világ című sorozatnak. Rportjaival, dokumentumfilmjeivel nemzetközi fesztiválokon szerepel. Rportfilmjeivel kétszer nyert Kamera Hungária díjat (2007, 2010). A Gázai övezetben forgatott riportja a 47. Monte Carlo-i Televíziós Fesztivál döntős alkotásai között szerepelt, a libanoni palesztin menekülttáborokról szóló anyaga harmadik helyezést ért el a CNN World Report pályázatán (2008). A gyermekhalandóságról szóló, Ugandában forgatott dokumentumfilmjével az Al-Jazeera Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztiválon (2010), A halál illata című munkájával pedig az 51. Monte Carlo-i Televíziós Fesztiválon vett részt. 2012-ben Salgótarján díszpolgárává avatták.

Mit jelent számodra a díszpolgári cím?

Óriási dolog és nagyon nagy megtiszteltetés, hogy ilyen fiatalon, 33 évesen megkaptam ezt a címet. Salgótarjánt tekintem a szülővárosomnak, ezért nagyon közelről érint a kitüntetés, hálás vagyok érte. Úgy érzem, a döntés azért született, mert Magyarországon változik a szemlélet, inspirálni szeretnék a fiatalokat azzal, hogy elismerik a munkájukat. Úgy gondolom, az én díjам azt is jelenti, hogy a régió fiatalságát szeretnék megszólítani, és éppen ezért felelősséggel is jár. Szeretnék tenni a városomért, és bízom benne, hogy lesz erre sok lehetőségem a későbbiekben.

Mikor költözött a családot Salgótarjánba?

Az édesapám szíriai, Magyarországra jött tanulni egy orvosi ösztöndíjjal, itt ismerkedett meg az édesanyámmal. Az egyetem utolsó évében születtem Debrecenben. Salgótarjánban kaptak állást, édesanyám pedig egyébként is egy közeli településről, Kisterenyéről származik, nagymamám Salgótarjánban élt, kézenfekvő volt, hogy ott telepedjenek le az egyetem után. Van egy húgom, Naima. Mindketten a Gagarin Általános Iskolába jártunk, ami olyan alapokat adott, amivel el tudtam indulni később. Volt egy nagyon kedves tanárnőm, Fekete Éva néni, angolt tanított és iszonyú szigorú volt, de egyúttal nagyon következetes, alapos. Megszerettem az angolt, később erre épült az egész pályám, ennek köszönhető, hogy az általános iskola után a szolnoki Varga Katalin kéttannyelvű középiskolába jártam. Gyakran kérdezik, miért nem budapesti kéttannyelvű iskolát választottam, de a főváros tizennégy évesen még nagyon nagynek tűnik ahhoz, hogy egyedül éljen az ember. Szolnok nagyon barátságos, jóval kisebb város, ami már az első látogatás alkalmával szimpatikus volt. Persze hosszas gondolkodás előzte meg ezt a döntést, vajon jó-e az, ha ilyen fiatalon elkerülök otthonról. Nem véletlen, hogy aztán olyan albérletet választottak a szüleim, ahol egy nagymamakorú néni volt a főbérlő, aki odafigyelt rám. Máig csodálom a bizalmukat, mert bár tudták, hogy kockázatos, elengedtek. Utólag kiderült, jó döntés volt. A szolnoki évek alatt, másodikos gimnazistaként elnyertem a Soros-ösztöndíjat, egy évig amerikai magániskolában tanultam.

Nagy különbség volt akkor az amerikai és magyarországi oktatás között?

Óriási, de még Amerikán belül is nagyon eltérő iskolák, képzési rendszerek működtek. Amikor az amerikai iskolarendszerről hallunk negatívumokat, akkor elsősorban az állami iskolák hiányosságaira gondolnak. A magániskolák, beleértve azt az intézményt is, ahová az én ösztöndíjam szólt (Oregon Episcopal School) mind a tananyag, mind a tehetséggondozás szempontjából nagyon jó alapokat adnak. Az irodalom oktatása például nem az életrajzi adatok, tények, kész elemzések memorizálásában merült ki, a hangsúlyt inkább a szöveg megismerésére, értelmezésére helyezték: otthon el kellett olvasni a regényeket, verseket, az órán pedig a saját gondolatainkat kellett megfogalmaznunk; előfordult az is, hogy egy-egy kép inspirációjára írtunk kötelező, kreatív feladatként novellát. Én elsősorban humán beállítottságú vagyok, irodalmi, nyelvi és művészeti órákat vettem fel, és a kreativitás, az önkifejezés fejlesztése szempontjából nagyon sokat adott ez az egy év. De ugyanez a szemlélet jellemezte a reáltárgyak oktatását is, a biológiaórán például nem egy meghatározott kísérlet eredményét kellett megtanulni, hanem a kísérleteket önállóan kellett elvégezni, és ez alapján következtetéseket levonni, lépésről lépésre. Összességében, önbizalmat adtak a fiataloknak, hogy merjenek gondolkodni, alkotni, önállóan belevágni dolgokba – az a hozzáállás, amit ott elsajátítottam, máig meghatározó számomra.

Ekkor fordultál a művészetek felé?

Nem, tulajdonképpen ebben az évben csak lehetőségem volt elmélyülni, többet foglalkozni az írással és a festéssel. Itthon is jártam rajziskolába, és édesanyám két lánytestvére is inspirált. Mindketten, Viki és Györgyi is festenek, rajzolnak, nagyon tehetségesek, bár hivatásszerűen nem ezzel foglalkoznak. Szíriában is van egy nagybátyám, aki meglehetősen ismert festő. A nagymamám pedig hetvenévesen kezdett el rajzolni: a televízióban látott egy épületről szóló filmet, és tollal felskiccelte egy lapra. Kiderült, hogy rendkívül tehetséges. Ezt követően rendszeresen rajzolt, élete végéig, kiállítása is volt a helyi könyvtárban. A továbbtanulásnál komolyan elgondolkodtam a művészeti pályán, de láttam, hogy a tehetséges nagynéném mennyi energiát fektettek ebbe a pályába hiába, és úgy gondoltam, Magyarországon nagyon nehéz függetlenül boldogulni. Az is megfordult a fejemben, hogy visszamegyek tanulni Amerikába, és ott szerzek diplomát: közvetlenül a Soros-ösztöndíj, a hazaérkezésem után úgy gondoltam, hogy ezt szeretném. De a következő két évben, amikor újra Szolnokon tanultam, megtapasztaltam, milyen „itthon” lenni, milyen az, amikor egy országban nem idegen vagy, nem kell megmagyarázni, ki vagy, miért és honnan jöttél. És ez az otthonosság-élmény itthon annak ellenére működik, hogy a nevem idegenszerűsége gyakran kérdéseket vet fel, és ezt az érzést nem akartam elengedni. Úgyhogy az ELTE jogi karára jelentkeztem, mivel a jogi diploma sok lehetőséget hordoz magában, sokkal többet, mint például egy nyelvszak.

Végül mégis a kreatív alkotómunka mellett döntöttél: az újságírás, a tudósítás, a szerkesztés a művészetekhez hasonlóan megköveteli az egyéni látásmódot.

Valóban ez a célom minden alkalommal, hogy valamilyen szempontból egyedít hozzak létre, ami eltér a megszokottól. Ez a szép a munkámban, és ez az, amitől nehéz. Annyi információ ömlik ránk, annyi inger éri az embereket, hogy nagyon nehéz kizökkenteni a nézőket, nagyon nehéz elérni, hogy a televízió ne csak a háttérben szóljon, hanem odaüljenek elé és tényleg odafigyeljenek. Ezt minden alkalommal és minden műfajban máshogy lehet elérni. Például amikor élő adásban (ilyen volt a *Nappali* című magazin vagy az *Éjjeli Őrjárat* című kulturális műsor) interjút készítesz valakivel, azt kell végiggondolni, melyek azok a kérdések, amelyek érdeklik a nézőket, de amiket még nem tettek fel, amivel újat tudsz mondani, új szemszögből tudod megmutatni a problémát. A helyszíni tudósítás azért nehéz, mert az interneten percről percre követhetjük az eseményeket, a híreket, tehát a tudósítónak a pusztán tényeknél többet, élményszerűbbet kell adnia. Én mindig a saját benyomásaimat, tapasztalataimat próbálok megosztani, informatív, de szubjektív híradásban. Közben persze egyfajta távolságot is kell tartanom az eseményektől, tudósítóként úgy kell élményszerűen közvetítenem, hogy ne legyek részese az eseményeknek, tárgyilagos maradjak. Ez egy keskeny mezsgye, amire nincs szabály, mindig az adott szituációnak megfelelően kell

az arányokat eltalálni. De még a háborús helyzetekben, a konfliktuszónákról szóló tudósítások során, életveszélyben sem szabad a határt átlépni.

A munkáid nagyon emberközeliek, gyakran nagyon „szűk fókusszal” dolgozol. Tudósítóként, nőként hogyan tudsz kapcsolatot teremteni az interjúalanyokkal?

Bármilyen témáról van szó, nagyon fontos kialakítani egy bizalmi viszonyt, elérni, hogy az interjúalany őszintén beszéljen a helyzetéről. A háborús tudósítások esetében általában nagyon rövid idő áll rendelkezésre, és mindig az adott helyzetre kell megoldást találni, „módszer” nincs. A legfontosabb talán a tisztelet és az alázat az emberek, a gondjaik, az érzéseik iránt. Nagyon sokan elvesztették a bizalmukat a médiában, és azért félnek, különösen a televíziótól, mert azt látják, hogy a riporterek a legszemélyesebb problémáikat szenzációra éhesen táalják. A legnehezebb azt megértetni az interjúalannyal, hogy neked nem ez a szándékod, hogy te segíteni szeretnél, és azt szeretnéd bemutatni, ami valóban történik. Háborús területen nagyon gyakran találkozom ezzel a félelemmel. Azt gondolnánk, egy ilyen szituációban az emberek örülnek annak, ha a sajtó felhívja a figyelmet a problémákra, és bemutatja az eseményeket, de ez nem mindig van így. Amikor az ember élete, a családtagjai és minden, amiért küzdött, veszélyben van, akkor a túlélés ösztöne, az adott pillanat túlélésének a gondolata sokkal erősebb, mint az, hogy racionálisan felmérje, mi hasznos hosszútávon. Ezt én is nagy pofonok árán tanultam meg. Például Libanonban korábban már jártam és nagyon kedvesek voltak az emberek, de amikor háborús helyzetben forgattunk, folyamatosan atrocitásoknak voltunk kitéve, meg akartak lincselni, a menekülttáborokból elzavartak. Fontos, hogy ilyenkor a tudósító (aki szintén az életét kockáztatja az operatőrrel együtt) ne legyen dühös, nagyon sok türelem kell, el kell fogadni, hogy az emberek bizalmatlanok, hogy nem örülnek annak, ha a kiszolgáltatottságukat mások is látják, és kívülállóként nem várhatom el az ésszerű magatartást azoktól, akik mindent elveszíthetnek. Ha érzik a megértést, a toleranciát, talán tovább lehet lépni. Ilyenkor könnyebb helyzetben van egy nő, talán több empátiát feltételeznek róla, talán könnyebben megnyílnak neki, bár ez sem általános.

És ha mindez sikerül, akkor oda kell állni a kamera elé, és a fáradtság, a feszültség ellenére frissen és objektíven, egyéni módon kell tudósítani az eseményekről. Ilyenkor egyet hátra kell lépni, kicsit eltávolodni a napomtól, az eseményektől, amelyeknek részese voltam, kvázi kívülállóként végiggondolni, mi az a pont, ami nekem érdekes lenne, ha otthonról, Magyarországról várnám a híradást.

Mennyiben igényel más hozzáállást az új sorozatod, a Babel – Hesnával a világ?

A *Babel* egy teljesen más forgatás, munkafolyamat, nagyobb stábbal (az operatőrön kívül egy technikai szakember is tartozik a csapathoz), több előkészítéssel történik, mindenre több idő jut. Az első adásban például a túlélőkkel több napig együtt voltunk, és kialakult egy olyan, a háborús

tudósításoknál szinte elképzelhetetlen bizalmi kapcsolat, ami alapján az alany olyan dolgokról is beszélt, amiket biztosan nem mondott volna el, ha csak fél napot töltünk együtt. A *Bábel*-ben mindent előre meg lehet és meg kell tervezni. Nagyon sok szervezés, meggyőzés kérdése az, hogy forgatni tudjunk, fontos szerepet játszik a diplomácia, erőfeszítésbe kerül elérni, hogy szóba álljanak velünk. Többnyire én szervezem ezeket a forgatásokat, a logisztika rengeteg energiát elvisz, de ezt csak így lehet megvalósítani. Itt nincs helye a spontaneitásnak, ha egy interjúalanyról valami elcsúszik, akkor, mint a dominó, minden egyéb tolódik, a többi időpont is változik, és mindent újra kell tervezni. Nagy előny viszont az, hogy van lehetőség a minket érdeklő témák felkutatására, körbejárására. Elképesztő helyekre jutunk el, és egészen elképesztő témákat tudunk ilyen módon bemutatni. A kriteriona, a lefagyasztási eljárás is egy érdekes téma volt.

Egy ilyen szituációban több időnk van képileg is igényesnek lenni: van időnk arra, hogy bevilágítsuk, megkomponáljuk a forgatási helyszínt, hogy változatos vágóképeket készítsünk, kiélvezhetjük az alkotómunka örömeit. Az a cél, hogy képileg is nemzetközi színvonalon dolgozzunk, hogy összességében valami egyedít hozzunk létre a magyar televíziózásban. Azt látom, hogy jelenleg szinte nincs olyan műsor, amely hosszabb terjedelemben, külföldi forgatásokat implikálva történeteket mesélne el, pedig szerintem az embereket ez nagyon érdekli. Az a titka, ami a nehézsége is, hogy jó sztorikat, érdekes témákat kell találni és leszervezni. Mind a közönség, mind a televízió részéről nagyon pozitív visszajelzések érkeztek, ezért bízunk abban, hogy őstől folytatódik a *Bábel*. Szeretnénk – mint ahogy az első három részben is – különleges témákat találni, és örülnék, ha egyszer könyv formájában is megjelenne az anyag.

Hosszútávon milyen terveid vannak?

Ez egy olyan munka, amiben bármi történhet, bármikor adódhat egy új szituáció, amely újragondolásra készlet vagy döntés elé állít. Hosszú távú tervekről ezért nehéz beszélni. De szeretném, ha a *Bábel* még sok évadot megélné, és dokumentumfilmekben is gondolkodom. Sok olyan témával találkoztunk, amit egész estés filmként is érdemes lenne leforgatni. Terveim vannak, de eközben úgy gondolom, nagyon fontos, hogy a magánéletre, a családra megfelelő időt szánjon az ember. Ehhez kell egy társ, aki nagyon toleráns, és szerencsére én megtaláltam azt az embert, aki kitarzott mellettem és támogattott a munkámban, akkor is, amikor a konfliktuszónákban dolgoztam. A párom is hasonló területen dolgozik, és a *Bábel*-ben sok területen tudunk közösen dolgozni, mert olyan dolgokban tehetséges, amelyekhez én nem értek. És ez nagyon sokat jelent mindkettőnknek. A produkcióban rengeteget segített a nagynéném, Viki is, akivel szintén nagyon hasonlóan gondolkodunk. A húgom, Naima pedig szintén veszélyes feladatot vállal a Nemzetközi Vöröskeresztnél, ezért vele is nagyon egy hullámhosszon vagyunk, és megérti, miért választottam ezt a pályát.

A szüleim szintén támogatnak, nagyon sok lehetőséget köszönhetek

nekik, nélkülük nem jutottam volna el szakmailag oda, ahol most tartok. Azt gondolom, az is példaértékű, amit a szüleim csinálnak. Az édesapám rengeteget segít másoknak a megyében, sokszor úgy, hogy nem is beszél róla senkinek, és emellett nagyon sok önkéntes munkát vállal. Ugyanez elmondható anyukámról is, aki szintén az egyik legönfeláldozóbb ember, akit valaha ismertem. A környezetünkben sokan csodálkoznak azon, hogyan lehetünk ennyire összetartó család, hiszen még mindig együtt megyünk nyaralni, nagyon sok időt töltünk együtt. Ennek szerintem az a titka, hogy figyelünk egymásra, jól érezzük magunkat együtt. Nem is klasszikus szülő-gyerek viszony a miénk, hanem annál összetettebb, nehezen tudnám megfogalmazni. De abban biztos vagyok, hogy az értékrend, amely szerint élek, a szüleimnek köszönhető, ők mutattak példát, leginkább abban, hogy figyelni kell az emberekre, energiát, időt kell fordítani a családra. Persze nem mindenki születik olyan családba, amelyre igazán vágya, de sokszor azon is múlik, hogy mi mennyit teszünk érte. Ez az alap, amire építkezni kell.

“Ha megelevenednék színpalettaként...”

Beszélgetés Szvák Annával

TÓTH KINGA

Márciusban nyílt meg Szvák Anna balassagyarmati képzőművész legújabb kiállítása Budapesten, a Macska Kávézó és Galériában. A tárlaton szereplő képek egyéni látásmódot tükröznek, sajátos „mesevilágot” mutatnak be. Az alkotói módszerről, nőiségről, színekről, formákról beszélgettünk.

– „Rajzolni festeni sosem tanultam.” – írod. Hogyan kerültél mégis kapcsolatba a képzőművészettel?

– Tíz évvel ezelőtt készültek az első rajzaim, akkor kezdtem naplót is írni. Hamar kiderült, hogy vannak olyan érzések, jelenségek, történések, amelyeket nem tudok szavakkal kifejezni, amiknek valamilyen módon felszínre kell törniük, hogy kontrollálatlanul papírra kerüljenek. Egyébként az egyes képek nagyon eltérő módon jöttek létre. Előfordul, hogy egy vázlat „egy az egyben” megjelenik a fejemben, mint egy fotó. Máskor viszont a történet, az „üzenet” van meg, és ehhez idomul aztán a forma. Nem alkotni szeretnék, nem az a célom, hogy létrehozzak valami „szépet”, hanem hogy kiadjak magamból valamit, hogy a rám ható, rajtam átszűrődő környezeti folyamatokat interpretáljam, úgy, ahogy én látom a dolgokat. Nem a valóságot szeretném „reprodukálni”. Nem az a típus vagyok, aki leül egy folyópartra, lefesti, amit lát, én, mondhatni, magamban nézelődök.

– *Hogyan jutottál el a mostani stílusodhoz?*

– Stílus... Inkább azt mondanám, kísérletező vagyok. Tény, hogy vannak visszatérő formák vagy színekombinációk, például a fekete-fehér-piros színeket gyakran használom egy kompozícióban. Ha megelevenednék színpalettaként, akkor ezekből a színekből állnék én magam is. Jellemző talán az is, hogy szeretem a „piszkos”, nem természetes, kevert színeket, és valamelyest expresszív a kifejezésmódom, belülről fakadó, ösztönös, asszociatív. Miközben rajzolok, festek, hihetetlen szabadságot érzek, nincs

tér, idő, perspektíva, anatómia. És így, ha nincs rajtam semmilyen kényszer, minden pötytynek, vonalnak, színnek megtalálom a helyét.

– *A képeidet vizsgálva azonnal szembetűnik a figurativitás (absztrakcióval kombinálva), főképp állat- és emberportrékat láthatunk munkáid között. Úgy gondolom, érezhetően üzenetet hordoznak ezek az emberből állatba átsejelő portrék. Milyen szerepet szánsz nekik?*

– A figurális ábrázolás abban az értelemben foglalkoztat, hogy a hétköznapokban is mindenben arcot vagy valami megelevenedő formát látok. Hangulatot, életérzést, jellemet próbálok megragadni, és ennek origója számomra a tekintet és a mimika, így ezek kerülnek fókuszba. Emberek állati ösztönökkel és állatok emberi érzésekkel...

– *...és a középpontban a humorral. Izgalmas, humoros, szarkasztikus világot ábrázolsz, néha egy egész történet megelevenedik...*

– Számomra a humor egyenlő az iróniával, a szarkazmussal. Gyakran mondják a képeimre, hogy sötétek és szomorúak. Valóban, a könnyed és vidám témákat továbbgondolom, kell valami feszültség vagy fintor, hogy teljesnek lássam a képet. Egyszer egy könnyed, vidám képet kértek tőlem, és arra gondoltam, egy mezőn virágcsokorral szaladó lány elég „vidám” lesz. Aztán, amikor elkészültem a vázlattal, és kezdett megelevenedni a kép, úgy éreztem, hogy valami hiányzik, még nem kész. Így néhány atombombát és égő tüzeket helyeztem a háttérbe. De szeretem a rejtvénytyszerű képeket is, ahol fel kell fejteni, meg kell találni az apróbb, rejtett mozzanatotokat.

– *Alkotásaidból sugárzik a nőiség, a szexualitás, rendkívül vibráló, intenzív a színvilágod is.*

– Nagyon foglalkoztatnak a női szerepek, az, hogy hogyan változnak, alakulnak az évtizedek alatt, hogy milyen szerepek élnek párhuzamosan egy időben, egy személyiségben. Mi az a szerep- és elváráshalmaz, aminek meg kell felelni. Általában a szabadság-rabság képi szimbólumrendszerében értelmeződnek ezek a női figurák. Egyébként a társadalomkritika mint műfaj, szintén érdekel (fotóban, filmben, képzőművészetben, irodalomban egyaránt).

– *Több csoportos és egyéni kiállításod volt, néhány éve Oroszországban, legutóbb 2011 őszén Balassagyarmaton a Szerbtemplom Galériában voltak megtekinthetőek a munkáid. Március végétől pedig Budapesten, a Macska Kávézó és Galériában nyílt önálló kiállításod. Mostanában dolgozol-e újabb képeken, van-e újabb téma, amit szeretnél kifejtetni?*

– Folyamatosan jönnek az ötletek. Állandó téma a nőiség, és a formákkal, színekkel való játék. Remélem, a befogadónak is egy nagy kaland a munkáimmal való találkozás. Eljutni a címtől a képig és vissza. Úgy gondolom, elég tág játékkeret adok.

A vers "személyes hite"

Imre Flóra: *A hegyről lefelé*

CSÚRÖS MIKLÓS

Régóta elismert, érdeme szerint méltatott költő. A Nyugat harmadik nemzedékének és az újhordas ízlésű költő-kritikusoknak a fölfedezettje – megérdemelten becsülik. Ő maga is versekkel köszönti őket, s főleg teljesítménye igazolja várakozásukat. A klasszicitás és az ókori görög-római kultúra szeretete közel hozhat távoli nemzedékeket. A verstantól a mondattani eleganciáig, az antik mítosz újraértelmezésétől a költői formák jelentésének sugallásáig Imre Flóra mindent tud, amit ez az ízléstípus elvár. Ráadásul eredeti tehetség, formaművészete nem akrobatikus, hanem eleven emberi érzelmek, gazdag tapasztalatok fedezik.

Az új kötet címadó és nyitó verse *A hegyről lefelé*. A lejtő szimbolikus képzete – más párhuzamokkal együtt – Arany Jánost idézi, egyéb utalások (például a sajt és dió) az őszi érettség meg a halálra készülődés Kosztolányinál is nyomatékos motívumát idézi. A lejtmenetben tett őszi séta leírása bővíben van archetipikus, de életképszerű elemeknek is. Az ismétlés emeli ki, hogy „már érett diót”, „eltett diót” szed föl, töröget és eszeget a narrátor. A tartósított gyümölcs kulináris emberi tevékenységre vall, akárcsak „a piac, szőlő és ezüsfüzérek” társadalmi és kultúratörténeti montážsa. A tájfestésben kiütközik az ősz minősítésének lehetetnyi módosulása (nyár-forma, illetőleg világos hosszú ősz), és a napból épp csak érezhető „forrástalan fény” káprázata marad. A tér mediterrán típusú, mészköporos fehér út vezet a tenger felé, de álomszerűvé teszi, metafizikus sejtelmekkel járja át a kihaltság, az embernélküliség érzete. A de Chirico névéhez fűződő álomszerű metafizikai festészettől, szembetűnő rokonság ellenére, megkülönbözteti a vers szemléletét az árnyék hiánya, bár két betoldott kérdő mondat filozófiailag általánosított közérzetre utal: „honnan ez a halálos szomorúság”, „mi ez a tárgyatlan szorongás”.

Minden költő szabadulni akar a rá aggatott sztereotípiáktól, a tipizáló besorolásoktól. Imre Flóra recepciójában dominál a klasszikus-filológus

műveltség, a „fölnyeres verstechnikai tudás” (kötetünk Ferencz Győzőtől származó fülszövegében is), a dallá bővült szonett, a költői szerepek élethű áttelekesítése. Első kötete szonettkoszorúval kezdődött, a mostani azzal végződik. Ronsard és a francia reneszánsz költői mindig közel álltak a szívéhez. A Ronsard-hatás és a szonett kultusza Petrarcahoz és a petrarkizmushoz vezet vissza, egy nagy újkori áramlathoz, amely a magyar irodalom történetében Balassitól Adyig ível, a szonett pedig máig a legelevenebb lírai hagyományok egyike.

A Ronsard-követésben Imre Flórát már Rónay György korábbi fölfedezésén kívül a Bárdos László szerkesztette Lyra Mundi kötet is inspirálhatta (*Ronsard és a francia reneszánsz költészet*, Európa, 1986). Másokkal együtt Nemes Nagy Ágnes, Illyés Gyula, Kálnoky László, Lothár László, Vas István, Tímár György, Somlyó György, Szabó Lőrinc is szerepel a fordítók között. Közvetve mind „hatottak” Imre Flórára, de – bár Ronsard-t éppen nem fordította -, nem tekinthetünk el Weöres Sándor *Psychéjének* inspirációjától sem (1972). A férfi és a női szerep választásával kapcsolatos játék, a líra és az epika összeszövése, az életrajzi és a kortörténeti regény kombinációja a költészettel – ez a példa nem hagyhatta közömbösen a pályakezdő Imre Flórát.

Ronsard világképe és beszédmódja folyamatosan él és alakul Imre Flóra képzeletében és alkotásában. A mostani hasonmás veszteségeknek számol utána, hiányérzetét panaszolja. Naptári pontossággal vési agyába a dátumot, amikor magára hagyták: a szerelem vége egyszersmind a világ vége mindkettejük számára. A szerelem magasztos és fölemelő oldala: a gyönyörködés a „másik” testi és lelki szépségében, a közös élvezet elragadtatása tovatűnt emlékké válik („hol van itt már Heléna”), és helyére a pusztulás, az ásatás enyészete kerül. A *Ronsard a régészetről olvas* első sora egy Illyés fordításában híressé vált Ronsard-verset idéz, apokaliptikus látomás arról, „amit most itthagynak”. A régészet, az ásatás metaforikája, szókincse a régebbi kulturális előzményekre és beteljesedett pusztulásokra utal. Ezer év után tárgyak árnyékává, holt hagyatékká válik az egykori élet nyoma. A leletek megmaradnak, de a párkapcsolat, a szerelem, a „petrarchi regény” emléke is elmúlt. Máskor – a kötetben – *Ronsard a haldoklásra gondol*, vagy adatszerű aprólékossággal rekonstruálja a szakítást. „A szerelem halott.” Meghatározott egyszeri kapcsolaton túl ez a szakítás végtelen és egyetemes, még a művészi újáteremtést is illúzióknak minősíti. Feltűnik a tizenegyedik sorban a *kaurikagyló* hasonlata. Az Indiai-óceánban élő tengeri csigára és ennek fizetőeszközül szolgáló mészvázára utal. Az idegen szó jelentésének megfejtéséhez, mi tagadás, szótár kellett. Az egzotikus utalás révén a költő frappánsan fejezi ki a halott szerelem kiüresedését, távolivá, idegenné válását.

A polifonikus érzékelés- és gondolkodásmód megnyilatkozásaként hatnak Imre Flóra utalásai különböző művészeti ágakra. A *Ronsard áthangol* a szimbolista (és a barokk, vagy még régebbi) szinesztézia elvét és élményét éleszti föl. A költő alteregó operahőssel, Verdi Fülöp királyával

kerül kapcsolatba. Megjelenik az operaária szövege („sohasem szeretett”, „majd alszom én” stb.), műfajok és korszakok, a szó és a zene egyesül az intertextualitás bűvöletében. De van építészeti eleme is a kompozíciónak, jelentőségét idegen szó emeli ki, a „kváderkő”. A színpadkép része, egyszersmind a szonett egyik meghatározó motívuma: „szorítja a mellkast / a vállra súlyosul az egész épület,” és a gránit meg a gravitáció szó eleji összecsengése végleg rögzíti a vers architektonikus és poétikai egyensúlyát.

Ezekre a versekre rámondható, hogy Imre Flóra magas színvonalon, a tőle megszokott magabiztossággal és nyugodt öntudattal deklamálja szólamát, teljesíti, amit várnak tőle. De többet tud, mint egy virtuóz előadóművész. Hangja néha olyan mélységekből tör elő, amelyeknek már nincs közük a megtanulható rutinhoz. 14 sorból áll például a *Monológ* is, de a dalszerű, az „énekel” szonettól merőben eltér. A soronkénti szótagszám aritmiásan ingadozik, a szabályos versritmust kerüli, mondattana a tényközlő prózáé. Leginkább a *nem* tagadószó és a vele kapcsolatos negatív felsorolás ad némi kopár lüktetést a szövegnek. A máskor bevált eszközök nélkül ér el megrendítő hatást, póztalanul érzékelteti egy közelálló személy elvesztésének súlyát, a haldoklás és a halál döbbenetét. Egy sejtelmes szóhasználat, meglepő homonímia elég, hogy a fiziológiai megfigyelések monotóniáját áttörje a tudatba villanó transzcendens kapcsolat lehetősége: „Azóta nem vár senki ideát.”

Majdnem közvetlenül ez után a vers után olvasható a kötetben a *2000*. A kettő kapcsolata a ciklusalkotás logikájába nyújt tanulságos bepillantást. Az öregek, a távozók nevében beszél, akik a 20. századdal együtt egész világukat, tárgyaikat és mentalitásukat a folytatás reménye nélkül búcsúztatják. Egész valójuk ellentétes az új századelő „világméretű tüzijátékával”. Úgy kopnak ki a világból, „mint a porcelán teáskészlet, / a családi réz gyertyatartók”. A kopottságra, az elévülésre utaló hasonlatok és jelzők egy nemzedéki életforma, erkölcs és etikett halálra ítéltségét fejezik ki könyörtelenül: „Előbb utóbb elesünk úgyis, / kicsorbulunk, ahogy a csészek, / s az örökösök a szemétre dobnak.” A feltoluló önsajnálatot etikailag a részvét, poétikailag a túlzás effektusa igazolja.

A személyes veszteség átélése és a kollektív (korosztályi?) haláltudat belátása, általánosítása szétzúzza az addigi értékek bizonyosságát. A haldoklás és a halál árnyéka eltünteti a szépséget és ifjúságot (*Az arcéled*), a pusztulás és a felbomlás szakszerűen tárgyilagos ábrázolása enyészetre ítéli a szerelem látományát. Megnövekszik a kötetben az ószövetségi prófétákra, az apokaliptikus tradícióra való hivatkozások súlya és aránya. Archaikus parafrázisok tűnnek föl (*Ezékiel, Izajás 42:3*). A *Nádas tavon* végsőig tömöríti Vajda János kétségbeesett szkepszisét, s az eredetihez képest leginkább azzal teszi kétségbeesett elvonttá a képet, hogy lemond az időtlen ringás andalító hangulatának érzékeltetéséről. A ragyogó nap, a csillogó tótükör, a berekben alvó vad, az ér és a föld csókja nélkül a kozmikus panoráma

„megszokott vidékké” csupaszodik.

Átalakult, átszíneződött Imre Flóra költői kedélye. A találkozás az öregedés tapasztalatával nem elsősorban életrajzi, hanem költői, emberi fölismerés. Mint minden új „téma”, mesterségbeli föladat, műhelymunkára késztet, összecsiszolódásra buzdít. Új körülményekhez kell alkalmazkodni, nem sejtett törvényeket belátni. Elégivá higgadó összefoglalásai ennek a lírai életbölcseletnek a *Lassan megöregszik* című szonett, a versformára és személyes háttérre címében célzó *Anakreón*, *Vas István*, valamint az utolsó ciklust alkotó, a mesterszonettben valódi csúcspontra érő *Platonizmus* című kompozíció.

Befejezésül a személyes ízlés szeszélyére hagyatkozva néhány „kedvencemhez” fűzök észrevételeket, olyan verseket említek, amelyek különösen megérintettek. *A szegény vén bolondban* a mesterség és a vérre menő teljesítmény korrelációja úgy sűrűsödik a versjelentés magjává, ahogy a Toldiban a viharvert hős és az öreg Arany diadalmasan lábra kap: „ezek a petyhüdt izmok / felidézik a volt magabiztos erőt”. A rutin is kell, de valami más is, és ez a más nemcsak fizikai erő. Az öregedés tüneteit szólamszerű panaszszá fokozza le a magyar erotikus líra legjavához tartozó *Alkalmi vers*. Hasonlóképpen feleselő, öncáfoló szonett (a 2000 után olvasandó) a tanári munka szépségét, értelmét tanúsító *Osztályterem*. (Ajánlása Doba László kollégának szól).

ó ezek a fiatal arcok
elvakart pattanásaikkal
hirtelennőtt s kicsit meghajlott
fiúk a hátsó padsorokban

érett testű szépszemű lányok
először inkább csodálkozva
mint aki sebességet váltott
vetik maguk feladatokba

egy vékony ujjú kéz magasba
emelkedik félig lehunyt szem
miközben megbicsakló hangja
esetleg lehetne másképpen

mint karácsonyi gyertyagyújtás
egy még szellemesebb megoldás

Ez nem a hanyatló életerő panaszlása, hanem hittevés az érlelődő fiatalság, az értelmesebb jövő lehetősége mellett. Így örzi meg a költő – Lator László szép kifejezésével élve – a vers „személyes hitét”.

(Tipp Cult Kft., Budapest, 2009)

Kánon/ellenpont

Csapody Tamás: *Bori munkaszolgálatosok*

VINCZE DÁNIEL

A kánon kifejezés eltérő jelentéssel bír az egyes tudományágakban, ám ennek ellenére nem lehet kétséges, hogy mire utal Csapody Tamás művének egyik gyakran használt kifejezése, mikor az általa sokat említett *Radnóti-kánon*hoz képest kívánja újraértelmezni a tragikus sorsú költő életének utolsó szakaszát.

1943-44 során több ezer munkaszolgálatos érkezett Magyarország területéről a Jugoszlávia keleti részén fekvő Borba, hogy az ottani bányákban a német hadiipar számára nélkülözhetetlen nyersanyagok kitermelésében részt vegyenek. A túlnyomó részben zsidó, illetve más, a katonai szolgálatot megtagadó kisebb egyházak tagjait (Jehova Tanúi, szombatisták, nazarénusok) maguk között tudó csoportok 1944 őszén hagyták el kényszerűen kijelölt munkahelyüket, Németország felé véve az irányt. Ennek, a nagyobbik hányadában gyalogszerrel megtett, „dunántúli menetként” elhíresült útnak legismertebb momentuma Radnóti Miklós és társai abdai kivégzése volt.

Bár a könyv átfogó jellegű címe változatos tartalomra enged következtetni, a különféle fejeztek sokszínű forgatagában hol csak halványan megbújó, ám többnyire domináns elemként a magyar irodalom egyik kimagasló képviselőjével kapcsolatos izgalmas nyomozás foglal helyet. A bori munkaszolgálatosok története azonban – mint azt egy Abdánál kivégzett személy hozzátartója sérelmezte is egykoron – nem egyenlő Radnóti históriájával. A munka a költő több, sokáig kevésbé ismert sorstársáról is szól, akik között nagy számban jelennek meg a Rákosi- majd Kádár-korszak értelmiségének, tudományos-kulturális életének meghatározó alakjai is.

A szerző azt az irigylésre méltó feladatot valósította meg, hogy két, egyenként is hatalmas szakirodalommal bíró területen mutasson fel új eredményeket, szálljon szembe mind több évtized kutatási eredményeivel, mind pedig önmaga korábbi állításaival. Mindezt viszont nem egy eleve kényszerpályán mozgó, mindenáron új teória vagy nézőpont kialakítására

koncentráló törekvés eredményének, hanem sokkal inkább az általa alkalmazott, módszertani szempontból is tanulságos eljárások kötelező erejű fejleményének tekinthetjük.

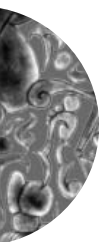
Az egyébként jogász, szociológus végzettségű Csapody Tamás munkájával a forráselemzésnek, forrásgyűjtésnek valamint tárgyi bizonyítékok, helyszínek vizsgálatának olyan széles és választékos, mindenre kiterjedő tárházát vonultatja fel, amely iskolául szolgálhat a 20. századi magyar múltat kutatók számára. Tette ezt anélkül, hogy könyve magán hordozná azt a gyakori, tudományos munkáknál szinte már megszokottnak mondható jellemzőt, ami sokszor száraz, vontatott hangvétellel célközönségét a szűk szakmai körökre korlátozná le. Ehelyett inkább furfangos módon arra készíti olvasóit, hogy együtt gondolkodjanak vele, hogy ne fölösleges bizonyítások adattengerének érezzék az érveléseket és okfejtéseket, hanem adott esetben szemükkel pár sort előre ugorva, türelmetlenül keressék a bennük felbukkanó kérdésekre adott választ.

A szerző ugyanis nem megcáfолhatatlan tényként beállított állításokat nyilatkoztat ki, ahol az indoklást legfeljebb hosszas, a lábjegyzetekben elrejtett „vesd össze” kezdetű felsorolások jelentik, hanem az általa minden bizonnyal jól ismert bírósági gyakorlathoz hasonlóan próbálja az érveket és bizonyítékokat a lehető legsokeoldalúbban elemezni.

A bori menet lépteit talán már 1944 őszén elmosta az eső, ám Csapody nem pusztán a Ranke által meghatározott úton járva próbálja a múltat úgy felderíteni, „ahogy az valóban történt”. Ő ugyanis nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a még fellelhető helyszínek, tereptárgyak beazonosításával, mai szerepük meghatározásával, a túlélőkkel, vagy azok hozzátartozóival – éljenek azok a világ bármely pontján – készült interjúk segítségével a fekete-fehérben elképzelt múltat új színekkel gazdagítva, átfórmálja jelenkorunk egyes szegmenseihez fűződő viszonyunkat. Forrásai feltárása közben rámutat az egyéni és a kollektív emberi emlékezetet befolyásoló tényezők (figyelmén kívül nem hagyható) hatására is: a szemtanúk idővel változó tartalmú elbeszélései mögött meghúzódó okokra. Élénk, az emberi képzeletet magával ragadó stílusához a könyv végén fellelhető fényképmelléletek már alig tudnak hozzátenni, Marányi Ede volt bori táborparancsnok szúrós, az eltelt idő távlatából is magával ragadó, a lap bezártságából kitörni akaró tekintete kivételével.

Csapody egyedi stílusa már többeknek ismerős lehet, hiszen könyve jelentős részben korábban megjelent írásain, tanulmányain alapul. Az így kapott összeállítás viszont azzal a hátrányos kísérőjelenséggel jár együtt, hogy a változatos tartalmú és hangvétellű fejeztek több helyen megtörik a mű lendületét. Így pl. a lebilincselő, az egykori NSZK-ban bujkáló Marányi Ede utáni nyomozást követően helyenként a legnagyobb izgalmat csak a dunántúli menet pontos nyomvonalának néhol már túlságosan is részletekbe menő topográfiai meghatározása körüli viták jelentik.

Ha az írás tempója változik is, a szerző objektivitásának mértéke szinte

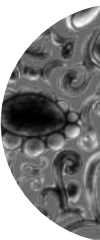
állandónak mondható a több mint félezer oldalt kitevő munka folyamán. Csapody ritkán látott tárgyilagossággal számol be a számos zsidót, és más, kisebb egyházak tagjait maguk között tudó bori munkaszolgálatosok ellen elkövetett cselekményekről, soraiban szinte a legritkább alkalommal sem tudunk elfogultságra, előítéletre lelteni. Egyrésztől feltárja számos, ma is megdöbbenést keltő brutális esemény hátterét, egyúttal hasonlóan kritikus szemmel szedi ízekre a korabeli hamis tanúkat, téves információkat is egyúttal. Elég csak a szakirodalomban egészen napjainkig soha mélyebben nem kutatott, de ugyanakkor meg sem kérdőjelezett, állítólag 1200 emberéletet követelő bonyhádi tömegkivégzés megcáfolására utalni. Emellett olyan, nagy érdeklődésre számot tartó témák is boncasztalra kerülnek, mint az ún. második bori notesz, vagy Radnóti viharkabátjának kérdése.

Mint említettük, a mű több, nagy tematikus egységre bontható, amelyek időrendileg a bori táborban történő eseményekről, a dunántúli menetről, az abdai gyilkosság körülményei utáni nyomozásból illetve a későbbi felelősségre vonásokból állnak. A munka nem kíván részévé válni az általa sokat emlegetett Radnóti-kánonnak, amely kifejezés használatával látványosan elkülöníti magát az általa mesterségesen megformált csoporttól. Ez a szegregáció viszont nem alaptalan, mivel a szerző számtalan új kutatási eredményt képes felmutatni. Megállapításai nemcsak a korábbi irodalomhoz képest, hanem a szó szoros értelmében is újdonságot jelentenek, hiszen a kutatómunka – mint az több helyen kiderül – szinte egészen napjainkig, a megjelenés pillanatáig folyt.

A zeneművészetben használt kánon-fogalom egyik fő alkotóelemét az ún. *ellenpont* jelenti. Elvonatkoztatva a szigorú zeneelméleti szabályoktól, Csapody Tamás munkáját is bátran illehetjük ezen kifejezéssel, sőt mi több, ha a Kant-által használt értelmezést vesszük alapul, akkor a szerző műve és módszere tökéletesen kimeríti a kánon fogalmát. Kantnál ugyanis ez, „mint az értelem helyes használatáról szóló alapelvek összessége” jelenik meg.

A *Bori munkaszolgálatosok* mind végkövetkeztetéseit, mind módszertanát tekintve jelentős továbblépést jelent a Radnóti-val kapcsolatos szakirodalom terén. Az összképhez mérten kevésbé súlyos negatívumként talán csak azt érdemes megemlíteni, hogy a mű címéhez képest terjedelmi hányadát tekintve a legnagyobb időintervallumot kitevő, bori történésekkel relatívan keveset foglalkozik, és inkább az azt követő eseményekre koncentrálni elsődlegesen. A dunántúli menet kronologikus elbeszélése helyett ezen időszak legfőképpen egymáshoz lazán kapcsolódó, változatos tematikájú fejezeteken keresztül válik megismerhetővé (pl. *Orvosok és orvoslás Borban, Justus Pál bori munkaszolgálatosa*). Az viszont nem vitatható, hogy mind a munkaszolgálatosok többségének életét leginkább befolyásoló, mind a nagyközönség számára elsődlegesen fontos események a tábor elhagyását követő időszakhoz köthetőek.

(Vince Kiadó, Budapest, 2012)

Külső magyarok

Margittai Gábor trilógiája a szórvány magyarokról

KABDEBŐ LÓRÁNT

Szabó Zoltán jubileumára készülve tekintettem vissza a harmincas évek nagy műfajteremtésére: a falukutatók könyveire, a „Magyarország Felfedezése” és a „Szolgálat és Írás” köteteit ismét számba véve. A *Viharsarok*, *A tardi helyzet*, a *Cifra nyomorúság*, a *Néma forradalom*, a *Futóhomok*, a *Kiskunhalom*, a *Legnagyobb magyar falu*, *A makói parasztság társadalomrajza*, a *Számadás* és hát a *Puszták népe*. Féja Géza, Szabó Zoltán, Kovács Imre, Nagy Lajos, Darvas József, Erdei Ferenc, Illyés Gyula műfajt teremtő, sokágú, sokszínű munkái. Keletkezésük idején: történelemtudatosító tett. Ma műfaji – tehát irodalomtörténeti – értékük alapján olvasom. Ekként idézte már a *Számadást* is, Veres Péter remekművét stilisztikailag szárazva Szabó Zoltán az emigrációban. Kimutatva: nagy irodalom. Maradandó. Irodalomként. Ugyanakkor észreveszem a friss olvasás során, visszafordítva mára: történelemtudatosítás is. Ismét!

Mintha jelenünket mérlegelnék. Visszaváltoztak a dolgok? Vagy talán el se mozdultak? Úgy olvasom, mintha szövegük vers lenne: *pontosan és szépen* megalkotottak. A lelki független ember érlelődik bennük. Szabó Zoltán fogalmazásában: „Kell, hogy ezt teljes pártatlansággal tegye, mert a lelkiismeret nem jobboldali és nem baloldali. Kell, hogy egyedül a tények iránt legyen hű, mert különben meghamisítja a tényeket. E pártatlan lelkiismeretesség jegyében kell megpróbálnia: fölvilágosítani a járatlanokat, hogy elváljanak a bűnösöktől.” Bejárja a falut, széttekint, mindent szemrevételez, és ekként összegez: „A mai életnek ez a kettős beosztása csaknem teljesen áttörhetetlen, az élet szintje ennek megfelelően állandóan egy alacsony vonalon áll. Ha néha útépités vagy valami más, jobb napszámot ígérő munka akad a közelben, a falu sorsa átmenetileg kissé föllendül, de hamarosan ismét helyet ad az állandó állapotnak, mely valahogy megadja a létminimumot, semmivel se többet, de néha kevesebbet.” „Nincsenek kötve a

földhöz, mint a szabadköltözködés előtt, de kötve vannak egy alacsony szintű élethez, a nyáron munkás, télen pihenő szegénységhez, melyből kiút a mai bérek mellett nincsen. Állapotuk állandónak, változhatatlannak és örökösnek látszik, mint a jobbágyoké.”

Mint egy vers refrénje, ez a záradék fejezi be az egyes részeket. Életszerűen, kilátástalanul, de mégis csak az életet elrendezően. Lázítóan? Talán. Buzdítóan a változtatásra, arra, hogy ez alól „föl kéne szabadulni már!”. De hogyan? Az írók dolga Balzac óta a tényfeltárás. A bemutatás. A ráébresztés. A falukutatók könyvei ezt a balzaci *emberi színjátékot* tárták fel. Azt, amit a városban felnőtt költőtársuk a *külváros, a város peremén* talál, annak eredetét mutatják fel. Hogyan bomlott meg a feudalizmus úgy, hogy közben a falu elvesztette valahai összetartó, önmagát regeneráló erejét.

Mintha ez az akkor megteremtett műfaj kelne új életre napjainkban. Két trilógiát is kísérhettem figyelmemmel alakulása idején: az egyiknek szerkesztője lehettem, a másiknak a szerzője az én írásaimnak a szerkesztője. Az egyik az események hatását mutatja be, amint az emberek mindennapi életét megváltoztatja, a másik szerzője szerte nézett, s nem lelé honját a magyarságnak az idegenbe szakadt hazában. Dobos Marianne *Akkor is karácsony volt* trilógiája az előző évszázad második felében az otthonok megbomlását kíséri figyelemmel 1945, 1956 és 1989 változásai idején. Ez utolsó esemény idején sem a felszabadulást jelezve a történelmi nyomás alól, inkább egy lehetőség megjelenését regisztrálva csak. Margittai Gábor a „külső magyarok”, a Trianon után külső államokba szakadt és szóróvánná vált népesedést szemléli, valamint a nagyvilágba szakadt különleges kötődésű magyarok jelenlétéről készít tudósításokat.

Dokumentumkönyvek ezek a trilógiák: adott személyes sorsok interjúkban való felvillantásai. Mégis mindkét esetben narratívává összeállítva. Az egyik a történész összegezését folytatja: Dobos Marianne sorsképletei Szekfű Gyula *Három nemzedékének* folytatását adják, Margittai Gábor személyes sorsai korábbi epikus megsejtetéseket folytatnak, szönek tovább: Rákosi Viktor sajátos 1848-as, 1949-es témájú publicisztikus elbeszéléseit, a *Korhadtt fakesztréket* és regényét az *Elnémult harangokat*, valamint Szabó Dezső *Elsodort faluját*. Ezek a művek még a millenniumi időkből, majd a nagy háború tanulságaként tekintenek vissza a magyarok helytállására és szóróványosodására. Az egész felbomlását egy századdal korábban vizionálták, a mai vándor a felbomlott részekből tekint vissza a valahai egészre.

Margittai Gábor első két kötete a Kárpát-medencei magyarság szóróványosodását kérdezi végig, a határörvidéki gyimesi csángókat, Dél-Erdélyt, Kárpátalját, a Szepességet, a Vajdaságot, és Burgenlandot. A rossz emlékezetű 2005-ös népszavazás következményeit veszi számba. Kétszer szemléli végig ezeket a vidékeket, először a mélypontot méri fel, amikor az óhaza végképp elfordult szóróványai támogatásától, *A Trianoni menyecske* kötetben mintha valami reménysugár megéledne. Persze ez a *mintha* még csak pislákoló fény.

Margittai Gábor trilógiája egy napilap és egy kiadói háttér segítségével készülhetett el. A Magyar Nemzet Magazinja adott otthont az eredeti riportoknak, és a sorozatot példás szintű külsőben a Scolar kiadó jelenteti meg. Persze tegyük hozzá: ami élteti, az az olvasók felébredő kötődése. A maradék haza megújuló érdeklődése. A pislákoló fény érdeklődés formájában a Magyar Nemzet olvasóiban jelent meg. És a trilógia iránti érdeklődésben diadalmaskodott. A sokadik kiadásokat kiváltva. A könyvek nemzeti olvasókönyvvé váltak.

Az Utazás a végeken és a Trianoni menyecske

Margittai szórványmagyarokat látogatva legelsősorban a hazai magyarságot, no meg a külhoni többszámúakat vizsgálgatja. Mit tudunk róluk, a szórványban élőkéről? Ezzel a fordulattal kopogtat be érdeklődő szemmel, kérdező ajakkal a magukra maradó külhonba szakított, veszendőségre jutó magyarokhoz. Azzal a nemzetvesztő hazai politikával szembeállítja legelső sorban, amelyre egy fél századon keresztül kényszerültünk.

Nem lehetett beszélni az elszakított területek magyarságáról. Nem lehetett felpanaszolni bajukat, megvédeni őket a pusztulástól. De hát mit is akarunk, ha a saját egyetemem egyik professzora megkérdezi a Marosvásárhelyről kitelepülő orvosnőtől, hol tanultak a gyermekei ilyen szépen magyarul beszélni. Sőt, horribile dictu, az Északhírnök internetes portálján a város Fideszes erdélyi származású főorvos polgármesterét és a színház újonnan kinevezett igazgatóját szíveskedéyesen lerománozzák. Mert hát ifjúságukat Erdélyben töltötték? Ismerik-e ezek az emberek országuk történelmét? Tudják-e, hogy a magyarság világhírnevét adó Bolyaiak is Marosvásárhelyen éltek? Tudják-e, hogy Bartók Béla a most Romániához tartozó Temes megyében született Nagyszentmiklóson (most románul Sânnicolau Mare), Kodály Zoltán a ma Szlovákiához tartozó Galántán és Nagyszombatban járta iskoláit?

Margittai Gábor nem ezeknek a nagyságoknak a kötődését kutatja. Két könyvében leginkább a mindennapi emberek kapcsolatrendszerét vizsgálja. A legfontosabb dolgokra kérdez rá. A kultikus kapcsolódásokat keresi. Templomokat, temetőket vizsgál. Mi lesz a szórványmagarság omladozó templomaival, pusztuló temetőivel. Mi történt a politikai uszítás következtében a román jobbagyság által a parasztfelkelések és a magyar szabadságharc ellenében felgerjedt lázadások idején elkövetett magyar irtások emlékhelyeivel. Hogyan lett Nagyenyed, a Bethlen-kollégium városa mára szórvánnyá. Mondjuk ki a tényt nemzetközi nevével, amely névvel ma már a világ az ilyen bűntényeket minősíti: genocídium.

És ennek a genocídiumnak vezetői szobrokat kaptak, utcanévtábla hirdeti dicsőségüket. Pedig Avram Jancu tetteibe beleőrült, magyar pásztorok ápolták a havasok között élete utolsó napjaiban. Az 1849. január 8-a és

17-e közötti, az ortodox karácsony idején lezajlott nagyenyedi vérengzés levezénylője, Axente Sever pápa utóbb császári kitüntetésben részesült, és az osztrák-magyar kiegyezés után is császári járandóságot kapott.

„Jól tudjuk, Belső-Erdélyben legalább kétféle történelme van egy városnak, templomnak, tájképi elemnek. Akárcsak 1848–49-ben, kisebbség és többség nemzeti mitológiája ma is egymásnak feszül. Ami az egyiknek ősi szentély vagy több száz asszony és gyermek tömegsírja, az a másiknak kőbánya vagy távolságibusz-megálló. Hogy nem pusztán sajnálatos történelmi tény Erdélyi-hegysége román felprédálása, azt jól mutatják a régió egykor virágzó, ma egy-két főre csökkent vagy éppenséggel kihalt magyar közösségei a Nagyenyedet és Gyulafehérvárt övező kistelepüléseken. Alsó-Fehér vármegye magyarsága a mai napig nem tudta kiheverni a százhatvan éve történt genocídium következményeit.”

Margittai Gábor nem felháborítani akar. Csak tényeket ír le. Csendben regisztrál, és hagyja beszélni az embereket. A történelmet. Jeleneteket rögzít, melyekhez hasonlókat magam is átéltem ifjabb koromban. Mert az én családom is erdélyi (pontosabban mezőségi) magyarörmény. Nagyapám Vasasszentivánnak volt a jegyzője és ott volt birtoka is. Temesváryak voltak ott még földbirtokosak, közülük származott Temesváry János, a világhírű Waldbauer-Kerpely vonósnégyes tagja, Bartók műveinek bemutatója. Apám féltestvére anyai ágon a Cegei tónál Göc faluban volt birtokos, szomszédja a Wass családnak. Wass Albert kiadója és monográfusa mindmostanáig rajtam kéri számon – hiába – családjaink valahai kapcsolatának epizódjait. A falu parasztsága színromán, már nagyapám idején is román falu volt. A nagy háború előtt fiatal pópájuk volt, apám kortársa. Nácinak hívták. Ő már a harcok megindulása előtt mutatott apámnak trianoni jellegű térképet. Amikor a románok hátra jártam, nagy szeretettel ünnepeltek, azonosítottak apám révén: a „Jáncsi fia”. Mutattak fel a „hegyre”, ott vannak a családi sírok, nagy becsben tartják, ápolják azokat. Megnyugodtunk. Nem is mentünk fel. Másodszor amikor ott jártunk, Lászlóffy Aladár barátom, szintén szamosújvári magyarörmény származású költő velünk jött. Na ő nem hagyta, hogy lazsáljunk, felvezetett minket bizony a „hegyre”. Lehet, a falusiak csak hitték, hogy rendben vannak a sírok. Bizony dülöngéltek, mohásodtak. A feliratok alig olvashatóak. „Mit adsz, ha megtaláltam dédnagyanyád sírkövét!” És ujjá begyével kivájta Vertán Tekla nevét. Ő volt Kabdebó Miklós jegyző és húga, Kabdebó Irén édesanyja, eszerint Barcsay Jenő, a *Művészeti anatómia* világismertségű szerzőjének nagyanyja. Hiába hagyunk ott pénzt, ki tudja, évtizedek teltek azóta, mi van azokkal a sírokkal.

Margittai Gábor hasonló sorsú templomromokat és temetőket vonultat fel könyvében. Számomra legfájdalmasabb az alvinci kastély sorsa, ahol ha belépünk az épületbe, belül a falakon nyáj legelészik melán. Ott, ahol kétségbeesett utolsó napjaiban a haza szétszakadását próbálta megszüntetni a bíborossá kreált Martinuzzi, közismertebb nevén: Fráter György. Aki még

látta egyben az országot, és ehhez a képzethez ragaszkodott politikusi pályája egész zezzugos története során. Míg a katolikus császár megbízásából le nem gyilkolták saját kastélyában. Lassan a kastélynak nyoma sem marad.

De hogyan lehet cinikusan kijátszani még a kultikus helyeket is!? Magyar szent királyok freskómaradványa alatt cirill betűs felirat! Egy szerb arisztokrata építtette a középkorban. De most: íme, bizonyág, hogy ezek nem magyar emlékek, hanem román-görög templom relikviái. Így lesz a románságnak gótikus emléke a külföldre küldhető könyvekben. Hiába tudjuk, a latin katolicizmus határa a gót építészet jelenléte. Pópák igénylik magukénak a középkori gót stílusban épült magyar templomokat.

A csángóknál a hangsúly azon van, hogy katolikusok. És ha jön a népszámlálás, a *romai* katolikus automatikusan jelenti a *román* etnikumiságot. És a gyimesi csángók eljárnak Moldvába a piacra, a görögkeleti pópától pénzért miséztetnek – ellenségeikre bajt hozó varázslást.

De ennek a cinizmusnak megvan a maga szélső következtetése: nem a szórvány válik idegenné nemzedékek során a magyarságtól. Szerintük éppen fordított a folyamat: még a székelyek is elmagyarosodott románok. Persze a csángók is. És ezt még a Szentszékkal is elfogadtatják.

Mindezt a Szepességben, Szlovákiában könnyebb végrehajtani. Hiszen ott mindig éltek szlávok is, a honfoglalás óta meg magyarok is. Ebben a nagy kavargásban hogyan is lehetne szétválasztani a népeket. A Mednyánszky bárók kastélyát felújítják, hiszen a nagy *szlovák* festő is itt élt. Innen származnak festményei. „Mednyánszky László szlovák festő volt, és mint ilyen, kozmopolita alapon Magyarországon is ünnepelhetik” – fejtegeti megengedően egy szlovák művészettörténész.

De örülni is tud mélységes fájdalomra közepette Margittai Gábor. Örömmel dicsekszik el, amikor egy szombathelyi mérnököt és kicsiny csapatát mutatja be: ők tartanak rendben pusztuló magyar temetőket, templomokat vonnak be tetőkkel – példát mutatva a tömbmagyaroknak is. És diadallal mutatja fel azt a Torockót, ahol még a románok is magyarul beszélnek! Mert itt valóban csoda történt: mindennapi csoda. Vidéki turizmus életre keltette a várost, hagyományaira ébresztette, és ebből megélhetés is biztosít számukra. Lehet a szórványban is öntudatosan magyarként élni.

Mint ahogy az öregségére megvakult csángó muzsikussal, Zerkula János és feleséggel, Fikó Regina bejárta a világot. Lemezeik világhíre megelőzte jelenlétüket. Hagyományt folytatott, és nevelte utódait, Magyarországra éppúgy kisugárzóan, mint Amerikára. Milyen örömmel dicsekedett: amint a néger zenéssel együtt szerepeltek. Világhír övezte. „Szípkázó intelligenciájú, régies beszédű, világtalan cigány muzsikussal, akinek elbeszélésében népmesefolyammá válik az élettörténete. Amit ő tud az erdélyi csángó népzeneről és a letűnt életformáról, azt már környezete sem igen ismeri. A hagyományos magyar népzene utolsó nagy öregje”.

Szociográfia? Az! Tények leírása, eseményeket átélt emberek megbeszélése. Magyarságtudatunk megerősítése. És akinél nem erősíteni

kell, akkor az ő esetükben: megteremtése. Amit majdan lehet tovább erősíteni.

Mi a madzsar?

Mindmostanáig gyanakszom, hogy Kodolányi János, amikor a *Julianus barát* történetét megírta, a kortársi „vas fiaira”, a középső Európát a harmincas években előzőnléssel fenyegető hódítókra figyelmeztetett. Mind a kettőre! Az legendás történet, hogy a teljes, a magyarra le nem fordított Mein Kampfot, Hitler világtervét mutogatta elijesztésül barátainak és vitapartnerének: ott olvashatták, mit is akar Hitler a magyarokkal tenni. Az újabb évszázadból visszatekintve egy másfajta érzékenysége is nyilvánvalóvá válik számomra. Bárhonnan jön, keletről is, nyugatról is egyformán ugyanaz a vész sodródik a magyar hazára. Legyen az náci vagy bolsi erőszak, az mind pusztítással fenyegeti ezt a köztes területet. Ugyanerre figyelmeztet Határ Győző is *Az Őrző könyve* című áltörténelmi, jövőt jósoló regényében. A népvándorlás eseményességét ismétli el egy időtlen jövőidőben. Mindkét regény a múlt század, a huszadik fenyegetettségének művészi látomása.

Margittai Gábor *Mi a madzsar?* című könyvét olvasva Kodolányi csökönyösen trilógiává szélesített regénylátomásának egy – talán tudatalatti – nézőpontja is megvilágosodott előttem. Ami kissé – nem is kissé! – zavart eddig engem, az a sajátos nyelvezet, amit Kodolányi a maga ormánsági emlékezetéből alkotott meg regényében. Varázsos érzékenységgel próbálta összeforrasztani a valaha összetartozott néprészeket abban a pillanatban, amikor ezek ismét végveszélybe kerülhettek.

Margittaiék Kazakisztánba mentek, úttalan utakon keresték meg azokat a sztyeppe népeket, akiket éppúgy el akartak törölni a föld színéről a harmincas években, mint a lengyeleket vagy a magyarokat. Akkor született meg a „sztálini alkotmány”, amely betetőzte volna azt a hódító hagyományt, amelyet a bolsevikok megörököltek cári elődjeiktől, és amelynek célja lett volna: a múltat végképp eltörölni. Minden népi-nemzeti vonás emlékezetével együtt. Kodolányi csodálatos megérzésével, az író mélytudatával merült meg abban az ezredéves kapcsolati rendszerben, amely behálózta Euráziát, az önálló népek szabad akaratának szellemében. A kényszerű uniformizálás ellenében egy öntudatos kapcsolattartás szellemében kapcsolódtak a regény szövegében az összetartozáshoz mindenképpen ragaszkodni akaró néptörödékek. Mert jöhetnek tatárok, cárok, ezek a néptörödékek valamilyen szabad összetartozásra büszkén mindig túltekintettek a hódítók fegyverek diktálta pusztító akaratán. Kitekintettek a pusztító-szorogató gyűrűből, és a szellem valamilyen titokzatos radarjával kapcsolódtak össze. Ha a madarak évezredes vándorlási ösztöne nem változik, a népek összetartozási érzése még inkább fejlettebb érzékelést tud kibocsátani és felfogni. Ha csak ennyit tett volna Margittai Gábor sajátos vállalkozása, már akkor is megérné: szentesített egy klasszikus nagyságrendű magyar író életművéből egy csodaszámba

menő megérzést. A veszély pillanatát fogta fel Kodolányi, és most, Magittaiék felkeresve a Julianus-előtti néptöredékeket, ha nem is akarnak beleszólni a tudósok véget nem érhető őskereső vitájába, egyet megtettek, egy nagy író érzékenységet visszaigazolták: veszélyben, a végpusztulás előtti állapotban gondolnak vissza múltjukra ezredéves szétszakítottság után a valaha együtt élt néptöredékek. Akár rokonok, akár nem: a szabadság emlékezetében mindenképpen összetartozóak. A veszély érzetében még inkább egymás megerősítésére szomjazók. Emlékeket keresők.

Persze nem véletlenül került kezembe a Margittai-házaspár könyve: tudatosan nyúltam az irigylésre méltóan előkelő formátumú kötethez. Előbb csak a könyv többi utazása okán. Mert ezek a gyerekek (gyerekeimmel egyidős kolégáim) ahelyett, hogy csoda-városokat vagy üdítő tájakat keresnének, amikor kiszabadulnak nagyvárosi otthonukból, hivatásszerűen keresnek életük és egészségük veszélyeztetésével olyan istenhátamögötti népcsoportokat, akik népnevünkhöz ragaszkodva kapaszkodnak különböző legendákba. Szegény, viharvert népek lévén ők is, meg mi is, fájdalmasan összekapcsoló legendákba.

Számomra a nagyvonalú, könnyelmű, mégis a korát leginkább megértő uralkodó, a nyugati féltékének valahai ura, Zsigmond, „a király, a császár” az egyik legformátumosabb magyar vezérlő fejedelem. Tudott nem egyszer úgy elbukni, hogy abból még nagyobbként emelkedjek ki. Benne és általa tudatosodott először, hogy az oszmán török előrenyomulás nem alkalmi csapás, hanem az ország lakosságát alattomosan fogyasztó alamuszi martalóc-veszély is. Azért fogyott a magyarság, mert évszázadokon át titkosan rabolták népességét. Maffiamódszerekkel. Ezért kellett aztán idegenekkel feltölteni utóbb, akik szétszaggatták majdan. Nemcsak Nikápoly és Rigómező, majd Várna és Mohács apasztotta a magyarságot. Ezek csak látványos vereségek. Magyar rabokkal évszázadokon keresztül tele voltak a mediterráneum rabszolgapiacai. És szabadságharcaink is mindig a menekültek áradatát szakasztották ki a nemzet egységéből. Ki tudja mikor, hogyan kerültek Provence-ba vagy Núbiába avagy a török tengerpartra, örmények szomszédságába: tudatos sorsválasztók avagy rabszolgák ivadékaik lennének e nehéz múltú néptöredékek. Évszázadok során beilleszkedtek, éltek békés életüket – csak éppen emlékeznek is. Ahogy én például magyar létemre tudom, hogy őseim valaha örmények voltak, ezek a magyar-nevű falvak népei a valahai hazájukra akarnak emlékezni. Akarnak: mert ez nekik öntudatot ad. Nem kifelé, de befelé biztosít sajátos kiváltságot. Megértem őket. Mert én is büszke vagyok, hogy az aradi tizenháromban két örmény származású magyar is volt. Ezért figyelem a Margittaiék híradásait. Ezek a valahogyan távolba szakadt valahai hazánkfiak a hozzájuk utazó rokonkeresők által kapják meg legendáik visszaigazolását. A látogatókat fogadva boldogan ünnepelték a találkozást: nincsenek magukra hagyva. Keresik őket, akik szintén nagyon örülnek annak, hogy valahol a világban rátaláltak olyan emberekre, akik büszkék arra, hogy valaha magyarok lehettek. Létezésünk csodájához ez is

hozzátartozik? A híradásokból egy biztos: a világban élnek népek, akiket büszkeséggel tölt el, ha nevük a magyarsághoz kapcsolhatja őket.

Eszembe jutnak erről atyai barátom, Vas István a forradalom bukása után írott *Cambridge-i elégia* című magyarságsiratójának keserű-vígasztaló sorai: „Hogyan is szokás az elégiát / Befejezni? Él magyar, áll Buda még... / Csodának ez is épp elég.”

(Margittai Gábor: *Külső magyarok – Utazás a végeken* [a Magyar Nemzet Könyvek sorozatban 2005-ben megjelent kötet átdolgozott, bővített kiadása], Scolar, Budapest, 2011, Margittai Gábor: *Külső magyarok – Trianoni menyecske – Szórványlétünk a Kárpát-medencében*, Scolar, Budapest, 2010, Margittai Gábor: *Mi a madzsar? – Magyar tudatú néptörödékek Ázsiában, Afrikában, Európában*, Scolar, Budapest, 2009)

● BÍRÓ JÓZSEF (1951, Budapest) költő, író, performer ● BODROGIFERENC MÁTÉ (1980, Debrecen) irodalomtörténész ● CSÚRŐS MIKLÓS (1944, Budapest) irodalomtörténész, kritikus ● DUKAY NAGY ÁDÁM (1975, Salgótarján) költő, író, szerkesztő ● HORVÁTH KORNÉLIA (1971, Budapest) irodalomtörténész, egyetemi tanár ● KABDEBŐ LÓRÁNT (1936, Budapest) irodalomtörténész ● KAPILLER FERENC (1955, Celldömölk) költő ● LÁZÁR BENCE ANDRÁS (1989, Szeged) költő, író ● NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat) irodalomtörténész ● ONAGY ZOLTÁN (1952, Budapest) író, szerkesztő ● PAPP DÉNES (1980, Miskolc) író, költő ● PUCHER BÁLINT (1989, London) költő ● SÓS DÓRA (1989, Pécs) költő, szerkesztő ● SZABÓ IMOLA JULIANNA (1984, Budapest) író, költő ● SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író ● TANDORI DEZSŐ (1938, Budapest) költő, író, műfordító ● TÓTH KINGA (1983, Sárvár) költő, szerkesztő ● VASS NORBERT (1985, Kaposvár) író, kritikus ● VINCZE DÁNIEL (1984, Salgótarján) történész ●

● SZVÁK ANNA (1986, Balassagyarmat) képzőművész, kulturális és vizuális antropológus ● ISKOLÁK: Kiss Árpád Általános Iskola (Balassagyarmat); Szent-Györgyi Albert Gimnázium és Szakközépiskola (Balassagyarmat); Miskolci Egyetem (kulturális antropológia, magyar nyelv és irodalom, pedagógia) ● KÜLFÖLDI TANULMÁNYOK: Tartui Egyetem (Észtország); Norgaards Hojskole (Dánia) ● DOKUMENTUMFILM: *Itt-hon, Ott-hon* (2011) ● ILLUSZTRÁCIÓK: *Mert* (a Miskolci Egyetem hallgatói lapja, 2011); 2011 Bódai Soós Judit novelláihoz, meséihez (2011) ● KIÁLLÍTÁSOK: Szerbtemplom Galéria (Balassagyarmat); Udmurt Egyetem (Oroszország); Macska Kultúrpub (Budapest) ●